GHEORGHE I. BRĂTIANU

BASARABIA

drepturi naționale și istorice

editura
SEMNE

INSPECTORATUL PENTRU
CULTURĂ AL MUNICIPIULUI BUCUREŞTI

AŞEZĂMÎNTUL CULTURAL
„ION C. BRĂTIANU"

GHEORGHE. I. BRĂTIANU

BASARABIA

Drepturi naţionale şi istorice

Ediţie îngrijită şi note
de
Florin ROTARU
Traducere de: Ecaterina HOLBAN

Editura SEMNE
BUCUREŞTI
1995

Coperta de: MIRCEA DUMITRESCU

Această carte a fost publicată în cadrul programului cultural:
BUCUREŞTI, CAPITALA LATINITĂŢII ORIENTALE

ARGUMENT EDITORIAL

Imediat după al doilea război mondial, regimul stalinist instaurat în România, sub presiunea armelor, a impus o cenzură diabolică asupra valorilor reale ale istoriei şi culturii române. Printre cele aproximativ 40 000 de cărţi interzise s-au numărat şi lucrările istoricului Gheorghe I. Brătianu, personalitate proeminentă a istoriografiei universale. În multe situaţii, genocidul cultural declanşat împotriva poporului român fusese însoţit şi de exterminarea fizică a autorilor. A fost şi cazul savantului Gheorghe I. Brătianu care, închis fără a fi judecat, a fost omorît în închisoarea de la Sighetul Marmaţiei; destinul său urma calea martirilor culturali români ucişi pentru credinţa lor în perenitatea naţiunii. Astfel, putem presupune că Gheorghe I. Brătianu şi-a asumat conştient destinul, el cunoscînd soarta marilor săi înaintaşi, ucişi şi ei pentru aceleaşi idealuri: Miron Costin, Antim Ivireanul, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Iorga şi mulţi alţii. Fiul marelui artizan al României Mari, Ionel I. C. Brătianu şi nepotul unuia din ctitorii României moderne Ion C. Brătianu, marele istoric Gheorghe I. Brătianu a ştiut să-şi poarte cu demnitate gloriosul nume, cinstindu-l cu o operă ştiinţifică remarcabilă.

Scrierile sale despre Basarabia nu s-au născut numai dintr-un interes academic, ci au fost şi rodul unor trăiri naţionaliste. Tatăl său, ilustrul om politic I. I. C. Brătianu, declarase în 1919: ***Nu putem concepe existenţa poporului român fără Nistru.*** Într-o continuitate firească, în februarie 1932, deputatul Gheorghe I. Brătianu îl interpela pe primul ministru de atunci, Nicolae Iorga, în legătură cu masacrele săvîrşite de grănicerii ruşi împotriva românilor transnistrieni care încercau să se refugieze în România. De asemenea, tot o ***revoltă intimă*** generată de abominabila crimă, a ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, l-a determinat pe istoric să scrie, întru apărarea ţării sale, studiul ***Moldova şi frontierele sale istorice.*** Peste cîţiva ani numai, în 1943, atunci cînd din nou se întrevedeau perspective sumbre pentru România prevestite de spargerea frontului german de către ruşi, Gheorghe I. Brătianu a scris lucrarea ***Basarabia. Drepturi naţionale şi istorice***, cu speranţă că marile puteri nu vor mai încălca principiul de drept şi respectarea unităţii etnice şi lingvistice.

Ediţia de faţă îşi propune, după o jumătate de veac, să reintroducă în circuitul ştiinţific una dintre cele mai valoroase lucrări dedicată Basarabiei. Scrisă în limba franceză pentru a fi accesibilă opiniei publice internaţionale, astăzi această lucrare a fost pentru prima dată tradusă în limba română cu scopul de-a fi cît mai uşor şi mai rapid integrată conşiinţei româneşti contemporane. De altfel, unul din ţelurile fundamentale ale programului cultural ***BUCUREŞTI, CAPITALA LATINITĂŢII ORIENTALE***, constă în recuperarea lucrărilor fundamentale ale patrimoniului cultural naţional în primul rând pentru publicul românesc atît de

nedrept frustrat. Fără regăsirea acestui tezaur cultural, ființa istorică română nu poate fi ea însăși.

Astăzi, problemele basarabene au redevenit actuale și pentru a le înțelege este absolut obligatorie cunoașterea trecutului istoric dintre Prut, Nistru și Bug. Istoria nu se repetă, dar se răzbună pe cei care o ignoră, umilindu-i pe dilatanții superficiali. Stăpînit de aceeași putere de a raționa, condus de aceleași instincte și influențat de aceleași sentimente și resentimente, din zorii istoriei și pînă astăzi, omul prin însăși natura sa, în situații politice, economice și sociale asemănătoare, fără o cultură temeinică nu este altceva decît un rob al repetabilei poveri a greșelii. România contemporană, aflată într-o situație precară după procesul de ștergere a memoriei aplicat aproape 50 de ani. riscă astăzi cînd pot fi identificate situații asemănătoare cu cele de la sfîrșitul primului război mondial, să comită greșeli ce-i pot fi fatale. Atunci, în 1918;

– s-a prăbușit imperiul țarist, iar acum în anul 1991 a dispărut imperiul comunist sovietic;

– alături de alte state, Ungaria căuta să anihileze ***principiul naționalităților*** impus de Congresul de pace de la Paris, din 11 noiembrie 1918, prin substituirea lui cu principiul autodeterminării minorităților conlocuitoare;

– ca și acum, existau relații secrete de colaborare între Ungaria și Rusia în privința adoptării unor măsuri similare împotriva României.

– România a avut întotdeauna o presă proastă înainte de 1918, după această dată ca și astăzi.

Aceste situații asemănătoare sînt astăzi prezente totuși pe fondul unei situații interne schimbată față de România de atunci cînd:

– exista o unitate de vederi a majorității covîrșitoare a intelectualilor țării cu privire la principiile naționalismului;

– exista o elită politică experimentată;

– era prezentă o conștiință de neam puternică bazată pe o cunoaștere profundă a adevărului istoric.

Lucrarea lui Gheorghe I. Brătianu reușește să surprindă esența problemelor basarabene, adică acele adevăruri veșnice:

– Moldova a avut întotdeauna forța necesară să-și învingă provincialismul în favoarea unirii tuturor românilor;

– istoria Basarabiei, ca și a oricărui teritoriu disputat din lume, reprezintă o sinteză proprie determinată de experiențele sale căpătate sub diferite ocupații străine. De aceea, nu ne mai este permis astăzi să alcătuim analize pe baza manualului de istorie care ne prezintă simplist trecutul Basarabiei, spunîndu-ne doar că este o provincie românească răpită de cîteva ori de ruși. A sosit momentul ca subiectul despre Basarabia să reflecte realitatea complexă a regiunii cu mutațiile demografice petrecute, cu starea învățămîntului și cuprinsul manualelor școlare, cu situația bisericii, cu studierea mentalităților, etc.;

– istoria Basarabiei nu începe, așa cum își doresc rușii, cu anul 1812; trecutul său este milenar. Această provincie va influența întotdeauna originea și sensul care trebuie date relațiilor dintre Rusia și România;

– pentru ruși Basarabia nu a fost un scop, ci un mijloc pentru a stăpîni cursul inferior al Dunării;

– restabilirea adevărului impune o cercetare a problemelor româneşti, şi basarabene în special, în raport cu situaţia românilor dintre Nistru şi Bug;

– ca şi Mihai Eminescu, istoricul Gh. I. Brătianu consideră că misiunea istorică a României o reprezintă stăpînirea gurilor Dunării, aici românii îndeplininind o misiune internaţională;

– Basarabia s-a dezvoltat singură sub ruşi, viaţa găsindu-şi propriile ei drumuri asemeni apelor ce converg spre o albie curgătoare;

– Basarabia este prima provincie care s-a unit în anul 1918 cu România, în 27 martie 1918 făcîndu-se unirea cu România mică care reprezenta o anumită realitate, pentru ca în decembrie acelaşi an să se alipească României Mari care exprima o altă realitate;

– în timpul unirii interbelice, Basarabia a rămas loială României, în primul rînd, datorită privilegiilor acordate provinciei prin sistemul educaţional în limba română;

– sistemele de alianţe din care România a făcut parte, în momentele de criză, şi-am neglijat obligaţiile asumate faţă de ţara noastră

Textul de bază care a servit acestei traduceri a fost ***prima ediţie*** a operei: Gheorghe I. Brătianu, ***Bessarabie. Droits natiaux et historiques***, Bucarest, 1943. Pentru editarea textului român au fost adoptate normele academice folosite pînă în anul 1989.

Notele autorului au fost transferate din subsolul paginii la sfîrşitul fiecărui capitol, urmate fiind, în rare cazuri, de notele editorului marcate în text prin paranteze drepte [ ].

Bibliografia selectivă întocmită de autor a fost îmbogăţită în special cu lucrări apărute după anul 1989 şi cu un capitol dedicat periodicelor. De asemenea, a fost adăugată o anexă ce reprezintă astăzi un veritabil document istoric: Gheorghe Tătărescu, ***Internaţionala a III-a şi Basarabia***, Bucureşti, 1926, text la care se fac referiri în această lucrare.

În mod firesc, atenţia traducătorului a fost îndreptată spre redarea cît mai fidelă a mijloacelor stilistice specifice autorului cu respectarea strictă a sensului frazelor. Sigur, cititorul avizat poate observa în cîteva locuri spiritul francez al frazării, limbă în care autorul şi-a redactat lucrarea, dar acesta nu distonează cu particularităţile sintactice observate în studiile redactate de autor în limba română.

Această ediţie nu putea să apară fără gestul generos al fiicei savantului Gheorghe I. Brătianu, d-na Ioana Brătianu, care ne-a acordat un sprijin material determinant, dar mai ales o susţinere intelectuală rar întîlnită. Copleşiţi de o asemenea nobleţe sufletească, o asigurăm pe distinsa doamnă Ioana Brătianu, de întreaga noastră recunoştinţă şi de un profund sentiment de preţuire.

Gratitudinea noastră întreagă pentru Editura SEMNE care a făcut posibilă apariţia acestei cărţi.

Florin ROTARU

În memoria ofiţerilor şi soldaţilor români ai Diviziei a VIII-a şi a Corpului de cavalerie căzuţi pentru eliberarea Bucovinei şi a Basarabiei în lunile iunie şi iulie 1941.

Prefaţă

Dintre toate problemele care trebuie discutate după război şi care sînt de altfel discutate chiar acum, puţine sînt problemele atît de controversate dar în acelaşi timp foarte puţin cunoscute de publicul european sau de cel de peste ocean, cum este problema Basarabiei.

Există desigur diferite modalităţi de a rezolva această problemă; în 1940 am trăit experienţa modelului sovietic. Deoarece în acest caz cuceritorul şi-a impus cu brutalitate voinţa, conform dreptului celui mai tare, orice discuţie devine de prisos. E de ajuns, de altfel, să punem în cumpănă forţele care se înfruntau.

Exemplul Finlandei a arătat că oricît de eroică ar fi rezistenţa unei ţări mici ea nu poate ţine în şah, mult timp, un număr covîrşitor de oameni şi de materiale de război. Acest exemplu arată însă că astfel de atitudini cer replică mai ales dacă intervine o altă putere. Astfel se crează perpetue focare de discordie; sîngele vărsat de români este ca un strigăt puternic.

De aceea, dacă principiul de drept şi respectarea unităţii etnice şi lingvistice îşi mai păstrează valabilitatea, trebuie să facem cunoscut tuturor celor cărora le revine greaua sarcină de a reconstrui Europa şi lumea, interesul primordial al României pentru Basarabia şi dreptul ei indiscutabil în această problemă.

O soluţie care n-ar ţine cont de acest fapt, riscă să zdruncine din nou temeliile păcii şi să creeze în viitor, urmare firească a nedreptăţii, noi şi nesfîrşite surse de conflict.

În cartea de faţă, nu avem pretenţia să prezentăm o expunere completă a problemei. Dar dacă cititorul neinformat, căruia de altfel i se adresează cartea, va putea găsi aici o prezentare generală a uneia dintre cele mai controversate frontiere din timpurile noastre, scopul ei va fi pe deplin atins.

G.I.B.

15 august 1943

Introducere

„Deie Domnul să mă înşel dar vor veni multe furtuni pentru acest petic de pământ numit Basarabia românească".

Scrisoare a lui M. Kogălniceanu din 26 ianuarie 1878

În ciuda titlului asemănător acest studiu nu are nicicum pretenţia să înlocuiască voluminosul tom publicat acum şaisprezece ani de Domnul Alexandru Boldur[1].

Lucrarea sa care analizează mai ales fazele mai recente ale problemei basarabene, conţine comentarii minuţioase asupra anumitor puncte de drept internaţional, cum ar fi principiul naţionalităţilor şi teoria plebiscitului; partea istorică, propriu-zis, se ocupă în primul rând de evoluţia generală a raporturilor ruso-române din ultimele două secole; intră în detalii despre problema basarabeană de abia în momentul revoluţiei ruse de la 1917. Autorul a completat, de altfel, acest capitol al expunerii sale cu ***Istoria Basarabiei*** din care au apărut în româneşte două volume între 1938 şi 1940[2].

Este evident că de la ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 şi începutul războiului actual care i-a anulat efectele, a început un nou capitol al relaţiilor ruso-române şi de altfel, pretenţiile de nenumărate ori formulate de U.R.S.S. de a-şi recăpăta frontierele din 1914, dacă nu cele din 1940, nu lasă nici un dubiu asupra intenţiilor sale. Deoarece aceste revendicări nu sînt compatibile cu principiile Cartei Atlanticului, care înlocuieşte în conflictul actual programul wilsonian din timpul războiului din 1914–1918, conducătorii sovietici se străduie să-şi sporească arsenalul lor de argumente referitoare la drepturile istorice şi naţionale pe care şi le pot pune în evidenţă în privinţa Basarabiei; totodată, o teorie cel puţin stranie de drept internaţional, consideră că dreptul scris, în vigoare pînă la 1918, se bazează pe tratatul din 1812, prin care Imperiul otoman cedează Rusiei o provincie, din care, de fapt, nu deţinea decît cîteva cetăţi; aceeaşi teorie pretinde recunoaşterea unei cedări acceptate în ultimatumul impus în 1940 României în urma căruia ar fi fost restabilită suveranitatea U.R.S.S.-ului, ceea ce ar însemna că românii întorşi pe teritoriul basarabean după ofensiva din iunie–iulie 1941, s-ar comporta aici ca autoritate de ocupaţie, într-un teritoriu cucerit prin forţa armelor de la ruşi; există, în cele din urmă, o confuzie de neînţeles între situaţia Basarabiei şi cea a Transnistriei sau a altor teritorii ale Ucrainei sovietice, ocupate prin forţă de germani. Din aceste cauze, se dovedeşte absolut necesară reanalizarea mai profundă a problemei, mai ales în privinţa originii şi sensului care trebuie să i se dea în istoria relaţiilor dintre Rusia şi România.

Punctul de plecare al acestor cercetări îl constituie însuşi textul ultimatumului sovietic din 1940, care constituie pe scurt, un rezumat elocvent al punctelor esenţiale ale tezei adverse; nu vom încerca decît să-i opunem cu toată obiectivitatea, mărturia faptelor.

Este util să reproducem, înaintea oricărei discuţii, termenii acestui document diplomatic de-a dreptul unic în felul său.

„În 1918, scria la 26 iunie 1940, comisarul pentru Afacerile Externe Molotov, România profitînd de slăbiciunea militară a Rusiei, a rupt din Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, pe care a separat-o în acest fel de Republica Sovietică Ucraina, aducînd astfel prejudicii unităţii seculare a Basarabiei, populată în majoritate de ucrainieni.

Uniunea Sovietică nu a recunoscut niciodată anexarea forţată a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat de nenumărate ori în mod deschis. Acum, cînd slăbiciunea militară a U.R.S.S. este de domeniul trecutului şi cînd situaţia internaţională care s-a creat necesită soluţionarea rapidă a tuturor problemelor pentru a stabili, în fine, bazele unei păci solide între toate ţările, U.R.S.S. consideră necesar şi oportun, în scopul restabilirii adevărului, să acţioneze împreună cu România pentru o soluţionare imediată a problemei întoarcerii Basarabiei la U.R.S.S."

Se adaugă la acestea, pretenţia anexării în acelaşi timp a nordului Bucovinei, unde era mai greu, poate, să fie invocate drepturi istorice, deşi, ultimatumul nu uita să menţioneze „comunitatea naţională" a populaţiei ucrainiene a acestei regiuni cu Ucraina.

Această nouă cedare constituia de fapt „într-o mică măsură o despăgubire pentru marile pagube produse U.R.S.S.-ului şi Basarabiei de cei 22 de ani de dominaţie română în Basarabia". Harta anexată documentului sovietic prezenta traseul noii frontiere şi, creionul comisarului cu Afacerile Externe avusese grijă să acopere cu o linie lungă un număr însemnat de kilometrii pătraţi din teritoriul vechii Moldove, la nord-vest de judeţul Dorohoi.

Faţă de această teză care invocă drepturi istorice şi naţionale, ne propunem la rîndul nostru, „în interesul restabilirii adevărului" – dar în sensul strict al acestui termen – să demonstrăm în ce constă „unitatea seculară a Basarabiei cu Ucraina", considerată din punct de vedere al ruşilor, şi în ce măsură realităţile istorice pot confirma o astfel de teorie. Va trebui să stabilim de asemenea în ce măsură provincia revendicată de ruşi şi de români a fost sau este şi acum „populată în marea ei majoritate de ucrainieni"[3].

Acestea sînt efectiv cele două argumente esenţiale pe care se bazează revendicările formulate din 1940 de diplomaţia sovietică. Mă voi strădui, de altfel, să dau cuvîntul, pe cît va fi cu putinţă, documentelor.

NOTE

1. Alexandru V. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines (la question bessarabienne et le droit internationale)*, Paris, 1927.

2. Idem *Istoria Basarabiei*, vol. 1–2 Chişinău, 1938–1940.

3. Ne ocupăm în... v. Gh. I. Brătianu, *La Moldavie et ses frontières historiques*, 2-eme ed. Bucureşti , 1941.

CAPITOLUL I

BASARABIA ŞI TRATATUL RUSO-MOLDOVENESC DIN 1711

„Sed infidelis... tot violentas oppressiones terris Moldaviae intulit... sicut Tinginium, Kiliam, Bialogrodum, Galatium, Timarovam, Soroka... Smailum cum aliis ditionibus circa Danubium et tota provincia budziacensi... Fortalitia a tyrannis obsessa omnia restituentur, sicut Illius Czarea Maiestas in suis universalibus notifica"

Text latin din „Universalul" sau manifestul lui Dimitrie Cantemir către Moldoveni, iunie 1711.

„Dar necredinciosul... ne-a distrus fortăreţele şi pe altele le-a ocupat: Tighina, Chilia, Cetatea Albă, Galaţi, Reni, Soroca, Ismail şi alte localităţi pe Dunăre şi în tot districtul Bugeacului...
Şi cetăţile care ne-au fost luate de tirani, ne vor fi date toate înapoi, aşa cum spune Majestatea Sa Ţarul în proclamaţia sa..."

Text latin din „Universalul" sau manifestul lui Dimitrie Cantemir către Moldoveni, iunie 1711.

Într-o comunicare recentă la Academia Română, Domnul Nistor a examinat sensul şi mai ales conţinutul numelui Basarabiei[1], în diferite epoci istorice. În mod evident această denumire este medievală: se trage în linie dreaptă de la dinastia valahă a Basarabilor, a cărei existenţă este dovedită istoric de la începutul secolului al XIV-lea; nu există nici un dubiu asupra acestui fapt cum nu există nici un dubiu că Lorrena sau Lothargia reprezintă o reminiscenţă tardivă a statelor lui Lothaire, suveranul carolingian din secolul al IX-lea. Numele desemnează în primul rînd principatul Basarabilor, Valahia, care se întindea, ca urmare a retragerii dominaţiei tătare din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pînă la gurile Dunării şi la ţărmurile Mării Negre.

A existat mult timp obiceiul de a da nume unui stat, după dinastia care l-a fondat şi astfel, în secolul al XV-lea, numele ***Basarabia*** denumeşte întreg ţinutul valah, provocînd unele confuzii în culegerile de documente şi de texte diplomatice, confuzii pe care le putem întîlni chiar sub pana unor istorici de dată recentă.

Vechiul *Codex diplomaticies* de Dagiel, a menţionat un voievod al ***Basarabiei;*** Domnul Handlsman, într-un capitol asupra Poloniei sub primii jageloni, îi atribuie reginei Hedvige nu numai intenţia de a cere suzeranitatea Moldovei şi a Valahiei, dar şi de a fi „lărgit" în 1396, suzeranitatea poloneză asupra Basarabiei[2] ca şi cum ar fi fost vorba de o provincie distinctă.

În realitate, documentele poloneze desemnau cu acest nume Valahia: ***Terra Basarabum sive Transalpina*** în 1510; ***Besarabia, alias Valachia transalpina*** în 1514[3].

În secolul al XV-lea, regiunea Dunării de Jos a făcut obiectul unui litigiu între vechiul principat valah, care-şi întemeiase primul stăpînirea, şi noul principat moldovean care se întindea progresiv spre sud, urmînd cursurile fluviilor, paralel cu lanţul Carpaţilor şi Nistrul. Rivalitatea nu era numai a celor două state româneşti ci şi a suveranilor lor regii Ungariei şi Poloniei. Din secolul al XIV-lea, Moldova atinsese Nistrul la vărsarea lui în mare şi ţărmul la Cetatea Albă. De abia în 1465 Ştefan cel Mare ocupă Chilia, pe braţul septentrional al Deltei Dunării şi-şi numeşte guvernatorii. Pînă atunci, teritoriul din nordul Dunării şi de pe litoralul Mării Negre fusese o posesiune valahă care aparţinea Basarabilor, deci o parte a ***Basarabiei.*** Şi a rămas pînă la urmă cu acest nume; se întîmplă uneori ca numele unei provincii să se extindă la o regiune geografică mai vastă, chiar la un continent, aşa cum ne-o dovedeşte Africa, de pildă, dar şi contrariul este posibil: de exemplu „l'île de France" care s-a extins la întregul regat deşi, pe Rin, ţinutul care aminteşte numele francilor (Franken, Franconia) se limitează numai la regiunea Main; Rumelia balcanică mai aminteşte şi azi numele Rum, dat de turci întregului imperiu bizantin. În secolul al XVI-lea, ***Basarabia*** este numit în mod curent ţinutul, nu foarte întins, limitat de cursul inferior al Prutului şi al Dunării, şi litoralul Mării Negre la vest de vărsarea Nistrului.

Această nouă semnificaţie se precizează din momentul în care turcii smulg Moldovei fortăreţele Chilia şi Cetatea Albă, constituind acestor două cetăţi o zonă de aprovizionare şi de acoperire strategică (raia) şi în 1538 o extind pînă la Tighina, numită din acest moment Bender. Acesta este Bugeacul lăsat pradă de către noii săi stăpîni hoardelor tătare care trebuiau să stea de strajă la hotarele principatelor dunărene. Timp de trei secole sensul cuvîntului ***Basarabia*** nu s-a mai schimbat: ***Basarabia***, în epoca modernă a istoriei, desemnează acea parte a Moldovei care a fost alipită direct posesiunilor Imperiului otoman, de la malul Nistrului la braţul dunărean al Chiliei şi la cursul inferior al Prutului: cadrilater neregulat oprind accesul drumurilor moldoveneşti la Marea Neagră, după cum Dobrogea controlează drumurile prin care comerţul valah poate atinge litoralul aceleiaşi mări. În 1690, un raport veneţian notează foarte clar această echivalenţă: ***Bugeacul, adică Basarabia***[4]. Cîţiva ani mai tîrziu, în 1698, un diplomat austriac, dotat cu o clarviziune remarcabilă, atrăgea guvernului său atenţia asupra tendinţelor de expansiune ale Rusiei ***care momentan ameninţă să înghită doar Crimeea dar în cazul în care problema se va rezolva în avantajul ei, fără-ndoială că îşi va întinde braţele de polip spre Basarabia*** [5]... Evident, aici tot despre Bugeac e vorba. Aproape un secol mai tîrziu tot astfel se exprimă şi domnul de Peyssonnel în tratatul său despre comerţul pe Marea Neagră: „Basarabia, astăzi Bugeac, este o mare provincie din statele Hanului (tătarilor), mărginită la nord de Nistru, la est de Marea Neagră, la sud de Dunăre, la vest de Moldova. Principalele ei pieţe de comerţ sînt: Bender, Căuşani, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Ciişa" [6] Aceste localităţi delimitează perimetrul teritoriului. Cel mai curios este că, la această dată, printr-o confuzie explicabilă numai datorită prezenţei tătarilor pe ambele maluri ale Nistrului, regiunea care se întindea la est de acest fluviu pînă la vărsarea Bugului (sudul actualei Transnistrii) se numea deasemenea ***Basarabia*** deşi nu făcuse parte niciodată din statul lui Basarab sau din principatul Moldovei: ***Odessa, acest oraş maritim al Basarabiei***, va scrie încă în 1820 Anthoine, baron de St. Joseph, autor

al unui *Eseu istoric despre comerțul și navigația pe Marea Neagră*[7], ale cărui numeroase și precise informații sînt rodul unei lungi experiențe și al unei cunoașteri directe și serioase a regiunilor pontice.

Să amintim aici lucrarea anterioară a lui Peyssonnel unde se menționează „o mică provincie a statelor Hanului" situată la est de Nistru, pe care autorul o numește „Dubossar" și regăsim numele tîrgușorului moldovenesc Dubăsari pe Nistru. Este „situată în unghiul format de fluviul Nistru cu hotarele Poloniei; sînt cele două tîrguri ale Dubăsarului care au dat numele lor regiunii; tîrgul Batta (Balta) din care jumătate aparține polonezilor și aproximativ patruzeci de sate. Această provincie este locuită de armeni și de moldoveni; este condusă de un Hatman sau guvernator creștin, de obicei un armean sau un grec. Investitura guvernării le era acordată contra unei sume pe care o plăteau anual trezoreriei.

Această provincie este mărginită la nord și la vest de hotarele Poloniei și un braț al Nistrului; la sud de Nistru și la est de teritoriul Benderului".[8] Această situare geografică, căreia nu prea-i pasă de punctele cardinale, atestă existența unui teritoriu autonom, al cărui guvernator creștin se situează față de Hanul tătar al Crimeii pe poziția ocupată de contemporanii săi principii fanarioți ai Moldovei sau Valahiei față de sultanul Constinopolului.

Este interesant de notat că acest teritoriu populat cu armeni și ***moldoveni*, la** *est* de Nistru, corespunde destul de exact, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cu cel al „republicii moldovenești" organizată de U.R.S.S. în 1924. Faptul că numele de Basarabia desemna atît posesiunile hoardei lui Edisan, între Nistru și Bug – cît și Bugeacul ocupat de alți tătari, între Prut, Dunăre și Nistru – constituie deasemenea un motiv pentru unele confuzii geografice, ale căror efecte se vor vedea pe deplin atunci cînd Rusia, cu ocazia păcii de la Iași și celei de-a doua împărțiri a Poloniei, își va extinde frontierele în 1792 și 1793 pînă la cursul acestui ultim fluviu.

În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, nimeni nu se gîndea să considere Bugeacul sau Basarabia, în sensul inițial, altfel decît ca pe un teritoriu răpit Moldovei de cuceririle lui Baiazid al II-lea și Soliman I. Boierii moldoveni protestează în felul lor în 1540, răsturnîndu-l pe Ștefan, supranumit „Lăcustă", care le fusese impus de sultanul victorios, fiindcă „puțin cîte puțin începuse să cedeze țara Împăratului; vroia să-i cedeze tot malul Dunării pînă la munți ca și tot Nistrul. După douăzeci de ani, Iacob Heraclit, supranumit Despotul, este cel care cheamă la cruciadă nobilimea războinică a ținutului ***fiindcă mi-am pus în gînd să fac din nou din Dunăre frontiera țării mele, Moldova... și, sper ca în cîtva timp să redobîndesc toate locurile moldovenești ocupate de Păgîn, adică malul Dunării...*** E clar că ce îi preocupa era să șteargă urmele acestei prime dezmembrări a unității moldovenești și să restabilească frontierele lui Ștefan cel Mare.

Acesta este și sensul apelului lansat de tinerii boieri în 1694, pe timpul lui Ștefan Petriceicu, cu scopul de a-i îndemna pe ai lor la ***a recuceri pămîntul pe care ni l-a luat Păgînul.***

Polonezii ridicînd pentru ei pretenții asupra teritoriului revendicat de Moldova și cum Imperiul German era încă departe, principii din a doua jumătate a secolului al XVII-lea încep să-și îndrepte privirile spre Rusia moscovită care tocmai moștenea cazacii lui Hmelnițki și pătrunsese în Ucraina.

În 1656 a fost încheiat un tratat între domnitorul Gheorghe Ştefan şi Ţarul Rusiei: ***localităţile, teritoriile şi cetăţile*** – se poate citi în acest act de alianţă – ***pe care Turcul le-a desprins de Moldova, şi anume: Cetatea Albă, Chilia, Tighina şi provincia Bugeac, Ţarul Rusiei le va recîştiga şi le va reda Principatului Moldovei iure haereditaria.***[9] „Stăpînirea veşnică" a Basarabiei prin care se înţelegea Bugeacul, era deci garantată Moldovei încă din 1656 de către statul moscovit, în momentul cînd îşi întindea puterea asupra Kievului, capitala Ucrainei! Iată o primă confirmare a îndreptăţitei „unităţi seculare" a Basarabiei cu aceasta din urmă.

Hotarele ei istorice aveau să fie din nou garantate într-un mod mult mai complet şi solemn prin tratatul ruso-moldovenesc din 13 aprilie 1711.

Cînd Petru cel Mare, învingătorul lui Carol al XII-lea, a hotărît să continue planurile unora dintre predecesorii săi şi să ducă mai departe ofensiva împotriva Imperiului Otoman, pe care la asediul Azovului numai o schiţase, intră la rîndul său în relaţii mai strînse cu principii Moldovei şi Valahiei ale căror state se găseau în calea armatelor sale. Constantin Brîncoveanu fu mai prudent, Dimitrie Cantemir însă, încheie un tratat de alianţă cu ruşii, al cărui conţinut ni s-a păstrat atît în versiunea moldovenească cît şi în cea rusească. Cronica lui Neculce reproduce punctele principale ale acordului încheiat de principele Moldovei cu ţarul, care, de altfel a fost făcut numai după intrarea trupelor ruseşti: ***ţara Moldovei va avea frontieră pe Nistru şi Bugeacul, cu toate fortăreţele sale, va fi totdeauna al Moldovei; moscoviţii nu vor lăsa soldaţi decît în cetăţi pînă la organizarea oraşului iar apoi armata moscovită se va retrage***[10]. Proclamaţia sau manifestul lansat de Dimitrie Cantemir în iunie 1711 este şi el foarte categoric: „Dar necredinciosul, Păgînul, care nu respectă jurămîntul dat, ne-a distrus fortăreţele, şi pe altele le-a ocupat: Tighina, Chilia, Cetatea Albă, Galaţi, Reni, Soroca, Ismail şi alte localităţi pe Dunăre şi în tot districtul Bugeacului...

Şi cetăţile care ne-au fost luate de tirani, ne vor fi date toate înapoi, aşa cum spune Majestatea Sa Ţarul în proclamaţia sa..."[11].

O proclamaţie a lui Petru cel Mare adresată moldovenilor, conţinea într-adevăr aceleaşi asigurări. În fine, textul rusesc al tratatului conţinea la articolul XI o delimitare foarte precisă: ***Frontierele Moldovei, în conformitate cu vechile sale drepturi, sînt cele formate din Nistru (Cameniţa, Bender cu teritoriul Bugeacului), Dunărea, Valahia, Transilvania şi Polonia, după delimitarea care a fost făcută...***[12].

Acestui document îi fusese anexată cu siguranţă o hartă, fiindcă la un desen de acest gen pare să facă referinţă textul. [n. ed. 1]

Dacă în text este vorba de fortăreţele din susul Nistrului şi de la mijlocul lui şi nu numai de Bugeacul propriu-zis, este din cauză că încălcările de hotar făcute de turci progresau şi distruseseră, încă de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, cetăţile pe care nu le ocupaseră.

Dimitrie Cantemir îşi propusese ca, profitînd de această campanie şi de sprijinul promis de Ţar, nu numai să redobîndească teritoriile pe care Imperiul Otoman le răpise Moldovei în cursul ultimelor două secole, dar să şi reconstruiască fortăreţele care păzeau odinioară toată frontiera Nistrului.

Este adevărat că lucrurile au evoluat nefavorabil şi nu i-au lăsat ocazia să pună la încercare sinceritatea argumentelor ruseşti; se ştie că armata ţarului a fost încercuită la Stănileşti de numeroasele armate ale turcilor şi tătarilor, şi că Petru cel Mare a scăpat cu viaţă datorită venalităţii vizirului şi a putut chiar să-l ia cu el pe Cantemir, aliatul şi tovarăşul său de nenorocire. Ceea ce contează este că tratatul ruso-moldovenesc din 1711, succedînd celui din 1656, recunoaşte fără echivoc importanţa Nistrului, frontieră orientală a Moldovei şi consideră „Basarabia" cunoscută de altfel numai sub numele tătar de Bugeac, ca district moldovean ocupat de turci şi care trebuie restituit principatului, din care constituie o parte integrantă.

Este deci total eronat a se lua în considerare ca punct de pornire în analizarea problemei Basarabiei şi a rapoturilor ruso-române, Tratatul de la Bucureşti din 1812, asupra căruia vom reveni îndată, şi care „eliberă Basarabia de sub jugul turcesc" după expresia lui G. Sazanov, reprodusă de nenumărate ori de către promotorii tezei ruseşti, fie ei albi sau roşii. ***Exact cu un secol înainte, un tratat încheiat*** nu cu Imperiul otoman *suzeran* al principatului moldav, ci, ***cu Moldova însăşi, recunoştea prin semnătura celui care a fondat Rusia modernă „drepturile istorice şi naţionale" ale acestui stat românesc pe întreg teritoriul său, care se întindea, fără posibilitate de tăgadă, pînă la Nistru şi la Dunăre.*** Această primă concluzie nu mai necesită nici un alt comentariu.

De altfel, în 1711, cînd Petru cel Mare recunoştea Nistrul ca frontieră a Moldovei, posesiunile imperiului său erau încă destul de departe. Aveau să se apropie în decursul secolului al XVIII-lea şi chiar să-l atingă în cele din urmă, după al patrulea război contra turcilor şi a doua împărţire a Poloniei. Este aproape de prisos să mai amintim aici etapele succesive de expansiune a Rusiei spre Marea Neagră; în acest cadru trebuie discutată problema Basarabiei la începutul secolului următor. Rusia va obţine în 1739 prin pacea de la Belgrad, Azovul şi cursul inferior al Kubanului; în 1774, prin tratatul de la Kuciuc-Kainargi, litoralul Mării Negre pînă la vărsarea Bugului şi independenţa Crimeii; în 1783, anexarea Crimeii şi protectoratul asupra Georgiei; în 1792, prin tratatul de la Iaşi, litoralul Mării Negre între Bug şi Nistru şi coasta Circasiei; în 1793, provinciile poloneze între Bug şi Nistru; în 1801 anexarea Georgiei iar în 1812 prin tratatul de la Bucureşti: Basarabia.

Nu este in intenţia noastră să ne ocupăm aici de problema Transnistriei, actual ocupată de trupele româneşti; este un teritoriu care interesează România din punct de vedere etnic, din cauza numărului mare de moldoveni stabiliţi acolo în urma unui lung proces de colonizare sau infiltrare dar asupra căruia nu ar putea pretinde drepturi „istorice" sau „naţionale".

Trebuie totuşi să atragem atenţia că nici Rusia nu are aici mai multe drepturi deoarece a încorporat această regiune în imperiul ei numai cu douăzeci de ani înaintea Basarabiei[13]. .

Populaţia pe care a găsit-o aici nu conţinea elemente ucrainiene cărora li se mai spune şi ruşi mici decît în districtele septentrionale, care aparţinuseră pînă în 1793 Poloniei; sudul, anexat în 1792, era o regiune de stepă ocupată de tătari, cu excepţia regiunii Dubăsari, populată potrivit domnului de Peyssonnel, cu armeni şi moldoveni. Pentru a popula vastele întinderi ale Noii Rusii, guvernul imperial avea să recurgă încă din epoca Ecaterinei a II-a, la o colonizare intensă cu elemente

străine, venite din toate părţile să se stabilească în noile gubernii la nord de Marea Neagră. Putem spune, fără să exagerăm, că a existat aici în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea, o nouă Americă, unde au venit să se fixeze numeroase colonii germane, sîrbeşti, româneşti, bulgare şi a căror guvernare a fost încredinţată adesea tot unor străini, maltezi ca amiralul de Ribas sau francezi emigranţi ca ducele de Richelieu, contele de Langeron sau contele de Saint-Priest. Valorificarea şi popularea Rusiei meridionale, între 1750 şi 1830 aproximativ, a fost realizată prin imigrări. Amintirea acestor circumstanţe era absolut necesară înainte de a trece la stabilirea noii faze a relaţiilor ruso-române şi anume aceea dintre 1806–1812, din timpul celui de-al cincilea război ruso-turc.

Este interesant să menţionăm aici foarte pe scurt evoluţia acestor raporturi sau mai curînd creşterea apetitului acesta – după tratatul încheiat între Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir.

În 1711 atmosfera era încă idilică. Ruşii şi moldovenii fraternizau la începuturile unui război comun iniţiat împotriva Păgînului sub egida ortodoxiei. Ţarul vine personal la Iaşi şi e gata să-l înăbuşe cu îmbrăţişările pe aliatul său, domnul moldav pe care insistă să-l aşeze la loc de cinste la masa sa. Banchetele se succed într-atît încît riscă să ameninţe eficacitatea acţiunii militare şi boierii, care nu au încă obiceiul de a bea şampanie, se trezesc mahmuri şi se dumiresc că tovarăşii lor de petrecere şi-au însuşit din obiectele lor sau unele părţi de îmbrăcăminte, negreşit pentru a le păstra ca amintiri tangibile ale acestor agape de neuitat.[14]

Ruşii apar din nou în 1739 sub comanda mareşalului Münich. După o discuţie sumară cu boierii care veniseră să-l întîmpine la Iaşi, în frunte cu Mitropolitul, acesta le aduse la cunoştinţă condiţiile sale prin care le cerea fidelitate absolută faţă de imperiul rusesc, adăpost şi hrană pentru 20 000 de soldaţi, 3 000 de oameni ca mînă de lucru pentru fortificaţii şi nu uita nici de un cadou „spontan" de 30 pungi pentru el, şi încă 100, în chip de contribuţie anuală pentru cheltuielile de întreţinere. Şi bietul cronicar moldovean Neculce notează cu amărăciune: „Iată condiţiile pe care Münich le-a impus boierilor ameninţîndu-i că, dacă refuză, dă foc oraşului şi, astfel îi făcu să accepte şi să semneze cu forţa. Acum vedem cît ne costă onoarea de a-l primi pe Münich, dulcele vin unguresc devenind otravă amară, rîsul schimbîndu-se în plîns, veselia în teroare şi vai nouă! bogăţia în sărăcie, blestem şi suferinţă perpetuă, fără iertare şi nici uitare".[15]

În septembrie 1769, ruşii pătrunseră pentru a treia oară în Moldova; de data asta aveau să-şi întindă ocupaţia şi asupra Valahiei. Baronul de Elmpt, care comanda corpul de armată rus, îi obligă imediat, la Iaşi, pe mitropolit, pe toţi boierii prezenţi şi populaţia strînsă în faţa bisericii metropolitane, să depună jurămînt de supunere Majestăţii sale prea îndurătoarea împărătească Ecaterina Alexeevna".[16]

Se informă apoi despre întinderea şi numărul judeţelor, populaţia, resursele economice, dreptul fiscului şi obiceiurile din ţinut, ca un om foarte hotărît să se stabilească aici şi să-l administreze în numele împărătesei tuturor ruşilor.

Complicaţiile împărţirii Poloniei şi necesitatea de a pune capăt unui război care durase îndeajuns de mult, făcură totuşi ca Rusia să-şi mai modereze atitudinea. La tratatul de la Kuciuk-Kainargi se mulţumi cu frontiera Bugeacului şi cu un drept de protecţie asupra creştinilor ortodocşi din Imperiul Otoman care trebuie să fi fost, evident, foarte fructuos în viitor.

Își rezerva totodată dreptul, printr-un articol rămas secret, de a avea un cuvînt de spus asupra numirii Domnilor Moldovei și Valahiei. Numai Austria primea drept recompensă de mediator, un „flecușteț": Bucovina.

Urma o epocă de proiecte, în care Principatele, rîvnite atît de Rusia cît și de Austria, trebuiau să constituie o zonă neutră între cele două imperii rivale. Regatul „Daciei", a cărui vechi nume reapărea astfel în corespondența diplomatică a cancelariilor, părea destinat prințului Potemkin și se referea la Valahia, Moldova și Basarabia.

Evident, trebuie să înțelegem Bugeacul, așa cum atestă relatarea contemporană a domnului Peyssonnel. Trebuie remarcat că a fost din nou necunoscută cu acest prilej, unitatea greografică și istorică a țărilor române și că teritoriul care-i fusese smuls de cuceritorii turci, trebuia evident să-i revină.

Aceste planuri ambițioase rămaseră fără finalitate iar războiul început de Austria și Rusia împotriva turcilor în 1788, nu aduse nici o nouă soluționare. Principatele, ocupate din nou de armatele austro-ruse, fură evacuate odată cu pacea, și Imperiul Otoman intră din nou în posesia cetăților Bugeacului care-i fuseseră răpite de ruși.

Revoluția franceză și încheierea împărțirii Poloniei, făceau ca atenția Marilor Puteri să se îndrepte în altă parte: de abia după cincisprezece ani, după ce-i impusese Imperiului Otoman noi condiții relativ la navigația pe Marea Neagră și trecerea strîmtorii, Rusia încercă să-și continue marșul, oprit în 1793 pe Nistru.

NOTE

1. I. Nistor, ***Localizarea numelui Basarabiei în Moldova Transpruteană***, în „Analele Acad.-Rom. Mem. Sect. Ist." S. III, t. XXV, 1943; cf. E. Diaconescu, ***Accepțiunile istorice ale Basarabiei***, în „Cuget Moldovenesc", XII, 1943, p. 7 și urm.
2. ***La fin du Moyen Âge.***, vol. I, Paris, 1931 p. 413.
3. N. Iorga, ***Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe***, București, 1899, p. 74.
4. ***Ibidem***, p. 75.
5. E. Hurmuzaki, ***Fragmentezur Geschichte der Rumänen***, vol. III, București, 1884, p. 304.
6. Ch. de Peyssonnel, ***Traité sur le commerce de la mer Noire***, vol. I, Paris, 1787, p. 304.
7. Anthoine de Saint-Joseph, ***Essai historique sur le commerce et la navigation de la mer Noire.*** 2ᵉ éd, Paris, 1820, p. 50.
8. Ch. de Peyssonnel, ***op. cit.***, I, p. 304.
9. N. Iorga, ***op. cit.***, p. 240.
10. I. Neculce, ***Letopisețul Țărei Moldovei***, în M. Kogălniceanu, ***Cronicele Romûniei sau Letopisețele Moldovei și Valahiei***, ed. 2, vol. II, București, 1872, p. 306.
11. Text latin publicat de N. Iorga, *Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țerile noastre*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.", s. II + XXXIII, 1910., p. 126–127.
12. N. Iorga, ***Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe***, București, 1899, p. 245–246.
13. Cf. A. Boldur, „Istoriia Transnistrii. K godovscine vîrstupleniia rumînskih voisk v Odessu (16 X 1941–16 X 1942). Odessa, 1942; ***Cu privire la istoria Transnistriei, Studiu critic***, în „Viața Basarabiei", 2, 1943.
14. V. descrierea naivă dar atît de vie a cronicii lui I. Neculce, ***op. cit.***, vol. II p. 306 și urm.; Cf N. Costin, ***Letopisețul Țerei Moldovei***, în M. Kogălniceanu, *op. cit.*, vol. II, p. 38 și urm.
15. I. Neculce, ***op. cit.***, vol. II, p. 408–409.
16. Cf. A. Xenopol, ***Études historiques sur le peuple roumain***, Iași, 1888, p. 109.

[n. ed. 1] Vezi și, Maria Holban, L. Demeny, ***Originalul și traducerea latină a „Diplomei lui Petru I" dată lui Dimitrie Cantemir, cuprinzînd condițiile tratatului moldo-rus din 1711***, în „Studii. Revista de istorie", tom. 26 (1973), nr. 5;

CAPITOLUL II

PROBLEMA BASARABIEI ÎN 1812

„Je suis tenté de croire que tout finira par un morcellement de la Moldavie, pour satisfaire l'honneur ou, ruiner une province".

Joseph de Maistre. St. Petersburg. 1810

„Înclin să cred că totul se va termina printr-o împărţire a Moldovei, pentru a satisface o onoare şi a ruina o provincie."

Joseph de Maistre. St. Petersburg. 1810

Este cu atît mai util să reluăm expunerea evenimentelor care au dus la tratatul de la Bucureşti din 28 mai 1812 şi la anexara unei „Basarabii" mai întinsă decît fusese vreodată în trecut, cu cît, o tradiţie istorică, venerabilă dar falsă, i-a denaturat timp îndelungat sensul. Depeşele ambasadei Franţei la Constantinopol, de-ndată ce s-a încheiat această pace care nu-i convenea deloc lui Napoleon şi miniştrilor lui în ajunul campaniei din Rusia, au aruncat toată responsabilitatea asupra fraţilor Moruzi: Dimitrie, Marele Dragoman, şi fratele său Panaiotachi care-l înlocuia la Stambul. Cum aceşti doi fanarioţi au fost decapitaţi cu puţin timp după semnarea păcii care împingea frontiera rusească pînă la Prut şi că sentinţa îi acuza de a fi trădat interesele Imperiului Otoman, versiunea că fuseseră cumpăraţi de ruşi fu acreditată, în ciuda mărturiilor contrare a altor diplomaţi care urmăriseră desfăşurarea acestei afaceri tenebroase. Opinia curentă fu aceea că ei, fiind la curent cu o scrisoare adresată de Napoleon I Sultanului şi prin care îi făcea cunoscută intenţia lui de a-i ataca pe ruşi, şi-l implora să nu facă pace, îi disimulaseră în mod perfid conţinutul în Divan, grăbind astfel încheierea înţelegerii cu plenipotenţiarii de la Petersburg şi abandonarea bogatei provincii Basarabia care era fără îndoială principala miză a războiului întreprins de Alexandru I împotriva turcilor.

Preţul trădării fu şi el stabilit cu o precizie poliţienească: printre hîrtiile lui Dimitrie Moruzi a fost găsit un act de donaţie a unei moşii în Basarabia şi printre cadourile pe care le primise ca delegat otoman cu ocazia păcii, un inel preţios, montat în briliante, pentru Marele Dragoman. De aici şi pînă a-i stabili definitiv culpabilitatea nu era decît un pas şi el fu făcut: de la ***Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*** a lui Manolache Drăghici pînă la lucrările cu ceva mai mult simţ critic ale lui Alexandru Xenopol[1], versiunea cu trădarea Moruzeştilor, cauza principală a raptului Basarabiei, a prins rădăcini solide în tradiţia istorică română şi se repetă invariabil pînă şi în cele mai recente cărţi de istorie[2]. Singur, Nicolae Iorga, într-o comunicare la Academia Română în 1910, a susţinut o părere diferită căreia Domnul Nistor i s-a alăturat şi dînsul în a sa ***Istoria Basarabiei***[3].

Totuşi, majorităţii istoricilor români, cu siguranţă nu le-a fost cunoscută lucrarea fundamentală a lui Leonid Cassio, jurist basarabean, profesor de drept la

Universitatea din Moscova şi ministru Instrucţiunii Publice în ultimele cabinete ale Rusiei ţariste.

Cartea sa apărută în 1913, a fost tradusă în româneşte cu titlul ***Rusia şi bazinul dunărean***[4] abia în 1940. Întemeiată pe o cercetare sistematică a izvoarelor ruseşti şi a documentelor extrase din Arhivele imperiale şi distingîndu-se printr-o mare atenţie dată obiectivităţii, cartea constituie o contribuţie foarte preţioasă la studierea celui de-al cincilea război ruso-turc. Este cazul deci să ţinem cont de aceste cercetări şi de rezultatul lor care nu a devenit în întregime accesibil decît de puţin timp istoriografiei româneşti şi analizării din nou a temeiului acestor acuzaţii.

Ceea ce reiese după o primă analiză a faptelor, este că, la începutul acestui nou conflict între Imperiul rus şi Poartă, nu a fost nici un moment pusă problema Basarabiei. Cei doi Domni, al Valahiei şi al Moldovei, Constantin Ipsilanti şi Alexandru Moruzi (fratele Dragomanului), fuseseră revocaţi fără să fie anunţată Rusia, putere protectoare, în urma hatişerifului din 1802; deşi Poarta, sub presiunile exercitate de ambasada Rusiei, revenise asupra acestei decizii dînd din nou investitura lui Alexandru Moruzi (Ipsilanti se refugiase în Rusia), totuşi trupele ruseşti trecuseră Nistrul şi ocupaseră Principatele, stupefiindu-l pe ambasadorul Italinsky, care crezuse că a avut cîştig de cauză obţinînd întoarcerea prinţilor deposedaţi.

Baronul Budberg, însă, invoca acum alte motive: era vorba de dificultăţile ridicate de turci la trecerea flotei ruseşti prin strîmtori şi concentrarea de trupe pe malul stîng al Dunării şi în cetăţile de la frontieră: „în aceste circumstanţe, se încheie nota din 23 octombrie 1806, Majestatea Sa imperială a simţit necesar să-şi pună frontierele proprii la adăpost de orice insultă şi de a proteja popoarele pe care cu consimţămîntul Porţii a primit să le ocrotească privilegiile şi să prevină, să împiedice, planurile duşmanilor ei: în consecinţă, a ordonat armatei sale să ocupe cele două provincii Moldova şi Valahia..."[5].

Rezultă din acest document că revocarea celor doi domni era un simplu pretext, inoperant prin anularea măsurii represive. Ceea ce contase era acţiunea energică a ambasadorului Franţei la Constantinopol, generalul Sebastian şi care l-a determinat pe împăratul Alexandru să se folosească de gajul care-l constituiau, odată în plus, principatele dunărene. Diplomaţia rusă pretindea că ar fi fost gata să le restituie la un moment dat, dacă totul era în ordine şi anume, dacă Poarta nu apleca urechea la sugestiile reprezentanţilor politici şi militari ai lui Napoleon I. În acest fel se angajă la sfîrşitul anului 1806 conflictul ruso-turc, în momentul în care Imperiul francezilor, învingător al Prusiei, continua la hotarele Poloniei operaţiile militare împotriva rămăşiţelor armatei prusace şi a trupelor ruseşti care le veniseră în ajutor. Se constată că numele Basarabiei nu este nici măcar menţionat şi dacă simpla denumire de „provincii", referitor la Moldova şi Valahia, putea disimula intenţia de a le încorpora imperiului rus, această tendinţă viza ansamblul teritoriului lor şi nu o anume parte mai mult sau mai puţin delimitată cu exactitate, a acestor state autonome.

În fapt, războiul pe Dunăre se prelungea; paşii de Rusciuc şi de Vidin care pînă acum se arătau ostili guvernării Sultanului, luară hotărît poziţie împotriva invadatorului şi astfel linia cetăţilor susţinu, fără mari pierderi, asaltul trupelor turceşti. Între timp pe malul Bosforului, avuseseră loc două evenimente cu consecinţe grave: flota engleză a amiralului Suckworth forţase strîmtorile, dar, după ce

pierduse un timp prețios cu negocieri inutile, fusese nevoită să se retragă în fața măsurilor de apărare luate de Poartă în ultimul moment, la insistențele lui Sebastiani, pentru a preveni ocuparea capitalei; în ziua care a urmat acestui succes nesperat, una din nenumăratele revoluții de palat din Constantinopol, îl răstoarnă pe Sultanul Selim al III-lea și îl înlocuiește cu incapabilul Mustafa. Această acțiune, provocată de nemulțumirea ienicerilor și teama de o serioasă reformă militară, fu fatală politicii Imperiului Otoman. Ea avu, cu siguranță, un rol important în brusca schimbare a politicii lui Napoleon I, care a dus, după victoria de la Friedland[6], la întîlnirea de la Tilsit și la acordul cu împăratul Alexandru al Rusiei.

Pacea de la Tilsit marchează o etapă decisivă în evoluția raporturilor dintre Franța și Turcia; consecințele ei se întrevăd și în atitudinea Rusiei față de Principate.

Este adevărat că la început s-a anunțat oficial un armistițiu pe Dunăre și că un plenipotențiar francez a venit la fața locului pentru a fixa condițiile într-un mod echitabil atît cu turcii cît și cu rușii. Tratatul de la Tilsit, prevedea evacuarea teritoriului ocupat de armata țarului în Moldova și în Valahia dar trupele turcești nu trebuiau să pătrundă aici înaintea „schimbului de ratificații din viitorul tratat de pace între Rusia și Poartă"[7] pentru care cele două părți îl luaseră mediator pe împăratul Napoleon I. Dar, schimbarea totală în atitudinea sa și alianța cu țarul , provocă în tot Orientul o puternică neîncredere în politica franceză și, deoarece Napoleon nu se grăbea să-și retragă trupele de pe teritoriul prusac, așa cum se angajase, Alexandru nu se grăbea nici el să ordone trupelor lui să se retragă dincolo de Nistru. Miniștrii lui căutau să profite de aceste împrejurări pentru a realiza un avantaj, măcar parțial: cu această ocazie remarcă existența unei „Basarabii" cu atît mai pe placul lor cu cît era mai vagă și mai nedefinită.

Pe bună dreptate, fiindcă articolul XXII din tratatul de la Tilsit menționa ferm numai obligația de a evacua Moldova și Valahia. „Nu-i scapă unui ministru așa de luminat cum este Mr. de Champagny, scria cancelarul Rumeanțov contelui Tolstoi la Paris, pe 6 noiembrie 1807, că în acest articol nu este vorba de Basarabia, în care, în consecință, trupele noastre trebuie să rămînă".

Ne imaginăm cu ușurință mirarea ministrului francez al Afacerilor Externe: Basarabia, ce mai era și această provincie necunoscută? Trebuie însă recunoscut că nici nu-i era ușor să-și formeze o părere. Dacă deschidea ***Tratatul despre comerțul pe Marea Neagră*** al lui Peyssonnel afla că Basarabia nu este alta decît Bugeacul, teritoriu delimitat, așa cum am văzut mai înainte, de cursul inferior al Prutului, brațul septentrional al Deltei Dunării, litoralul Mării Negre și, vărsarea Nistrului. Dacă, însă, arunca o privire pe ***Noua Hartă a Hanatului tătar*** imprimată în 1792 la Amsterdam, ***zărea numele Basarabiei întinzîndu-se cu litere groase peste Nistrul inferior pînă la cîmpia Oceakov și la Bug,*** deci tot pe un teritoriu *care aparținea deja Rusiei din 1792!*

Expert în geografie să fi fost și tot îți pierdeai cumpătul. Și nu va fi acesta ultimul caz cînd diplomația rusă va încerca să se folosească de artificiul unei confuzii, a unor noțiuni încă neclare, așa cum era încă în Europa, problema frontierelor meridionale ale imperiului: *„această îngustă margine de ținut, care neformînd o provincie, poartă numele de Basarabia"*, preciza într-o nouă scrisoare din 26 noiembrie 1807, Rumeanțov lui Tolstoi".[8] Ceea ce nu „clarifică" cu nimic cunoștințele Mr. de Champagny. Trimisul rus insistă, respectînd instrucțiunile pe care le primise:

„Vorbindu-i de evacuarea Moldovei şi a Valahiei, l-am făcut să înţeleagă clar că nu mă refeream şi la Basarabia. Caută totuşi să-mi demonstreze contrariul şi pretextă că dacă tratatul nu pomenea Basarabia, această omisiune nu putea să provină decît dintr-o neînţelegere. La aceasta i-am răspuns că era permis totuşi ca odată să existe o neînţelegere care să fie şi în favoarea noastră“ [9]. Neobişnuit mod de a vrea să anexezi „prin omitere“, în urma unei neînţelegeri, un teritoriu care, nefiind nici măcar o provincie, purta un nume căruia era imposibil să i se definească cu exactitate sensul şi întinderea geografică!

Dar, în acest moment, în întrevederile dintre cei doi împăraţi, se discutau alte lucruri şi nu şicane meschine despre interpretarea unui articol oarecare din tratatul de la Tilsit. Napoleon se pregătea să-i propună noului său aliat şi prieten împărţirea Orientului şi a Europei; aşteptînd ocazia unei noi întrevederi – cea de la Erfurt – îi scria încă din 2 februarie lui Caulaincourt, ambasadorul său la St. Petersburg şi în acelaşi timp împăratului Alexandru: „Spuneţi-i împăratului că vreau tot ce vrea şi el: că sistemul meu este ataşat sistemului lui în mod irevocabil; că nu ne vom putea întîlni fiindcă lumea este destul de mare pentru noi doi; că nu-l grăbesc să evacueze Moldova şi Valahia; să nu mă grăbească să evacuez Prusia... Cît despre Suedia, nu mă opun dacă împăratul Alexandru ar dori să ocupe chiar Stockholmul. Ar trebui chiar să-l împingeţi să o facă... Niciodată Rusia nu va mai avea o astfel de ocazie de a aşeza Petersburgul în centru şi a se descotorosi de acest duşman, din punct de vedere geografic...“. [10]

Şi într-adevăr, în septembrie 1809, Rusia punea stăpînire pe marele ducat al Finlandei. Erau schiţate gigantice planuri: [11] se revenea la proiectul urmărit odinioară de Paul I, adică o ofensivă combinată a planurilor ruseşti şi franceze prin Asia Mică spre Persia şi India cu scopul de a lovi în punctul sensibil forţele britanice. În acest vast sistem de compensaţii şi de schimbări de ţărmuri şi de teritorii, Principatele deveneau o simplă monedă aruncată, ca atîtea altele, pe piaţa tranzacţiilor europene, unde partenerii acestui joc supraomenesc ofereau Finlanda în schimbul Spaniei sau statele danubiene în locul Sileziei. Napoleon invada peninsula Iberică; la rîndul său Alexandru, după ce se mulţumise cîtva timp cu „ţinutul cu denumirea Basarabia şi forţăreţele Bender, Cetatea Albă, Chilia, Ismail“ şi *în plus* „fortăreaţa Hotin“ [12], care, deci, nu făcea parte din ea, vroia acuma să-şi întindă frontierele pînă la Dunăre şi să alipească imperiului întreaga Moldovă şi Valahia. Consulul rusesc de la Bucureşti, Kiriko, lansa chiar zvonul că „Transilvania urma să fie cedată de casa de Austria şi unită cu Moldova şi Valahia sub denumirea de regatul Daciei, va aparţine marelui duce Constantin“. [13]

Nu e mai puţin adevărat că proiectele de expansiune ale Rusiei vizau mult mai departe decît hotarele încă vagi ale unei ipotetice provincii „basarabene“. Talleyrand fu însărcinat la Erfurt să prepare o convenţie care să-l poată mulţumi pe împăratul Alexandru; fură obligaţi să accepte că Franţa considera „ca o condiţie absolută a păcii cu Anglia, recunoaşterea Finlandei, Valahiei şi Moldovei ca făcînd parte din imperiul Rusiei“. Iar textul definitiv era la fel de explicit: „Majestatea sa Împăratul Napoleon recunoaşte numita reuniune şi hotarele Imperiului rus de această parte ajungînd pînă la Dunăre“.

Dar Talleyrand, care deja se pregătea să-şi trădeze suveranul avu grijă de propriile interese şi introduse în articolul următor o frază care diminua destul de

mult efectul practic şi care avea scopul de a-i linişti pe turci[14]: „...Franţa renunţă să mai fie mediator. Plenipotenţiarii sau agenţii celor două puteri se vor pune de acord asupra formulărilor, astfel încît să nu fie compromisă prietenia dintre Franţa şi Poartă". Era un mod abil de a se retrage dintr-un joc complicat de negocieri angajate între Rusia şi Imperiul Otoman. Într-adevăr după armistiţiul prevăzut de tratatul de la Tilsit, războiul încetase dar pretenţiile mereu crescînde ale Rusiei împiedicau încheierea păcii. Neputînd să ajungă la o înţelegere definitivă cu Alexandru referitor la Constantinopol şi la peninsula Dardanelelor graţios denumită „langue de chat" [15], împăratului Napoleon îi convenea să menţină dincolo de Dunăre principiul integrităţii Imperiului Otoman şi mai ales să lase Imperiul rusesc vîrît pînă-n gît în conflictul cu turcii, pe flancul stîng al poziţiilor sale europene, situaţie stînjenitoare şi de care putea oricînd să profite. Afacerea se tărăgăna şi atenţia şi interesul Marilor Puteri se îndreptau spre alte complicaţii. Războiul din Spania încă nu se terminase şi se declanşa un nou conflict cu Austria; blocada continentală contra Angliei îi dădea ocazia lui Napoleon să extindă din ce în ce mai mult ocuparea litoralului Atlanticului şi Mediteranei şi să anexeze la Imperiul de Occident provincii care suportau greu dominaţia franceză. Rusia la rîndul ei suporta cu greu consecinţele economice ale blocadei; îşi reducea presiunile asupra Austriei la un simulacru de acţiune militară şi căuta zadarnic o ieşire acceptabilă din această campanie pe Dunăre pe care o întreprinsese cu trei ani în urmă dar cu alte perspective atunci. Astfel, se reluaseră operaţiile împotriva turcilor şi ruşii înregistraseră un oarecare succes: armata marelui vizir fusese respinsă la atacul său împotriva Bucureştiului şi, trupele ruseşti, trecînd Dunărea, Brăila şi Ismail rămînînd asediate, ei ocupau acum o mare parte din Dobrogea. Nu era însă, încă, o victorie decisivă, dar destul cît să proclame solemn anexarea „provinciilor danubiene." Într-adevăr, la 3 decembrie 1809 în discursul său de la Corpul Legislativ, Napoleon ratificase noile achiziţii teritoriale ale partenerului său imperial de la Tilsit şi Erfurt: „Prietenul şi aliatul meu Împăratul Rusiei, subliniase el în această alocuţiune, a reunit în vastul său imperiu Finlanda, Moldova, Valahia şi un judeţ al Galiţiei. Nu regret nimic din ce poate fi bun pentru acest imperiu. Sentimentele mele faţă de ilustrul suveran sînt în acord cu politica mea". [16]

Dar cu cîteva luni în urmă vorbind cu emisarul austriac care venea să încheie armististiţiul după bătălia de la Wagram, îi spuse ad literam: „Dacă aş vrea să mă aliez cu ruşii, ce v-aţi face voi austriacii şi prusienii! Din fericire, nu vreau să-i scot pe barbari din bîrlogul lor. Luaţi de la turci ca să-i împiedicaţi pe ei să ia..." [17].

Ceea ce însemna a da Austriei compensaţii pe Dunăre şi să se complice şi mai mult problema Principatelor cu pretenţiile unui al treilea pungaş. Dar monarhia Habsburgilor, sleită de cele două războaie pe care tocmai le pierduse, preferă să stea într-o prudentă expectativă. Războiul pe Dunăre îi lăsa deci pe ruşi şi pe turci faţă-n faţă ca la începutul ostilităţilor.

Campania din 1810 a fost strălucită. La ordinele lui Kamenski, trupele ruseşti au trecut Dunărea, au luat Smirna, Şiştov, Rusciuc şi Nicopole dar au dat greş la Şumla. Cu siguranţă, cucerirea acestei cetăţi ar fi fost decisivă dar eşecul asaltului încercat întîrzie din nou desfăşurarea operaţiilor.

Din cauza iernii, avangarda rusă care atinsese Loveci şi Plevna, fu nevoită să se replieze pe Dunăre şi grosul armatei se întoarse să-şi petreacă iarna în Valahia: Joseph de Maistre, observator atent şi bine informat care urmărea de la Petersburg

derularea evenimentelor îi scria contelui Rossi în calitatea lui de reprezentant al regelui Sardiniei: „Se va face pace sau nu se va face? Asta se întreabă toată lumea. Nici nu va fi uşor de făcut... Turcii sînt foarte agitaţi. Sînt bătuţi dar nu sînt deloc învinşi. E greu să încaleci Balcanii... Ce s-a realizat? La ce vor duce aceste citadele cucerite pe Dunăre? ***Înclin să cred că totul se va sfîrşi printr-o împărţire pentru a satisface o onoare şi a ruina o provincie*** [18]. Fraza asta are o cadenţă apropiată de cea a unei tragedii clasice; am putea imagina rima:

„... acestea sînt jocuri de principi
Să satisfaci onoarea sau să ruinezi provincii".

De fapt era mai puţin vorba de literatură, pe primul plan erau negocierile.

*
* *

În spatele liniilor începuseră să se agite profesioniştii acestui gen de discuţii: de partea rusă, fostul ambasador la Poartă, Italinsky şi dragomanii săi, din celebra dinastie a Fontonilor, care se împăca foarte greu cu ideea că părăsise Constantinopolul unde adunase averi considerabile; de partea otomană, marele dragoman Dimitrie Moruzi, fratele lui Alexandru, prinţul deposedat al Moldovei şi demnitarii turci delegaţi de Marele Vizir. De altfel, acesta din urmă şi Kutuzov, noul comandant al armatei ruse, erau cei care decideau asupra manevrelor diplomatice, totdeauna foarte intense în intervalele dintre acţiunile militare. Totuşi nu se ajunsese încă la nimic concret.

Ruşii vroiau să păstreze Principatele şi Turcia continuă să ceară restituirea lor.

La acestea se adăugă amestecul Angliei. Tînărul diplomat Stratford Canning, care avea să joace pe mai departe un rol important în problema Orientului şi va provoca peste patruzeci de ani intervenţia Angliei în războiul Crimeii, se străduia acum să-i convingă pe turci să facă Rusiei concesiile necesare şi să încheie pacea. Examină la rece ipoteza unui nou război franco-rus şi-i evalua consecinţele fatale pentru Imperiul Otoman, oricare ar fi fost rezultatul conflictului. „Dacă Alexandru învinge, le repeta el cu insistenţă demnitarilor Porţii, va continua războiul împotriva Turciei şi va anexa total Principatele. Dacă însă, cîştigă Napoleon, va lăsa Rusia să-şi găsească în posesiunile turceşti compensaţii pentru teritoriile pe care aceasta va fi obligată să le cedeze Franţei." [19]

Nici nu era nevoie de atîtea argumente ca să stîrnească neîncrederea turcilor în Împăratul francezilor; de la Tilsit şi acordurile încheiate cu Alexandru, creditul lui Napoleon la Constantinopol era inexistent. Ambasada Franţei îi tot acuza pe Moruzi şi pe Ipsilanti de a fi răspunzători de intrigi şi de a fi lucrat constant împotriva intereselor acestor puteri, ba în favoarea Angliei, ba în favoarea Rusiei. În realitate însă, în Turcia ca şi în Persia [20], acordul dintre cele două imperii şi abandonarea politicii antiruseşti dăduse o lovitură mortală influenţei franceze. Nu mai credea nimeni în promisiunile lui Napoleon.

Campania din 1811 grăbi, în fine, cursul evenimentelor. O manevră abilă a lui Kutuzov, reuşise să izoleze o parte importantă a armatei turceşti care traversa Dunărea şi o „încercuise" aproape de Slobozia.

Situaţia acestor trupe deveni atît de disperată încît trebui să se încheie un armistiţiu şi negocierile de pace începură la Giurgiu pe Dunăre în octombrie; delegaţii turci, sub impresia ultimelor înfrîngeri erau cît pe-aci să propună împărţirea Moldovei la Siret.

Aici se produse intervenţia dragomanului şi a fratelui lui dar într-un sens opus celui atribuit de tradiţia răuvoitoare. Pe 9 octombrie, Kutuzov îi scria lui Rumeanţev: ***Nu pot să vă ascund că prevăd pentru stabilirea frontierei pe Siret mari dificultăţi din cauza încăpăţînării grecilor fanarioţi, care au mare influenţă la Poartă. Nu vor să le scape o bucată din Principatul Moldovei fiindcă speranţa şi scopul lor, al fiecăruia, este să reuşească să fie domn al unuia sau altuia din aceste state.***

Mai tîrziu, cînd frontiera va fi fixată pe Prut, Dimitrie Moruzi îi va scrie fratelui său ca o veste bună că „Iaşul ne rămîne."[21] Bineînţeles că nu e cazul să vedem în aceste rînduri sentimente de patrioţi moldoveni şi că de fapt propriul interes le dicta această atitudine dar este tot atît de adevărat că aveau aceleaşi interese cu otomanii şi că le apărau cît puteau de bine. Se zvoni apoi că, la o adică, ruşii s-ar mulţumi cu frontiera pe Prut: Joseph de Maistre avusese dreptate; era vorba de împărţirea Moldovei pentru a permite diplomaţilor ţarului să „scape cu faţa curată". Congresul se întrerupse pe 17 noiembrie, fiindcă Gabib Bei a declarat în numele plenipotenţiarilor otomani că o frontieră pe Siret este inacceptabilă. Totuşi turcii făcură o nouă propunere care lăsa adversarilor judeţele Moldovei situate între Nistru şi Prut cu excepţia exact a părţii meridionale, „Basarabia" propriu-zisă: o linie arbitrară care pleca de la Fălciu, pe Prut, trebuia să urmeze cursul Cogîlnicului şi să ajungă la mare lăsînd turcilor fortăreţele Ismail, Chilia şi toată stăpînirea gurilor Dunării; era ca o anticipare, cu o jumătate de secol înainte, a deciziilor Congresului de la Paris din 1856. Aceste noi condiţii trebuiau transmise la Petersburg şi, între timp, negociatorii părăsiră Giurgiu, biet tîrguşor gloduros şi se instalară la Bucureşti, unde, atracţii de toate felurile, îl reţineau deja de cîtva timp pe generalisimul Kutuzov. De îndată, capitala valahă deveni un focar de intrigi şi agitaţii internaţionale; consulul Franţei, Ledoux, se ocupa şi de Conferinţă şi de intrigi cu toată rîvna. Pentru a grăbi lucrurile, Contele Langeron, emigrant francez devenit general de armată rusă, îi făcu o vizită Marelui Vizir în decembrie 1811 în tabăra lui de la Şumla sperînd să-i afle intenţiile.

Declaraţiile acestui înalt demnitar, cum ni le transmite din memorie Langeron, merită să fie reproduse în întregime, ele lămurind cît se poate de limpede şi complet asupra problemei păcii şi adevăratului motiv al concesiilor teritoriale făcute de Imperiul otoman Rusiei.

Nu vă e ruşine să vă certaţi pentru un petec de pămînt care nu vă e necesar, voi care posedaţi o pătrime din glob? îi spunea generalului rus Marele Vizir. ***Şi în ce circumstanţe? Tocmai cînd veţi fi atacaţi de Napoleon care va aduce împotriva voastră jumătate din Europa?*** Acestea sînt argumente care pot pune capăt părerii despre aşa zisa ignoranţă a turcilor în privinţa proiectelor lui Napoleon.

Aş putea să profit de circumstanţe, reluă şeful guvernului otoman, ***şi să refuz să închei pacea care vă lasă la dispoziţie o mare armată de care aveţi mare nevoie şi care vă poate salva. Aş putea contribui la distrugerea voastră continuînd un război inoportun şi care vă împovărează. Dar, merg mai departe. Salvîndu-vă, ne salvăm noi înşine. După căderea voastră, dacă acest lucru este posibil, vom***

deveni victimele lui Napoleon și vreau să previn această dublă nenorocire. Dacă nu era Spania, care mă uimește și pe care o admir, ați fi fost de un an deja în război cu Franța. În momentul de față nu există în Europa decît trei imperii care mai rezistă, Anglia, Rusia și noi. Hai să ne unim împotiva inamicului speciei umane! Fiecare picătură de sînge pe care o vărsăm în acest război nefast este un balsam pentru Napoleon. Cum de nu simțiți acest lucru? Vă dau Prutul, nimic mai mult; Prutul sau războiul; sacrificiile noastre sînt și așa enorme: numai cu Ismailul și vă e plătit răz-boiul și mai aveți încă patru cetăți și o provincie superbă. Acestea sînt bazele păcii, apoi, celelalte articole vor fi negociate și decise foarte ușor". Și Langeron adaugă: „La un discurs atît de energic și de înțelept nu mai aveam ce să adaug. Îmi spuneam în sinea mea: Pe legea mea, tîlharul ăsta are atîta bun simț că mă îngrozește!"[22]

Nici nu se putea mai bine spus. Argumentele lui Stratford Canning dădură roade: turcii considerau o victorie a lui Napoleon asupra rușilor, la fel de nefastă pentru ei cum ar fi fost o victorie a rușilor asupra imperiului lor.

„Din acest moment se încheie pacea", scrie cu îndreptățire Iorga. Instrucțiunile trimise de țarul Alexandru lui Kutuzov cu puțin înainte de încheierea păcii erau asemănătoare: ***În caz de urgență***, îi scria el, ***puteți să le faceți turcilor concesii cît de mari și să fixați Prutul ca frontieră dar vă autorizez să faceți aceste grave concesii numai cu condiția să încheiați cu Poarta un tratat de alianță.***[23][n. ed. 1]

Și culmea, noul ambasador al Franței la Constantinopol, generalul Andreossy, singurul om a cărui apariție încă ar mai fi putut întîrzia hotărîrea Porții, se distra făcînd o călătorie în loc să se grăbească și să nu călătorească, după spusa lui Langeron, ca un ambasador ci să ia trăsura poștii. Sosi atunci cînd nu mai era nimic de făcut.

Astfel, pe 28 mai 1812, se încheie pacea la București, și „Basarabia" rămase Rusiei. În fapt, însemna mult mai mult decît indică numele: în afară de Bugeac, provincia anexată se compunea din districtele Moldovei din estul Prutului și teritoriul cetății Hotin, făcută „raia" de turci abia în 1714 după înfrîngerea lui Petru cel Mare. Asta însemna dezmembrarea Moldovei care după anexarea Bucovinei de către Austria, se continua pe scară mai mare de partea rusă.

Și într-un caz și în altul, procedeul este tot cel al fraudei atît diplomatică cît și geografică: să atribui o regiune a cărei întindere nu este exact delimitată, un teritoriu mult mai vast, care nu a purtat niciodată numele respectiv.

Ciudățenia vine din faptul că nici una din părți nu a fost mulțumită de rezultatul acestei tranzacții. Kutuzov se grăbise să încheie pacea știind că va fi înlocuit din funcția de conducător al armatei Dunării. Cîteva luni mai tîrziu, sosea înlocuitorul lui, amiralul Ciceagov, cu noi instrucțiuni; pacea fusese încheiată fără însă ca Poarta să fi acceptat alianța propusă de guvernul țarului. Ori, conform instrucțiunilor primite de la țar, acesta constituia punctul cel mai important: acest tratat de alianță fixa poziția Imperiului otoman astfel încît să fie reluată mai tîrziu politica de înaintare pașnică din timpul lui Paul I. Amiralul socoti necesar să analizeze din nou întreaga problemă și se întrebă dacă nu merita ca, pentru obținerea rezultatului dorit, să nu facă turcilor unele concesii pentru ca ei să devină mai înțelegători: ***Vă întreb,*** scria el cu privire la acest subiect, ***dacă Majestatea Voastră dorește ca partea din Moldova dobîndită prin acest tratat de pace să fie oferită ca***

recompensă a alianţei puternice şi sincere pe care le-o propunem... Alexandru însă nu vedea deloc lucrurile aşa; nu renunţa de bună voie la un teritoriu căruia îi făcuse deosebita onoare să-l includă între hotarele imperiului său. „Sper, replică el, că aţi renunţat la ideea de a înapoia turcilor o parte din ce am cîştigat noi. Este cu totul nepotrivit şi chiar, după felul cum văd eu lucrurile, nu ne-ar fi de nici un folos, turcii considerînd aceste favoruri ca un semn de slăbiciune sau de frică...“[24]

Deci, pentru ruşi în 1812, problema „îngustei margini de ţinut“ care nici măcar nu forma o provincie şi despre care, pînă acum, nu descoperise nimeni că Rusia, fie ea mare, mică, albă sau roşie, ar avea drepturi istorice sau naţionale, nu era decît o chestiune de prestigiu sau, mai precis de vanitate.

Turcii pierdeau mult mai puţin decît ceea ce fuseseră pe punctul să abandoneze la un moment dat, şi, în plus, aveau pacea. „Trebuie să recunoaştem că turcii nu se înşelau în calculele lor, adaugă Leonid Casso. Dacă ne închipuim că nu s-ar fi încheiat pacea de la Bucureşti şi că totodată războiul nostru de apărare (cel al Rusiei împotriva lui Napoleon) s-ar fi terminat şi el în favoarea noastră... Fărăndoială, Alexandru nu l-ar mai fi urmărit pe Napoleon pînă la Paris, preferînd să-şi utilizeze forţele (cele ale Rusiei) pentru a-şi realiza proiectele pe Dunăre. ***Rusia n-ar mai fi primit la Congresul de la Viena regatul Poloniei ci, trupele noastre ar fi ocupat pentru totdeauna Iaşul şi Bucureştiul.***[25] Acesta este pericolul de care Principatele şi Poarta tocmai scăpaseră şi acţiunile miniştrilor turci şi ale dragomanilor fanarioţi erau urmarea acestor considerente şi justificau interesul de moment.

Dar Moldova fusese împărţită şi o provincie fusese cedată ruşilor.

Prestigiul Padişahului trebuia salvat cu orice preţ şi toată vina pentru această cedare teritorială trebuia să cadă pe capul negociatorilor. Nu prea îndrăzniră să se atingă de turci şi se mulţumiră să-l exileze pe Galib bei, cel mai activ dintre ei; mai rămîneau fraţii Moruzi creştini şi greci; există ceva mai simplu decît tăierea capului a doi „ghiauri“?

În plus, poziţia lor devenise mai mult decît dificilă. De foarte mult timp erau ţinta atacurilor celorlalţi fanarioţi şi a ambasadei Franţei şi mai ales a dragomanilor ei, dintre care cel mai înveninat se arăta monseniorul Franchini. În orice moment, diferite informaţii defavorabile despre ei, într-un sens sau altul erau culese de informatori sau levantini ai ambasadei; fraţii Moruzi treceau drept duşmani ai francezilor, ***Ruşi înainte de a fi creştini... din cauza ostilităţii faţă de Franţa trebuie să-i privim ca pe Streinii şi Stadionii turcilor***, scria în mai 1812 domnul de la Tour Maubourg, însărcinatul cu afaceri al Franţei la Constantinopol.

Dar în octombrie 1810, acelaşi însărcinat cu afaceri transmisese o informaţie diferită deşi, fără îndoială din aceeaşi sursă, într-o depeşă: „dacă în viitor Franţa va găsi necesar să-şi mărească creditul la Constantinopol, trebuie mai întîi să-l distrugă pe cel al fraţilor Moruzi şi primul pas care trebuie făcut este acela de a deschide ochii ruşilor asupra purtării făţarnice şi perfide a acestei familii. Mi-ar fi uşor... cît mai este război... să-i atrag atenţia generalului rus asupra uneltirilor pe care le fac pentru a menţine creditul englezilor şi ca să îndepărteze... încheierea păcii între Poartă şi Rusia“[26]. Nu se făcea pacea atunci cînd dorea Napoleon: răspunzători erau fraţii Moruzi ca fiind agenţi englezi. Se făcea pacea dar într-un moment în care ea nu mai convenea Franţei, tot fraţii Moruzi erau de vină, cumpăraţi fiind de ruşi. Ponegrirea asta excesivă nu este, ea însăşi, semnificativă?“

Ar trebui să analizăm mai cu atenţie, decît s-a făcut pînă acum, pasajul din memoriile lui Langeron, reprodus numai în parte de Xenopol[27] şi al cărui sens general este total diferit de concluziile lui: „N-am să înţeleg niciodată ce i-a determinat pe turci să ne acorde o pace care, pentru noi, devenise indispensabilă. ***Sînt convis că nici un membru al Congresului turc nu a fost nici cumpărat, nici cîştigat, oferin-du-i-se speranţe.*** Galib cel mai marcant, era sărac şi a rămas sărac. Prinţul Moruzi nu avea nevoie de protecţia noastră pentru funcţia de Gospodar şi nici nu a primit-o. Întîrziind pacea cu 6 luni... puteam vedea clar că vom fi obligaţi să ne retragem.

Fusesem asigurat că sultanul era foarte îngrijorat de dezastrul armatelor sale şi că, în plus, se temea de ieniceri, şi îi dăduse ordin Marelui Vizir să încheie pacea dorită atît de aceştia cît şi de popor. Se pare că şi Marele Vizir credea că aşa îşi putea păstra capul şi deci dorea şi vroia să se facă pace". Şi adaugă aici o notă cu privire la Vizirul Ahmed, scrisă mai tîrziu, în 1827: „Îşi păstră capul, dar fu destituit şi exilat datorită intrigilor ambasadorului lui Napoleon, domnul Andreossy, care făcu gafa să sosească la Constantinopol, după semnarea tratatului şi care, din răzbunare, deschise ochii Sultanului asupra nepotrivirii acestei păci. Ahmed muri peste 2 ani, în exil. Galib Efendi fu trimis într-un mic paşalîc în Asia, unde a fost trimis din nou după ce a fost Mare Vizir. Prinţul Dimitrie Moruzi a fost ucis la Şumla din ordinul Marelui Vizir, care i-a urmat lui Ahmed; dar partea turcilor în această crimă a fost mai puţin însemnată decît intrigile Prinţului Caragea, care a fost numit Domn al Valahiei. Moruzi îi fusese adversar şi-i era teamă că ar putea să-l înlocuiască." Şi aici încheie într-un stil demn de autorul lui Candide, a cărui epocă îi era cunoscută: ***Acestea sînt glume curente la fanarioţi***[28]

Să mai adăugăm aici, relatarea unui martor lipsit de orice idei preconcepute în această afacere tenebroasă, trimisul prusac Von Werther, care-i scria regelui în 2 decembrie 1812. „îndrăznesc să cred că această nefericită familie a căzut victimă intrigilor grecilor, care-i invidiau de mult prosperitatea şi consideraţia meritată de care se bucura şi, astfel, uneltirile lor ascunse, s-au adăugat insinuărilor străinilor, care, profitînd de întorsătura pe care au luat-o lucrurile în nordul Europei au căutat şi au reuşit să-l stîrnească pe Sultan împotriva plenipotenţiarilor de la Congresul de la Bucureşti. Dîndu-şi seama că ar fi greu să-l doboare pe Galib Efendi, care poate fi numit datorită talentelor sale, sufletul negocierilor de la Bucureşti, i-au culpabilizat în faţa Sultanului pe fraţii Moruzi, deşi în mod cert ei nu puteau face nimic fără ştiinţa, sau peste capul lui Galib Efendi. Acesta, păstrîndu-şi funcţia de locţiitor al comandantului trupelor de ieniceri (Chihaia bei) fără, aparent, nici o dizgraţie, nu pot considera distrugerea familiei Moruzi, decît o urmare a animozităţii şi persecuţiilor personale, unde aviditatea turcilor de a-şi însuşi fără nici cel mai mic motiv, bunurile fratelui mai mare, are evident rolul esenţial."[29]

De altfel, Casso remarcă, pe bună dreptate, ţinînd cont tocmai de această avere importantă, că oferta unei proprietăţi în Basarabia nu putea deloc să fie o cauză determinantă pentru Dimitrie Moruzi, care poseda nici mai mult nici mai puţin de 60.000 deseatene, numai la Hotărniceni, în districtul Tighina. În ce priveşte inelul, a cărui valoare se pare că era de 12 sau 15.000 piaştri, acesta nu era decît un cadou cu care erau gratificaţi în mod curent diplomaţii la momentul respectiv, cu ocazia

congresului şi la încheierea unui tratat.[30] Unii, nici nu erau aşa discreţi şi încasau sume mari de bani. Mai tîrziu nu li s-au mai acordat decît decoraţii pur onorifice.

Evident însă, că ceea ce a contribuit la sublinierea versiunii unei trădări şi corupţii, a fost zelul excesiv al unora dintre descendenţii marelui Dragoman ucis la Şumla, trecuţi în serviciul Rusiei şi care au crezut de cuviinţă să se mîndrească cu un serviciu pe care strămoşul lor nici nu s-a gîndit să-l facă ţarului. Cu ocazia centenarului evenimentelor din 1812, unul dintre ei aminteşte într-o telegramă publicată de altfel în presa rusă,[31] despre uciderea bunicului său, de către ieniceri, la Şumla, fiindcă fusese ***iniţiator al anexării Basarabiei la marea Rusie.*** Este clar, din tot ce s-a spus pînă aici, că Marele Dragoman şi fratele său nu meritau nici atîta onoare excesivă şi nici atîta înjosire.

A venit momentul să închidem această lungă paranteză şi să revenim la problema condiţiilor teritoriale ale Păcii de la Bucureşti. Într-o notă adăugată în 1827 textului iniţial al memoriilor sale, Langeron ţine cont de o informaţie care completează tabloul evenimentelor. „Prinţii greci din Fanar, emigraţi la Odessa în 1821, mi-au relatat că această pace este opera lor. Se temeau ca, războiul continuîndu-se, să fim obligaţi să folosim împotriva turcilor o mare parte a trupelor noastre, care ne erau necesare în altă parte, şi, în consecinţă, Napoleon, să aibă mai multe şanse să ne distrugă puterea şi apoi pe cea a Semilunei, fiindcă ştiau foarte bine că avea intenţia ca după distrugerea Rusiei să distrugă şi Turcia.

În acest caz, binecuvîntatele principate ale Moldovei şi Valahiei erau obiective constante în planurile fanarioţilor şi de neînlocuit pentru averile şi intrigile lor; ele nu le-ar mai fi alimentat familiile, reducîndu-le la o existenţă obscură şi la mizerie“[32]...

Cred că am ajuns la adevăratul motiv; delegaţii otomani la Bucureşti, influenţaţi de argumente diverse, au crezut că e bine să sacrifice o parte pentru a salva întregul, în speţă Moldova de la est de Prut, pentru a salva Principatele, capitalele şi resursele lor.

Calculul lor a fost, desigur, just din punct de vedere al intereselor generale ale imperiului, pe care aveau datoria să-l apere; în schimb, ei nu au ţinut cont cîtuşi de puţin de drepturile Moldovei. Aceste circumstanţe ne pot da măsura decadenţei politice a statelor româneşti şi a imperiului otoman în secolul al XVIII-lea; în 1699, cu ocazia negocierilor care au anticipat pacea de la Karlowitz, în momentul în care polonezii au ridicat pretenţii asupra unor anumite părţi din Moldova, delegaţii turci le-au impus obligaţia să fie apărate drepturile unui Principat care nu fusese cucerit prin forţa armelor, ci recunoştea de bună voie suzeranitatea Porţii.

De atunci, un secol de războaie cu precădere nefavorabile, făcuse să pălească strălucirea Semilunei. Precedentul cu lamentabila afacere a Bucovinei, arăta că un teritoriu al Principatelor putea fi dezmembrat cu asentimentul Porţii, şi protestul lui Grigore Ghica n-a împiedicat Austria să-i smulgă Moldovei vechea capitală a Domnilor săi şi cele mai frumoase mînăstiri.

Împărţirea Poloniei făcuse să crească apetitul Marilor Puteri şi, cînd la Tilsit s-a încercat fixarea hotarelor imperiilor din Orient şi din Occident, consecinţele au fost la fel de fatale pentru ţările situate la frontierele lor, cum a fost în 1939 acordul încheiat la Moscova între Germania şi Uniunea Sovietică.[33]

Aceste circumstanţe explică mult mai bine anexarea la Rusia a Basarabiei, decît o ipotetică tentativă de corupere a dragomanilor fanarioţi care au plătit cu capul sacrificiul la care a trebuit să consimtă politica turcă.

Pentru prima oară, atunci, această anexare nu a cuprins numai raialele cetăţilor otomane şi Buceacului tătar ci şi districtele moldoveneşti situate între Prut şi Nistru.

De altfel, este foarte interesant să se compare cele două puncte de vedere care reies din actele diplomatice ***referitoare la problema Basarabiei***, în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812. Pentru ruşi care doriseră să anexeze cele două Principate şi să le încorporeze în imperiul lor, această soluţie a frontierei Prutului nu era decît un nimic, o concesie de ultimă oră, datorată noilor ameninţări de ostilităţi care le veneau de pe un alt front. Atît erau de puţin convinşi de necesitatea păstrării „acestei înguste margini de hotar“, care aminteşte în mod singular „flecuşteţul“ diplomaţiei austriace în afacerea Bucovinei şi cele cîteva pogoane de zăpadă, cît se reducea pentru domnul Voltaire imensa întindere a Canadei, încît au fost pe punctul să o cedeze pentru a-şi păstra alte avantaje.

Faptul că proiectul de restituire a acestei provincii a eşuat, se datorează numai ambiţiei ţarului de a nu restutui o provincie pe care o alipise imperiului său şi să păstreze pentru Rusia o provincie asupra căreia şi-a descoperit după aceea tot felul de drepturi invocate toate, deodată, de atunci.

Care a fost în aceste circumstanţe, punctul de vedere al ţării care fusese astfel dezmembrată, pentru ca Marile Puteri să se pună de acord?

Anexarea a ridicat din partea divanului Moldovei proteste puternice; era tot ce putea face, dar şi-a făcut datoria în ciuda mijloacelor sale precare. Memoriul pe care l-a adresat pe 26 octombrie 1812 noului domn Callimachi, subliniază importanţa economică a părţii anexate, argument cu care semnatarii sperau să sensibilizeze Poarta. De aceea o numiră „corpul şi inima ţării“, hrana vitelor, şi grînarul ţării; într-adevăr, aici se găseau cele mai multe cîmpuri de grîu şi orz, Moldova la vest de Prut fiind mai mult o regiune de porumb, de cînd fusese introdusă în Europa Orientală această plantă.

„Lipsesc acum din Moldova întreagă – adăuga memoriul – şase districte, respectiv cel mai mare ***Orhei*** sau ***Lăpuşna*** şi al doilea ca întindere, ***Soroca***, al treilea *Hotărniceni*, al patrulea ***Codrul***, al cincilea ***Greceni*** şi al şaselea ***Iaşi,*** fiindcă ceea ce a rămas (dincolo de Prut), nu reprezintă aproape nimic, fără să mai socotim ***Hotinul*** şi ***Buceagul***, desprinse odinioară din Moldova, astfel încît toată această parte pînă la Prut, poate fi socotită ca mai mult de jumătate din ţară“. Boierii cereau cu insis-tenţă restituirea acestor teritorii, pentru ca, „integritatea Moldovei, pe care le-o lăsaseră moştenire strămoşii, să se păstreze în viitor“.[34] Enumeraseră apoi cu grijă, pentru a suscita cît mai tare aviditatea demnitarilor otomani, bogăţiile de toate felurile de care era lipsită, începînd de acum, ţara; partea anexată trimitea la Istanbul în fiecare an, 15.000 de boi, 13.000 de vaci, 5.000 de cai, faţă de, doar, 5.000 de boi şi 5.000 de vaci pe care-i putea livra Moldova occidentală. Din cele 300.000 de ocale de unt trimise porţii, 140.000 erau ridicate din estul Prutului, din 200.000 de măsuri de grîu trimise la Constantinopol, 120.000 proveneau din noua „Basarabie“.

Doi ani mai tîrziu, Mitropolitul Veniamin Costachi iniţie o nouă moţiune pe care vroia să o prezinte la Congresul de la Viena. Cu acest prilej el amintea exemplul lui Grigore Ghica, care-şi dăduse viaţa în 1777, pentru a protesta împotriva răpirii Bucovinei. Inutil, fiindcă toate puterile doreau prietenia cu Rusia şi Alexandru I devenise arbitrul Congresului. Un contemporan, cronicarul Manolache Drăghici ne-a transmis în stilul său naiv, o imagine vie a disperării întregii populaţii, atunci cînd ea avu certitudinea că cedarea va fi definitivă: „poporul, ca o turmă de oi, umpluse malurile Prutului, mergînd dintr-o parte în alta, săptămîni întregi, de la un sat la altul, de la un oraş la altul, luîndu-şi adio de la rude, fraţi, prieteni, cei cu care trăiseră împreună pînă atunci. În poezia populară a secolului al XIX-lea Prutul fu de atunci „fluviul blestemat"; în poezie se punea întrebarea; „Acest Prut ce ne separă nu se va sfîrşi vreodată? Ne vom pune laolaltă şi îl vom sorbi deodată". ***Conştiinţa dezmembrării şi dorinţa de a o înlătura, atît în privinţa Bucovinei cît şi a Basarabiei, a fost testamentul Moldovei care cerea unitatea românească în care avea şi ea să se contopească în acest secol cînd peste tot naţionalităţile se deşteptau.*** Acest punct trebuie stabilit cu mai multă precizie: în pragul secolului al XIX-lea, în ciuda decăderii politice din ultimul timp, care făcuse din ţările române, cîmp de bătălie şi pămînt rîvnit de imperiile rivale, ele aveau sentimentul că sînt unite prin rasă, limbă şi civilizaţie, destul de puternic pentru ca să poată să considere dezmembrarea uneia dintre provinciile lor ca un atac la integritatea naţională în totaliatatea ei; cronicarii şi oamenii politici sînt foarte convinşi de acest lucru şi chiar opera lui Cantemir este o strălucită mărturie în acest sens. Totuşi, este suficient să comparăm cele două definiţii.

„O îngustă margine de hotar care nu formează o provincie, se numeşte Basarabia", pentru ruşi; „mai mult de jumătate din ţară" pentru moldoveni, pentru a ne da seama ce înseamnă, în 1812, noţiunea de drept cu adevărat „istoric" sau „naţional".

NOTE

1. A. Xenopol, ***Etudes histroiques sur le peuple roumain***, p. 201 şi urm; *idem*, ***Istoria Românilor din Dacia Traiană***, vol. V, Iaşi, 1892.
2. C. C. Giurescu, ***Istoria Românilor***, vol. II, partea I, p. 329 şi urm.
3. N. Iorga, ***Luarea Basarabiei şi Moruzeştii***, în „Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist." s. II, XXXII, 1910; ***Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt***, vol. V, Gotha, 1913, p. 211.
4. L. Casso, ***Rusia şi bazinul dunărean***, Iaşi, 1940.
5. ***Ibidem***, p. 34, nota 1 după *Sbornik imperat rossisk ist. obsheestva* t. 89
6. Friedland, Prusia Orientală, actual Pravdinsk Rusia (n. trad.).
7. A. Vandal, ***Napoléon et Alexander Ier l'alliance russe souse premier Empire***, vol. I, Paris,1891, Appendice, p. 503.
8. Texte citate de L. Casso, ***op. cit.***, p. 75 după ***Sbornie imperat ressisk ist. obshestva, t. 89.***
9. ***Ibidem.***
10. L. Villat, ***La Révolution et l'Empire 1789–1815***, vol. II, Paris, 1936, p. 131.
11. Cf. A. Vandal, ***op. cit.***, vol.I, p. 241 şi urm.
12. L. Casso, ***op. cit.***, p. 76, nota 1.
13. N. Iorga, ***Acte şi fragmente privitoare la Istoria Românilor***, vol. II, Bucureşti 1898, p. 432.
14. L. Casso, ***op. cit.***, p. 86 şi note.
15. „Langue de chat" – limbă de pisică (n. trad.)

16. A. Vandal, ***op. cit.***, vol. II p. 190.

17. Ch. R. V. Nesselrode, ***Lettres et papiers du chancelier comte de Nesselrode 1760–[1856]***, vol. II, 1805–1811, Paris, p. 222 citat de L. Casso, ***op. cit.*** p. 111.

18. J. de Maistre, ***Oeuvres complètes***, vol. XI, ***Corespondence III 1808–1819, Lyon, 18..., p 497.***

19. L. Casso ***op. cit.***, p. 133.

20. Cf. declarațiile șahului către trimisul lui Napoleon, generalul Gardane, din 23 noiembrie 1808 V. E. Lavisse et A. Rammbaud, ***Histoire générale du IV e siècle à nos jours...***, vol. IX, Napoleon, 1800–1815, Paris, 1897, p. 989: „Și poporul și curtea erau împotriva lui, furioși din cauza "trădării" de la Tilsit. Primul ministru îi spunea: „Generale, să știți că în Teheran, toți, cu excepția regelui și a mea, s-au săturat de francezi. Gardane... dădea asigurări că, de îndată ce Împăratul va afla purtarea rușilor, asemeni trăsnetului „va cădea asupra dușmanilor și-i va nimici". La care șahul răspundea: „De ce acest trăsnet n-a lovit de zece luni?" Pe bună dreptate nu-i venea să creadă că Rusia putea fi o adevărată aliată a Franței..."

21. L. Casso, ***op. cit.*** p. 162, 204.

22. E. Hurmuzaki, ***Documente privitoare la istoria românilor,*** Supl.. I, vol. II. 1709–1812 documente culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, de A. I. Odobescu, București, 1889, p. 368.

23. B. Mirkine – Guetzevich, ds. Miliukov P., Seignoles ch. Eisemann, L., ***Histoire de Russie***, vol. II, Paris, 1932, p. 707–708.

24. L. Casso, ***op. cit.***, p. 238.

25. ***Ibidem***, p. 213.

26. V. textele citate de M. Holban, ***Autour de deux rapports inédits sur Caragea et Callimachy***, în „Revue historique du Sud Est européen", XVIII, 1941, p. 175 și urm.; XIX, 1942, p. 75 și urm.

27. A. Xenopol, ***Etudes historiques sur le peuple roumain, Iași, 1888, p. 240.***

28. E. Hurmuzaki, ***Doc. supl.*** I-3, p. 369.

29. N. Iorga, ***Acte și fragmente...***, vol. II, p. 490.

30. L. Casso, *op. cit.*, p. 205 și urm.

31. ***Ibidem***, p.205, n. 2.

32. E. Hurmuzaki, Doc. Supl., ***Journal de Langeron***, p. 386–387.

33. V. mai departe Cap. VI, p.

34. I Nistor, ***Istoria Basarabiei,*** București, 1922, p. 252 și urm.

[n. ed.] Un studiu recent care confirmă și împlinește afirmațiile făcute de Gh. I. Brătianu, este valoroasa lucrare bazată și pe documente dezvăluite în ultimul timp: Paul Cernovodeanu, ***Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806–1920)***, Editura Albatros, București, 1993;

CAPITOLUL III

BASARABIA RUSĂ ŞI RETROCEDAREA JUDEŢELOR MERIDIONALE ÎN 1856

„The attempt to substitute the southern town (New Bolgrad) for the northern town is simply an act of swindling utterly unworthy of a great Power like Russia..."

Lord Palmerston 8 oct. 1856

Tentativa de a substitui oraşul meridional (Noul Bolgrad) oraşului septentrional este pur şi simplu o escrocherie nedemnă de o mare putere ca Rusia...

Lord Palmerston 8 oct. 1856

Problema Basarabiei nu avea să mai atragă atenţia cancelariilor decît cu ocazia războiului Crimeii, care aducea modificări fundamentale regimului gurilor Dunării şi navigaţiei în Marea Neagră şi strîmtori.

Nu este însă lipsit de importanţă să reamintim aici pe scurt, vicisitudinile regimului administrativ, instituit de autorităţile ruseşti după anexare, cît şi etapele colonizării începută în această perioadă în nordul şi sudul provinciei şi de la care se trage starea demografică actuală a acestei regiuni.

De data asta războiul şi ocupaţia rusească trecuseră ca o adevărată urgie peste Principatele dunărene. De la o expediţie la alta, regimul ocupanţilor devenise mai sever şi mai dur; încă de la războiul precedent (se terminase în 1792), ducele de Richelieu care era în serviciul Rusiei, remarcase cu privire la boierii moldoveni care ***mi s-au părut a fi foarte departe de starea de prostie în care pretind ruşii că ar fi, cu siguranţă, pentru a justifica aroganţa şi tratamentul mizerabil la care-i supun şi pe care aceştia nu par deloc să-l merite.*** Dar excesele la care se dedaseră armatele de la Dunăre erau fără precedent. Contribuţiile pretinse de turci pentru Moldova administrată de ruşi se triplaseră şi cele pentru Valahia se măriseră de patru ori. Rechiziţiile se înmulţeau: 15.000 de care în 1811 în Moldova şi 20.000 în 1812 în Valahia. Raportul agentului francez Mériage trăgea următoarele concluzii: „Aceste provincii sînt de o fertilitate nemaipomenită. Sînt pline de turme, dar armata rusă a ruinat aşa de mult acest ţinut încît la începutul lui 1809 nu mai oferea decît ima-ginea unui deşert. Armata rusă începea să fie nevoită să-şi procure hrana din pro-vinciile din nordul Nistrului şi Odessa". După sfîrşitul ostilităţilor consulul Franţei de la Iaşi scria guvernului său că: ***jignirile şi abuzurile autorităţilor ruse în timpul ocupaţiei acestor provincii şi mai ales în ultimii ani ai administraţiei lor au lăsat amintiri prea amare locuitorilor pentru ca aceştia să mai poată să dorească victoria ruşilor şi mai ales întoarcerea lor.***[1]

De altfel sînt cunoscute cuvintele atribuite lui Kutuzov ca răspuns la reclamaţiile bieţilor „indigeni" pe care îi exploata în toate felurile: ***că le lasă ochii ca să***

plîngă. Totuşi plîngerile lor au ajuns pînă la împăratul Alexandru şi cînd amiralul Ciceagov a plecat să-l înlocuiască pe Kutuzov, a fost instruit că: „astfel de cruzimi nu pot fi tolerate“[2].

Deci, nu e deloc de mirare că, atunci cînd frontiera s-a fixat la Prut, în rîndul populaţiei care rămînea pe teritoriul anexat de Rusia a existat un puternic curent de emigrare spre Moldova de dincolo de fluviu. De asemenea, condiţiile iobăgiei fiind mult mai dure în Ucraina de cînd Ecaterina cea Mare îşi extinsese regimul practicat în Rusia, ţăranii preferau să-şi regăsească proprietarii rămaşi în Moldova, unde condiţiile de lucru erau mult mai bune, mai ales după reforma lui Constantin Mavrocordat. Aceste noi circumstanţe explicau de ce noua Basarabie lasă primilor călători care o parcurseseră în timpul războiului şi după alipirea la imperiul ţarului, impresia unui adevărat deşert sau, mai curînd unei întinderi vaste de ierburi şi flori sălbatice, traversată de cîteva turme şi aproape lipsită de aşezări omeneşti. Hoardele tătare, care populau odinioară Bugeacul, trecuseră aproape toate Dunărea în teritoriul turcesc lăsînd pustiu în urma lor. Atunci numărul populaţiei era de aproximativ 200 000, maximum 300 000 în provincia anexată.

A fost nevoie de cîţiva ani de linişte şi asigurările repetate ale autorităţilor insti-tuite după anexare, că vor fi respectate vechile obiceiuri şi că proprietarii rămaşi în Moldova vor putea să-şi păstreze bunurile, dincolo de primul termen fixat pentru lichidare, pentru a aduce înapoi o parte din fugari şi să fie deschisă regiunea rămasă pustie, unei colonizări mai intense. Recensămîntul făcut de ruşi în 1817 indică 96 526 de familii cu un total de 482 630 de locuitori, dintre care românii sau moldovenii constituie o covîrşitoare majoritate: aproximativ 84%, reducînd chiar din numărul lor aproximativ 7000 de familii de ruteni, stabiliţi mai ales în nord, în regiunea Hotinului. Aceşti ţărani, ruşii mici, despre care recenzorul nici nu menţiona că sînt o naţionalitate aparte, erau de altfel, majoritatea, descendenţii emigranţilor din sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea, epocă în care în acest colţ de ţinut au existat continue schimburi de populaţie; moldoveni care treceau în Ucraina şi se amestecau în viaţa aventuroasă a cazacilor şi ţărani ruteni sau „ucrainieni“ care veneau să caute în Moldova condiţii de lucru mai avantajoase şi o viaţă mai uşoară. Trebuie adăugaţi de asemenea, şi alţi emigranţi, *lipovenii*, un grup mai restrîns, membrii unei secte religioase persecutate în Rusia de biserica oficială. Dar cu excepţia evreilor, care numărau deja mai mult de 3 800 de familii, majoritatea atraşi de promisiunile ruşilor, numătăroarea nu specifică ca element alogen sau minoritate, în sens modern, decît greci şi armeni, stabiliţi în oraşe, şi un număr foarte mic de bulgari şi găgăuzi, care urmase armatele ruseşti în retragerea lor dincolo de Dunăre. Harta etnografică a Basarabiei ruseşti nu diferă cu nimic la data aceasta, de cea a vechii Moldove.

Regimul administrativ contribuia la această analogie. Alexandru I, care se pretindea liberal, considera că în noile provincii ale imperiului, din care nici una nu era rusească, trebuie păstrat caracterul specific tradiţiilor lor naţionale. Era mare duce în Finlanda, urma să devină rege constituţional în Polonia, păstrase Georgiei o existenţă autonomă şi nu putea să acţioneze diferit în Basarabia. De altfel, aşa cum remarcă principalul său consilier pentru afacerile Orientului Apropiat, Contele Capodistria, organizarea provizorie a Basarabiei avea ca scop să atragă

Rusiei simpatia popoarelor creştine rămase sub jugul otoman şi trebuia să le dea într-un fel „un prim gaj al sincerităţii acestor intenţii".

Sub influenţa lui Capodistria şi a lui Alexandru Sturza, savantul moldovean, prieten personal al împăratului, administraţia noii provincii fu organizată după principiile unei largi autonomii. La început, un alt boier moldovean, Scarlat Sturza, trecut deja de mult în serviciul ruşilor, fu însărcinat să guverneze Basarabia, dar vîrsta înaintată şi boala, nu i-au permis-o. Totuşi, sub noul guvernator rus, care i-a urmat, se institui un regim mixt, descris de un contemporan Ph. Viguel, în felul următor: ***Basarabia este un ţinut care nu numai că se află în condiţii cu totul speciale, asemeni provinciilor baltice şi departamentelor poloneze preluate de Rusia, dar, asemeni regatului Poloniei şi marelui ducat al Finlandei, are o existenţă politică proprie. Iată ce o distinge, mai ales de noile noastre posesiuni: are propriul ei Consiliu Suprem, care reuneşte puterea executivă, legislativă şi justiţia***[3]. Acest consiliu, compus din unsprezece membri, dintre care cinci votaţi de nobilimea provinciei, era în realitate o replică fidelă a vechiului Divan al Domnului Moldovei, care-l asista în funcţiile lui administrative şi juridice... „Ispravnicii" sau prefecţii de district erau şi ei votaţi de nobilime şi se păstrează vechile diviziuni administrative, cu tot cu numele lor, ca de exemplu Iaşi, deşi capitala care era şi cea a Moldovei, rămînea de cealaltă parte a Prutului. De abia mai tîrziu, acest district septentrional al Basarabiei primi numele Bălţi şi deveni reşedinţă. Mitropolitul Gavril Bănulescu, transilvănean de origine, însărcinat să organizeze biserica Basarabiei, făcea tot ce putea pentru a menţine tradiţiile vechii Moldove. De altfel, împăratul Alexandru ţinu să promulge el însuşi la 29 aprilie 1818, cu prilejul trecerii lui prin insignifiantul tîrguşor Chişinău, devenit sediul noii administraţii, legea organică pentru administrarea provinciei Basarabia, adevărată constituţie în spirit destul de liberal pentru epocă, şi care lasă loc nu numai vechilor obiceiuri dar şi limbii şi legislaţei moldoveneşti. Am avut deci dreptate să considerăm că ***în acel moment Basarabia reprezenta „un fragment dintr-un stat" cu tradiţie străină, încorporat imperiului rus.*** Pentru stema noii provincii se adaugă doar vulturul rus la „capul de bour", caracteristic Moldovei.

Dar această situaţie excepţională n-a durat decît cîţiva ani; legea organică şi Consiliul Suprem n-au supravieţuit domniei lui Alexandru I. Împăratul Nicolae I, succesorul său, reprezenta autocraţia în toată severitatea ei; temperamentul lui natural îl împingea deja pe această cale, dar determinantă pentru orientarea lui politică pe toată durata vieţii a fost tentativa revoluţionară a Decembriştilor, pe care a trebuit s-o reprime chiar la urcarea sa pe tron. Nu putea tolera nici autonomia şi nici experienţa unui regim liberal la hotarele imperiului şi îşi dădu consimţămîntul la proiectele contelui Voronţov, care propunea să unească teritoriul Basarabiei la guvernămîntul general al Noii Rusii, cu care era însărcinat. În 29 februarie 1828, apărea un nou statut pentru administrarea Basarabiei, care suprima Consiliul Suprem şi îl înlocuia cu un consiliu provincial şi în acelaşi timp, introducea în provincia pînă acum autonomă, regulamentele obişnuite tuturor guberniilor ruseşti. Numai vechiul drept bizantin, adaptat înainte în Moldova şi codificat de un jurisconsult basarabean, rămase în vigoare.

Tot acum a început în administraţie o tendinţă puternică de rusificare, care avea să se accentueze din ce în ce mai mult în cursul secolului al XIX-lea, în aşa

măsură încît provoca în rîndurile nobilimii moldovene atît o reacţie contra regimului rus, cît şi în favoarea unei întoarceri la unitatea principatelor.

Încă din perioada autonomiei, sistemul de colonizare aplicat Noii Rusii, de cînd fusese alipită imperiului, se întindea în regiunea meridională a Basarabiei, pentru a umple spaţiul gol lăsat de emigrarea turcilor şi a tătarilor. Statutul din 1818 prevedea stabilirea unor colonii străine şi le asigura patru ani de scutire de impozite.

Încă din 1814 veniseră să se stabilească de-a lungul Cogalnicului, Ceagăi şi Saratei, colonişti germani din regiunea Varşoviei. Satele lor construite pe acelaşi model, primiră numele recentelor bătălii în care trupele ruseşti se înfruntaseră în 1812 şi 1813 cu marea armată a lui Napoleon: ***Borodino, Tarutino, Malo Iaroslavetz, Krasnoe, Kulm, Leipzig, Katzbach***. În Bugeac în 1816 au fost aduşi coloni francezi; fondară alte sate a căror nume amintesc satele Franţei în 1814: ***Fère Champenoise***, a cărei ortografie locală într-un singur cuvînt a fost foarte pitorească, ***Brienne, Paris*** şi ***Arcis***. Alţi colonişti germani s-au fixat în 1817 la Teplitz.

La Şaba, la vărsarea Nistrului, în 1824 au venit să cultive viţa-de-vie, elveţieni din regiunea Vaud. Începînd cu 1833 un întreg grup de sate a fost fondat de colonişti originari din Würtenberg şi alte regiuni ale Germaniei de Sud: ***Gnadenthal, Friendenthal, Devnewitz, Hoffnungstahl, Sarata, Neu Paris, Gnadenfeld, Friedenfeld***, etc. Dar cel mai favorizat a fost elementul bulgar, care a emigrat în masă compactă în regiunea Belgrad şi Ismail, la nordul Dunării. Coloniile bulgăreşti au crescut la 57, amestecate cu găgăuzii, populaţie de origine turcă, probabil cumană, trecută la creştinism şi atrasă şi ea de avantajele făcute de administraţia rusă colonilor străini. În 1856, statistica indica prezenţa în Basarabia meridională a 24 159 germani şi 42 216 bulgari şi găgăuzi[4].

Această regiune devenise, după foarte justa expresie a lui N. Iorga, un adevărat ***arlechin etnografic.***[5] şi era opera administraţiei ruseşti după anexare.

Acest caracter s-a accentuat atunci cînd hotarele s-au extins, după pacea de la Adrianapole în 1829, la sud de Delta Dunării. În anumite puncte se stabiliseră şi moldovenii în Bugeac ca şi cîteva grupe de cazaci, care odinioară fugiseră pînă în Dobrogea ca să scape de dominanta rusă şi acum erau atraşi de privilegiile oferite de Alexandru I. În nordul provinciei, infiltraţia ruteană fu bineînţeles favorizată[6] aşa cum şi în Bucovina a fost favorizată de austriaci; şi administraţia rusă trebuie să fi încercat chiar să stabilească în districtele Hotin, Soroca, Bălţi şi Orhei, colonii agricole evreieşti, care nu au reuşit să se menţină. În schimb, oraşele şi tîrguşoarele au fost repede acaparate de elementul evreiesc, la fel cum erau, în aceeaşi perioadă, în Bucovina şi în Moldova.

Această pătrundere masivă de element alogen, favorizată de guvernul imperial, modifica structura demografică a Basarabiei. Statistica publicată în 1862 de A. Zaşciuk înregistrează în anul 1856, în toată Basarabia 990 274 locuitori, din care aproximativ 676 000 moldoveni. Aceştia reprezentau totuşi 65,5% din total; restul se împărţea între 12% ucrainieni, 8% evrei, 4,8% bulgari şi găgăuzi, 2,4% germani şi un număr mai mic de ruşi, ţigani, polonezi, greci, armeni şi alte naţionalităţi.

Autorul statisticii recunoştea de altfel că moldovenii erau elementul autohton prin excelenţă, cu excepţia regiunii meridionale unde înlocuiseră tătarii fugari, aşa cum făcuseră şi coloniile străine aşezate în Bugeac. Comparaţia între cele două recensăminte, cel din 1817 şi cel din 1856, arată destul de clar tendinţa adminis-

traţiei ruseşti în Basarabia pe durata celor patruzeci de ani care se scurseseră. Ea urmărea şi în această nouă provincie, acelaşi sistem de colonizare internaţională, care-i reuşise deja în guberniile create în secolul al XVIII-lea în nordul Mării Negre, pe măsură ce, datorită cuceririlor, îşi lărgea frontierele. Astfel, Basarabia meridională nu era numai un ***arlechin etnografic***, ea devenise în acelaşi timp un rebus geografic care punea ***Leipzigul*** la cîteva mile de ***Paris***; acest amestec disparat de colonii străine, care depindea în întregime de bunul plac al autorităţilor de care depindeau proprietăţile lor, era totodată foarte uşor de condus.

*
* *

Dar, la data cînd fuseseră adunate noile date statistice, imperiul rus tocmai pierdea exact această parte din noile sale posesiuni. Anglia şi Franţa, victorioase la Sevastopol, trebuiau să ţină cont, la Congresul de la Paris, de sugestiile Austriei, care, foarte decisă „să uimească lumea cu ingratitudinea ei" după spusele lui Schwarzenberg, profita de ocazie ca să ocupe Principatele. Aliaţii erau decişi şi ei să-i îndepărteze pe ruşi de la gurile Dunării. A fost trasată pe hartă o frontieră analogă cu cea pe care delegaţii turci o propuseseră în 1811: pornea de la Prut pe deasupra Leovei, cobora spre sud, de-a lungul Ialpugului aproape pînă la vărsarea lui în lacul cu acelaşi nume, de aici se îndrepta spre est într-o linie sinuoasă, care lăsa coloniile germane pe teritoriul rus şi se întîlnea cu litoralul Mării Negre la vest de limanul Nistrului. Configuraţie arbitrară, făcută anume pentru a izola Rusia de gurile Dunării, unde Congresul instituia noul regulament al unei Comisii internaţionale, care trebuia să asigure navigaţia pe Dunăre, recunoscută ca fiind de interes european.

Acest teritoriu, care cuprindea cele trei judeţe, Cahul, Bolgrad şi Ismail, reprezenta o întindere de 10 288 verste pătrate (aproximativ 9000 km^2) şi o populaţie de 127 330 moldoveni, lipoveni, găgăuzi şi bulgari. A fost înapoiat Moldovei, care după patruzeci şi cinci de ani îşi recăpătă o parte din bogata provincie care-i fusese smulsă în 1812, Exact aceea în care populaţia pur românească, ca urmare a îndelungatei dominaţii turco-tătare şi a colonizării străine practicate de administraţia rusă, era cea mai redusă.

În fapt, decizia Congresului de la Paris avea un sens total diferit; se arăta mai puţin preocupat să restituie principatului moldovean un teritoriu care odinioară îi aparţinuse, cît să întemeieze Principatele Unite, aşezate sub controlul Europei, cu rolul de a păzi drumul internaţional pe gurile Dunării.

Deşi Unirea nu a fost proclamată în fapt (va fi abia în 1859) măsurile luate în timpul lui Napoleon al III-lea, care-i era cel mai înfocat partizan, lăsa să i se întrevadă grabnica îndeplinire: Convenţia din 1858 avea să instituie de pe acum o comunitate de interese şi chiar de instituţii, între Moldova şi Valahia. Restituirea Basarabiei meridionale Moldovei, prin îndepărtarea Rusiei de braţul septentrional al Deltei Dunării, completa, după părerea semnatarilor tratatului de la Paris, neutralizarea Mării Negre, pe care o obţinuseră prin suprimarea flotei de război ruseşti şi a bazelor navale din Crimeea şi de pe litoralul pontic. Se înălţa astfel un nou obstacol pe drumul expansiunii ruseşti spre Balcani şi strîmtori, a cărui ameninţare nu-i putea lăsa indiferenţi pe britanici şi politica lor în Marea Mediterană.

Diplomaţia rusă înţelese foarte bine semnificaţia condiţiilor care îi erau impuse şi făcu tot ce se putea pentru a le întîrzia sau chiar a le împiedica aplicarea[7]. În primul rînd fură distruse fortificaţiile de la Reni şi Ismail, contrar stipulaţiilor din tratat şi în ciuda protestelor Angliei şi ale Austriei; faptul fiind împlinit aceştia au trebuit să-l treacă cu vederea. Franţa n-a fost dispusă să-şi susţină aliaţii în acest caz special. Dar Insula Şerpilor, de care depindea accesul la gurile Dunării, fu ocupată de turci, susţinuţi de un vas de război britanic. Afacerea de la Bolgrad sau mai curînd a celor două Bolgraduri fu pe punctul să pună totul din nou în discuţie. Amintindu-şi desigur de confuzia geografică ce le facilitase inventarea problemei Basarabiei în 1807, reprezentanţii Rusiei încercară din nou în 1857 să profite în acelaşi mod de numele asemănător al celor două localităţi diferite şi de a reveni astfel, pe cale ocolită, la cursul Dunării, acolo de unde Europa voia să-i îndepărteze.

Se pusese într-adevăr problema să i se lase Rusiei oraşul Bolgrad la nordul lacului Ialpug, pentru a servi drept centru coloniilor bulgăreşti rămase în proprietatea sa. Locul era însemnat pe o hartă franţuzească utilizată de Conferinţă. Plenipotenţiarii ruşi însă, aduseră o altă hartă unde se putea vedea un al doilea Bolgrad, Noul Bolgrad, la aproximativ douăzeci de mile mai la sud, pe malul lacului Ialpug care se învecina cu Chilia, braţul Dunării; pretindeau că acesta era oraşul pe care Conferinţa li-l atribuise şi nu celălalt. Contele Walewski, în numele Franţei, susţinea pretenţiile ruseşti. Ori, era evident că o deplasare a frontierei spre sud, de-a lungul lacului Ialpug, readucea Rusia la o bătaie de tun de Dunăre şi anula astfel principiul stabilit de Congres, care avea ca scop să o excludă de aici.

Palmerston, care reprezenta Anglia, consideră absolut neleal acest procedeu şi nu-şi ascunse părerea, pe care o explică prin această comparaţie dreaptă, sportivă şi pitorească[8]:

„Tentativa de a substitui oraşul meridional (noul Bolgrad) oraşului septentrional este pur şi simplu o escrocherie, absolut nedemnă de o mare putere ca Rusia şi pe care Anglia şi Franţa nu au cum să o admită fără să-şi expună deriziunii, negocierile. Procedeul rusesc este asemănător din toate punctele de vedere celui care i s-a aplicat unui student la Cambridge, la o cursă de cai de la New market, unde alerga un cal numit Hanibal: „Care e Hanibal“? îl întrebă el pe un bookmaker, care era lîngă el în timpul cursei. „Calul cu jokeu în verde, care este acum în frunte“, fu răspunsul. „Zece contra unu pe Hanibal!“, exclamă tînărul. „S-a făcut, răspunse bookmakerul, şi acum tinere domn, lasă-mă să-ţi spun că Hanibal este calul cu jockeu în roz, aflat în ultima poziţie, şi pe viitor fii mai prevăzător şi nu te mai încrede în oricine la cursele de la New market.“

Rusia trişa la curse, încercînd să substituie un cal slab unui cal cîştigător, ceea ce, evident, era o culme de rea-credinţă pentru un ministru al reginei Victoria.

Afacerea ajunse în faţa Congresului şi fu supusă votului; prin unul din acele procedee întortocheate familiare lui Napoleon al III-lea, lăsîndu-l pe Walewski să se pronunţe oficial pentru Rusia, reuşi fără să aibă votul primului său ministu dar avînd pe cel al Sardiniei pentru Anglia şi îi garantă acesteia majoritatea. În cele din urmă, un nou aranjament îi puse pe toţi de acord: cele două Bolgraduri reveniră Moldovei şi oraşului Comnat deveni centul coloniilor bulgăreşti lăsate pe teritoriul rus. Punctul esenţial fusese cîştigat şi Rusia fusese îndepărtată de Delta Dunării şi chiar de lacurile care-i atingeau extremitatea meridională.

Opinia publică românească, preocupată de problema unirii Principatelor, nu-i acordă acestei corectări a frontierei moldoveneşti mai multă atenţie decît ar fi meritat. Nu înceta să revendice tot teritoriul smuls atît de injust Moldovei cu o jumătate de secol în urmă; în 1848, partida care avu iniţiativa mişcării revoluţionare la Iaşi, îşi făcuse din această problemă un punct în programul său. Pe de altă parte, teritoriul restituit era populat mai ales cu bulgari şi găgăuzi, a căror colonii se bucurau de anumite privilegii stipulate în tratat; a trebuit să li se acorde un statut special. Masa populaţiei moldoveneşti din Basarabia centrală şi de nord rămînea sub dominaţia rusească, care îşi continua opera de deznaţionalizare.

Totuşi, restituirea a cel puţin o parte din ce se pierduse şi importanta misiune pe care Europa o atribuia de acum încolo Principatelor la gurile Dunării, făcură o impresie bună la Iaşi.

Conştiinţa unui drept naţional asupra întregii întinderi a vechii Moldove deveni mai puternică iar soldaţii care plecaseră să ocupe districtele înapoiate în 1857 de către ruşi, cîntau marşul compus cu ocazia asta de Alecsandri:

„Hai cu Domnul Sfîntul,
Haideţi peste Prut,
Să păzim pămîntul
Care l-am avut.“

NOTE

1. E. Hurmuzaki, *Doc., Supl.* I, 2 vol. II, 1781–1819, p. 589.
2. A. Xenopol, *Études historiques*, p. 252.
3. A. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines (la question bessarabienne et le droit international)*, Paris, 1927, p. 130.
4. V. în această privinţă I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 281 şi urm.
5. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 268.
6. Cf despre această populaţie I. Nistor, *Die Herkunft der im rumänischen Bodenraum ansäsigen Ukrainer*, Bucureşti, 1943.
7. Cf. H. Temperley, *The treaty of Paris os 1856 and its execution*, în „The Journal of Modern History“, IV, 1932, 4, p. 533 şi urm.
8. *Ibidem*, p. 536.

CAPITOLUL IV

FRONTIERELE RUSO-ROMÂNE DE LA CONGRESUL DE LA PARIS LA CONGRESUL DE LA BERLIN 1856–1878

Să se menţină şi să se apere integritatea teritorială a României.

Art. 2 al Convenţiei din 16 aprilie 1877.

Rusia, prin articolul Convenţiei s-a angajat să apere şi să garanteze drepturile României şi integritatea teritoriului ei numai împotriva Turciei.

Generalul Ghica către Kogălniceanu, St. Petersburg, 13 martie 1878.

Dar Rusia nu se resemna cu situaţia creată de tratatul de la Paris. Şi nu atît din cauză că fusese obligată să cedeze Basarabia meridională, ci pentru că nu mai putea să domine Marea Neagră cu flota şi arsenalele ei, ceea ce era incompatibil cu aspiraţiile ei de mare putere şi tendinţele, devenite seculare, de expansiune şi hegemonie orientală. Totuşi, ori de cîte ori aveau ocazia, în revendicările pe care diplomaţii ruşi le ridicau acum, apărea întotdeauna problema frontierelor ruso-române în acelaşi timp cu cea a revizuirii clauzelor navale ale tratatului de la Paris. Acestea erau cele două obiective esenţiale ale revizionismului rus, şi pe care politica imperiului o urmează cu tenacitate încă de la sfîrşitul războiului Crimeii.

Încă din 1860, prinţul Gorceakov, încercînd să se apropie de Franţa, susţine revendicările acesteia cu privire la Savoia şi profită de ocazie şi protestează împotriva „exorbitantelor clauze ale tratatului de la Paris“. Documentele lui Ronher ne-au păstrat textul conversaţiei cancelarului rus cu ambasadorul Franţei la St. Petersburg: era vorba, nici mai mult nici mai puţin, decît de a reface, pe noi baze, propunerile de împărţire a Imperiului otoman. Napoleon al III-lea trebuia să se întîlnească curînd cu Alexandru al II-lea; un nou Tilsit sau măcar un nou Erfurt; să fi fost posibil? Pretenţiile directe şi imediate ale Rusiei se limitau la a cere întoarcerea celor 3 judeţe, care erau cuprinse acum în teritoriile Principatelor Unite şi abrogarea „clauzelor umilitoare“ care o împiedicau să se servească de vasele ei de război. Era suficient ca Franţa să-şi retragă garanţia în privinţa acestor articole ale tratatului[1].

În alte circumstanţe, Napoleon al III-lea ar fi fost poate tentat de astfel de propuneri. Ţinea prea mult la alianţa britanică ca să nu ştie că riscurile unei astfel de înţelegeri compensau cu mult eventualele profituri. Lucrurile rămăseseră deci aşa cum erau.

De altfel, revolta polonezilor şi simpatia de care s-a bucurat în Franţa şi în Anglia, alungase pentru mult timp ideea unei înţelegeri franco-ruse.

Este locul să amintim aici despre documentele descoperite recent şi care aruncă o lumină nouă asupra atitudinii românilor din Basarabia în epoca evenimentelor care ne interesează.

O adresă confidenţială a guvernatorului general al Noii Rusii, din 28 mai 1863, îl înştiinţa pe guvernatorul Chişinăului, „că nobilimea basarabeană, care se pregăteşte să formuleze o adresă împăratului, cu ocazia evenimentelor din Polonia, este împiedicată de opoziţia partidului boierilor, ***care visează să restabilească naţiunea moldovenească în Basarabia, în vederea creării circumstanţelor care ar da naţiunii dreptul de a cere unirea cu Moldova.*** Acest partid este condus de secretarul adunării deputaţilor nobilimii Alexandru Codruţă, fratele său, judecătorul Constantin Codruţă, cei doi fraţi Casso (fii lui Ştefan Casso), cei doi fraţi Ion şi Constantin Cristi, Constantin Cantemir şi fiul său, student".

Aşa cum foarte bine remarcă istoricul basarabean, domnul Ştefan Ciobanu, în fruntea mişcării se aflau cele mai influente familii de boieri basarabeni, iar nobilimea care avea intenţia să trimită o adresă împăratului era, cu siguranţă nobilimea nouă, creaţie a guvernării ruseşti, recrutată în Basarabia printre foştii ofiţeri şi funcţionari de origine rusă sau alta decît românească.[2]

Aceste circumstanţe fac să se înţeleagă mai bine graba cu care prinţul Cuza îi oferea lui Napoleon al III-lea în scrisoarea din 11 noiembrie 1863, alianţa ţării sale şi totalitatea resurselor şi a efectivelor armate, în vederea unui nou război împotriva Rusiei, război care, la un moment dat, părea inevitabil în urma atitudinii guvernului francez faţă de revoluţia poloneză şi a represiunii ruseşti[3]. Acest proiect urmărea nu mai puţin decît să reia, în plus faţă de Basarabia meridională înapoiată Moldovei de Congresul de la Paris, centrul şi nordul provinciei, rămase în proprietatea Rusiei. Aflăm acum că ei cunoşteau sentimentele nobilimii moldovene, bază reală a acestor aspiraţii.

Autorităţile ruseşti suspectau de mult anumite elemente ale tinerimii basarabene că ar fi întreţinut relaţii cu românii de dincolo de Prut, în vederea unei mişcări revoluţionare. Criza poloneză se încheiase, dar o nouă adresă semnala guvernului din Basarabia activitatea clandestină a cîtorva tineri de familie bună, care „întreţineau relaţii" cu Iaşul şi Bucureştiul şi urmăreau unirea Basarabiei cu principatele, prin intermediul moldovenilor care vin din Principate şi aduc scrisori la Chişinău"[4].

Încă din 1867, ministrul rus al Instrucţiunii publice constată cu ocazia unei inspecţii în Basarabia, cît de puţin era răspîndită cultura rusă printre moldoveni şi adăuga observaţia îngrijorătoare că „unirea Moldovei cu Valahia şi formarea unui principat aproape independent, foarte răuvoitor faţă de noi, exercită o atracţie vizibilă asupra vecinilor moldoveni ai Basarabiei".[5]

Revolta polonezilor şi urmările ei aveau să accentueze voinţa Rusiei de a se dezice de angajamentele Congresului de la Paris.

În acelaşi an, 1863, împăratul Alexandru al II-lea deschise şedinţa Consiliului Suprem al imperiului spunînd: „Acum şapte ani, la această masă, am făcut un act pe care-l pot califica, pentru că eu însumi l-am îndeplinit: am semnat tratatul de la Paris şi aşa ceva era o laşitate!"

Şi cum toată asistenţa protesta, el repetă bătînd în masă: „Da, era o laşitate şi desigur n-o voi mai repeta"[6]. Această declaraţie ne ajută să înţelegem sensul răspunsului dat de ţar generalului Manteuffel, care în 1866 venea să-l salute din partea unchiului său, Wilhelm al Prusiei, după victoria acestuia asupra Austriei, victorie la care contribuise mult binevoitoarea neutralitate a Rusiei. Regelui Prusiei, care într-un schimb de amabilităţi îl întreba „dacă există interese ruseşti a căror satis-

facere ar putea... să întărească relaţiile care ne unesc de secole", Alexandru II îi răspunse că i-a împărtăşit trimisului prusac „gîndurile sale intime."[7] Nici nu era nevoie să fie precizate mai mult. În august 1870, generalul Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, avu cu Ali Paşa, ministrul turc al Afacerilor Externe, o întrevedere „pur academică şi personală" avînd ca subiect aceleaşi probleme. Ignatiev susţinea că „amorul propriu naţional al Rusiei" era jignit prin menţinerea acestor clauze, a căror dispariţie nu putea dăuna nici unuia din interesele esenţiale ale Imperiului otoman, şi Ali Paşa făcea în această privinţă o distincţie importantă; după el ***o reluare de către Rusia a vechilor frontiere cu Basarabia putea să se realizeze într-un moment favorabil şi nu ar ridica obiecţii din partea Porţii, cu condiţia ca gurile Dunării să rămînă sub regim internaţional şi ca insulele Deltei să rămînă Turciei. Ali părea să ezite în privinţa Mării Negre. Avea ideea că singurul scop al flotei ruseşti era să ameninţe Turcia.***[8]

Pentru a-şi proteja interesele, diplomaţia otomană sacrifica din nou un teritoriu românesc! De data asta, însă, evenimentele luară un curs diferit. Atunci cînd, cu cîteva luni mai tîrziu, profitînd de complicaţiile războiului franco-german, Alexandru al II-lea îi scrise regelui Wilhelm: „După o judecată serioasă, am luat o hotărîre gravă: să mă eliberez de angajamentele tratatului din 1856", această declaraţie unilaterală, cu totul neobişnuită pentru epoca respectivă, nu se referea decît la clauzele navale ale tratatului de pace de la Paris şi nu ridica nici o problemă de teritoriu. Este adevărat că, circulara trimisă de Gorceakov cancelariilor, pretextă, nenumăratele derogări de la acest tratat pe care Europa le acceptase de paisprezece ani, şi menţiona în primul rînd „seria de revoluţii înfăptuite de Principatele Moldovei şi Valahiei, care le-au condus întîi la Unire, apoi la chemarea unui prinţ străin." El mai sublinia că Rusia fusese singura care se pronunţase împotriva toleranţei arătate de celelalte cabinete europene cu ocazia acestor infracţiuni, dar, preciza în acelaşi timp, că nu intra în planurile „Majestăţii sale Imperiale" să ridice problema Orientului".

A simţit nevoia să-l asigure la 9 septembrie pe ambasadorul Prusiei, prinţul de Reuss, că nimeni nu se gîndea să revină asupra neînsemnatelor teritorii cedate din Basarabia, ci, că, punctul principal era să se abolească restricţiile impuse pavilionului rus în Marea Neagră.

De fapt nu era decît o amînare.

Important era numai să se stabilească o ordine a priorităţii problemelor şi să se înceapă cu aceea care ridica cele mai puţine dificultăţi: aşa cum s-a remarcat foarte just: „odată problema Basarabiei înlăturată, nu mai exista ca să spunem aşa, nici un corp delict sesizabil."[9] Nu vom menţiona aici complicaţiile diplomatice care au urmat: voinţa foarte fermă a Angliei de a nu admite modificări la tratate printr-o declaraţie unilaterală, fără consimţămîntul celorlalte puteri semnatare, provocă Conferinţa de la Londra şi tratatul Pontului" din 13 martie 1871, care dădea întreagă satisfacţie Rusiei în privinţa clauzelor navale pe care dorea să le abroge, dar menţinea principiul unei garanţii colective a puterilor Europei în bazinul Mării Negre. Trebuia aşteptată altă ocazie pentru a pune din nou problema frontierelor Basarabiei.

Ocazia se ivi curînd în momentul crizei orientale din 1875. De data asta Bismarck a fost cel care şi-a luat rolul „marelui ademenitor de pe munte", cam cum

încercase cu Napoleon al III-lea la Biaritz. Ce-l preocupa în primul rînd era să consolideze înțelegerea dintre cei trei împărați pe care reușise s-o realizeze în 1872, și o considera, pe bună dreptate, principala bază a puterii sale în Europa. Avea nevoie să întărească și poziția partenerului său austro-ungar, Andrassy și să aplaneze eventualele diferende care puteau apărea din partea Rusiei, în cazul în care se punea din nou problema orientului.

„Poziția lui Andrassy ar deveni mai puțin dificilă, îi spunea el la Berlin ministrului Rusiei d'Oubril, dacă în combinațiile voastre v-ați gîndi la o rotunjire a Austriei de partea Bosniei, în schimbul unor avantaje pentru Rusia de partea Basarabiei. Nu știu care sînt în această privință planurile Împăratului Alexandru al II-lea; știu că odinioară era interesat de acest punct și nu admitea posibilitatea ca rotunjirea Austriei să se facă aici. Ei bine, dacă s-ar ivi ocazia unei astfel de combinații, noi nu am avea nici o dificultate să-i subscriem. Și Anglia ar face la fel. Cred că ar accepta astfel de flecușteţe, dacă ar obține asigurări în privința tranzacțiilor sale pentru Suez..." [10].

Iată de pe acum bazele acordului încheiat un an mai tîrziu, între Rusia și Austro-Ungaria, la Reichstadt și ratificat la Budapesta. Fără îndoială, fără să vrea, cancelarul german se folosise exact de expresia de care se folosise diplomația austriacă cu un secol înainte, în 1775, în problema Bucovinei, alt „flecușteț" de care a fost jefuită atunci Moldova cu concursul interesat al cîtorva dregători otomani. Vocabularul Marilor Puteri nu este mai variat decît le sînt metodele.

Trebuie să scoatem în evidență aici două argumente de care s-a servit diplomația rusă cu multă abilitate în acest moment, presupunînd că interlocutorii ei sînt la fel de puțin informați despre geografia Basarabiei, pe cît sînt în privința istoriei ei; această presupunere era din păcate, foarte adevărată.

În septembrie 1876, ambasadorul Germaniei la Viena îi transmitea lui Bismarck informațiile comunicate de Andrassy, asupra acordului de la Reichstadt între împărații Rusiei și Austro-Ungariei pe 8 iulie în același an. [1] „Rusia, se putea citi în acord, intră în posesia frontierelor ei naturale"; iar cancelarul adaugă pe marginea acestei apostile: „Unde se află acestea? Pentru noi n-are nici o importanță". [11]

Recunoaștem aici arta de a uza de argumentul geografic, proprie diplomației imperiului țarilor; pe bună dreptate, dacă comparăm frontierele artificiale și întortochiate ale tratatului de la Paris, cu linia mult mai fără ocolișuri formată de cursul Prutului și brațul septentrional al Deltei Dunării, este evident că aceasta din urmă are avantajul de a fi „naturală" adică este constituită de obstacolul natural pe care îl formează cursul unui fluviu. Dar nimeni, la acea dată, nu se gîndea că Nistrul este o frontieră cel puțin la fel de „naturală", dacă nu chiar mai „naturală" decît Prutul sau Dunărea.

Pe de altă parte, convenția austro-ungară datată 15 ianuarie 1877, limita anexările eventuale ale Rusiei „în Europa, la ținuturile Basarabiei, care ar restabili vechile frontiere ale Imperiului înainte de 1856" [12]. Diplomația are foarte adesea memoria scurtă: Rusia își revendica „vechile frontiere", de parcă le-ar fi avut dintotdeauna. Nimeni nu căuta să vadă unde s-ar fi putut găsi aceste vechi frontiere înainte de 1812.

Astfel, pentru a treia oară în cursul unui secol, problema Basarabiei revenea la ordinea zilei în negocierile puterilor europene. Dar, intervenea un element nou şi desigur, neprevăzut: România, moştenitoare a unităţii moldoveneşti de la Unirea Principatelor, avea să pretindă să-şi decidă singură soarta şi să se opună ca, fără să i se ceară părerea, să se dispună de teritoriul ei. Aceasta a fost surpriza discuţiilor de la Livadia, în septembrie 1876, între cancelarul Gorceakov şi primul ministru I.C. Brătianu.

Nu voi reveni asupra detaliilor acestui eveniment, cărora le-am dedicat deja un alt studiu[13].

Este destul să amintim aici că teza unui „acord verbal" încheiat la Livadia, cu privire la o cedare eventuală a Basarabiei meridionale către Rusia, versiune susţinută cu nenumărate argumente specioase de C. Racovski, nu mai poate fi menţinută după dezvăluirile făcute în 1927 de fiul negociatorului român la Livadia, într-o conferinţă publicată de Universitatea liberă din Bucureşti[14]. Aceste precizări concordă de altfel, în general, cu indicaţiile din Memoriile lui Sazonov şi mi-au permis să formulez atunci următoarele concluzii:

În cursul celor două întrevederi pe care le-a avut la Livadia cu cancelarul rus, I. C. Brătianu l-a întrebat care erau intenţiile Rusiei faţă de Basarabia meridională. A primit numai răspunsuri evazive şi ambigue: „Nu-mi place să răspund, îmi place să mi se ghicească gîndurile" sau acest protest plin de ipocrizie: „Cum e posibil? Basarabia nu e garantată prin tratate? Credeţi că noi nu respectăm tratatele?"

La urma urmelor, nu e de mirare că preşedintele Consiliului român a luat o astfel de iniţiativă: în lipsa altor informaţii, negocierile care precedaseră tratatul de la Londra şi declaraţia prin care împăratul Alexandru se eliberase de angajamentele tratatului de la Paris, au fost suficiente ca să-l prevină.

Poate auzise aluzii mai directe în timpul conversaţiei lui cu Împăratul, dar acesta rămîne un punct care nu a fost încă stabilit cu certitudine. Totuşi se ştie – şi aici tradiţia familiei Brătianu şi amintirile lui Sazonov se întîlnesc[15] – că nu a fost încheiat la Livadia nici un acord, scris sau verbal; nu a fost decît un schimb de vederi preliminar, unde s-a discutat baza unei convenţii ruso-române pentru reglementarea trecerii trupelor ruseşti pe teritoriul unui stat suveran care nu admitea să fie tratat ca o provincie ocupată.

Aceasta a fost de altfel misiunea lui Nelidov la Bucureşti, în noiembrie 1876. Cele cîteva indicaţii pe care le dobîndise la Livadia l-au determinat pe Ion C. Brătianu să reia, la Bucureşti, discuţia cu privire la Basarabia meridională. Dar cum nici diplomatul rus nu era în măsură să-i dea un răspuns mai precis, nici măcar să-i spună dacă Rusia se gîndise, în această eventualitate, să-i propună aliatei ei compensaţii teritoriale, a căutat în acest caz o garanţie publică a integrităţii „actuale" a teritoriului românesc, pe care a obţinut-o prin textul categoric al convenţiei din 16 aprilie 1877, prin care Rusia se angaja, la articolul 2: ***să menţină şi să facă să fie respectate drepturile politice ale Statului român, aşa cum rezultă din legile interne şi tratatele existente şi să menţină şi să apere integritatea actuală a României.***

Se pare, după precizările aduse de un memoriu postum al publicistului francez Paul Bataille, prieten al personalităţii politice româneşti, că acesta a trebuit să insiste foarte mult şi să fie foarte ferm pentru a introduce cuvîntul „actuală" care „nu se găsea în textul iniţial deja acceptat de prinţul Gorcekov şi de ţar"[16].

Semnatarul rus al Convenţiei, baronul Stuart, consul al Rusiei la Bucureşti a pretins mai tîrziu într-un raport al său, că această garanţie nu a fost dată... decît cu privire la Turcia sau Austria, argument de o bunăcredinţă evidentă şi care va fi reluat apoi de însuşi cancelarul rus; dar Nelidov, care în *Memoriile* lui se arată a fi un om cinstit este mai sincer atunci cînd remarcă cu privire la această redactare finală, la care de altfel, nu a avut nici o participare: ***Obligaţia de a păstra integritatea teritoriului românesc a fost exprimată într-un mod mai explicit şi Cabinetul de la Bucureşti avu oarecum dreptate să ne acuze mai tîrziu atunci cînd la San Stefano am cerut părţi din Basarabia, detaşate în 1856, că ne-am călcat angajamentele şi am acţionat cu rea-credinţă. Am încercat în zadar să-mi feresc ţara de o astfel de umilinţă***[17].

Din punctul de vedere al românilor, ţinînd cont că celelalte puteri europene se dezinteresau de această problemă şi avînd în vedere necesitatea în care ne aflam de a face să fie recunoscută independenţa, să tratăm cu Rusia în calitate de stat total stăpîn pe destinele lui, era, evident, maximum ce putea fi obţinut.

Reveneam astfel, după mai mult de un secol şi jumătate, la situaţia analoagă celei de la tratatul ruso-moldovenesc, din 13 aprilie 1711, care îi garantase lui Dimitrie Cantemir integritatea posesiunilor sale şi recunoscuse principiul de a trata problemele româneşti cu un stat românesc, şi nu cu o putere suverană, care nu era în măsură să reprezinte interesele de care nu-i păsase niciodată. Să amintim şi faptul că această convenţie de la 16 aprilie 1877 nu prevedea nici o cooperare a armatei române, dincolo de Dunăre şi că Rusia nu făcuse nici un fel de aluzie la aşa ceva, considerînd că forţele sale erau mai mult decît suficiente pentru o victorie totală asupra Imperiului otoman.

Se ştie că în faţa Plevnei s-a produs o nouă surpriză şi că rezistenţa lui Osman Paşa a făcut să se modifice toate proiectele statului major imperial. Pe 31 iulie, printr-o depeşă a Marelui Duce Nicolae se făceau presiuni asupra prinţului Carol al României să treacă Dunărea şi să facă cît mai repede o demonstraţie sau o diversiune pentru a degaja corpul de armată rus din lupta încrîncenată cu turcii victorioşi. Consiliul de război care s-a reunit pentru a lua această gravă decizie n-a dat un verdict unanim: majoritatea şefilor militari se arătau ostili unei noi acţiuni şi se ştiau susţinuţi de majoritatea oamenilor politici care nu uitaseră nici experienţa lui Cantemir, nici celelalte riscuri ale unei alianţe cu Rusia.

Dar Prinţul, care era cel care decidea, se alătură părerii primului ministru Ion Brătianu, care îi recomanda să nu-şi precupeţească ajutorul şi să nu expună armata rusă unui dezastru; numai maiorul Lahovary, şeful biroului de operaţiuni al Statului-Major se arăta favorabil acestui argument. Mihail Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Externe, a amintit mai tîrziu că îşi formase convingerea încă din iulie, după întoarcerea de la Viena: ***Ştiind că fusesem sacrificaţi la Reichstadt, scria el, m-am opus trecerii Dunării.***

Problema a făcut apoi obiectul unei largi discuţii în faţa Camerelor române şi răspunsul dat de Ion C. Brătianu, pe 30 sept. 1878, tînărului deputat Titu Maiorescu, pe care-l aştepta un viitor strălucit este şi el caracteristic din multe puncte de vedere şi a putut fi aplicat şi altor faze ale raporturilor ruso-române.[18] „Ne spuneţi acum, spunea atunci primul ministru, că ar fi trebuit să întemeiem o a doua convenţie privind trecerea Dunării, măcar pentru a avea onoarea să figureze

pe această convenţie numele Prinţului Regent al României alături de cel al Împăratului Rusiei. Dar, credeţi că aceasta ne-ar fi fost o garanţie că Basarabia ne aparţine? N-am auzit pînă acum ca un tribunal sau un judecător să spună cuiva: Aţi făcut rău că n-aţi obţinut decît un act; pentru acelaşi lucru trebuia să luaţi două sau trei." Şi nu cred că mulţimea actelor scrise obligă să le respecte, pe cel care, din capul locului este hotărît să nu ţină seama de ele."[19]

Acest raţionament, căruia nu i se poate contesta logica, subliniază o trăsătură fundamentală şi permanentă a problemei controversate a relaţiilor ruso-române.

Nu s-a mai discutat problema Basarabiei, cît au durat operaţiile militare în jurul Plevnei şi cît timp ajutorul armatei române s-a adeverit absolut necesar. Se putea crede că, cel puţin, în lipsa unui nou angajament, aceste circumstanţe îi creau Rusiei obligaţia morală de a-şi respecta semnătura dată în luna aprilie. Dar iluzia se spulberă repede. Pe 1 decembrie, Kogălniceanu încă îi mai amintea agentului României la Viena, că această colaborare a armatei române în Bulgaria avusese ca scop integritatea frontierelor: „Ne-am dat sîngele, ca să nu ne dăm pămîntul, spunea el". Şi totuşi, după căderea Plevnei şi obişnuitele efuziuni, împăratul Alexandru şi cancelarul său rămîneau de nepătruns. Primul indiciu al unei schimbări de atitudine a fost refuzul lor de a admite românii la negocierile începute cu turcii, în vederea încheierii armistiţiului. Al doilea fu, după noul an ortodox, scrisoarea domnului de Jomini, adjunctul lui Gorceakov, către Kogălniceanu, care-l prevenea să nu inspire „această dorinţă de revanşă unei naţiuni învecinate şi puternice", şi să nu-şi facă iluzii asupra *humbag*-ului neutralităţii. „Cea a Belgiei, adăuga el, care vi se tot dă ca exemplu nu se bazează cîtuşi de puţin pe tratate, fiindcă acestea, se ştie, în zilele noastre, sînt din păcate biete hîrţoage..."[20] cuvinte profetice, care anticipau cu mulţi ani evenimentele din 1914. Răspunsul lui Kogălniceanu, pe 31 ianuarie 1878, a fost un justificat strigăt de indignare: ***Dacă a refuza să cedezi teritorul românesc, a nu accepta cu o complezenţă facilă sacrificii la care nu şi-ar da consimţămîntul nici o naţie şi nici un guvern respectabil, înseamnă duplicitate, mărturisesc, recunosc, proclam că acuzaţia ne revine de fapt şi sîntem onoraţi să o merităm.***

Exista totuşi o divergenţă între factorii responsabili din politica românească, în privinţa următorului pas care trebuia făcut, diferenţe de opinii care au fost cunoscute mult mai tîrziu, fiindcă şi aceasta nu face decît cinste bărbaţilor de stat din epocă, secretul a fost foarte bine păstrat. Kogălniceanu, spirit realist, bine informat asupra maşinaţiilor oculte ale puterilor, se gîndea la necesitatea unui sacrificiu şi căuta să se asigure măcar că avem maximum de avantaje.

În iulie 1877, comparase situaţia României cu cea a Piemontului, obligat să cedeze în 1860 aliatului său Nisa şi Savoia, pentru a obţine Lombardia.

Dacă totuşi mai există dubii în această problemă, ele se risipesc după publicarea documentelor generalului Ion Ghica care era atunci reprezentantul României la St. Petersburg[21]. Scrisorile diplomatice ale lui Kogălniceanu se găsesc aici integral, cu pasajele care nu au apărut în Cartea verde, publicată de guvernul român în 1880.

Din analizarea acestor documente reiese că, pe 26 ianuarie 1878, generalul Ghica raporta de la St. Petersburg că „Împăratul şi cancelarul mi-au adus la cunoştinţă intenţia lor categorică de a relua o parte din Basarabia, pînă la Chilia. În

schimb, România va primi Delta Dunării, Dobrogea, inclusiv Custendie..." [Custendie = Constanța (n.tr.)] Prima reacție a lui Kogălniceanu a fost un energic protest. „Deci, scria el în acea zi, ne-am vărsat sîngele, ne-am vlăguit țara, nu pentru a cîștiga, nu pentru a păstra măcar, ci pentru a pierde. ***Deci, ar fi fost mai bine să-i fi lăsat pe turci să ia victoria, fiindcă în mod sigur, în cazul acesta nu ne-ar fi luat mult din Basarabia. Ne pot lua Basarabia, adăuga el, dar în fața popoarelor din orient, rușii și-au pierdut prestigiul. Grecii și sîrbii vor învăța de la noi cît costă să le fii aliat și să-ți verși sîngele pentru Sfînta Rusie. Nu vă vorbesc acum ca ministru, fiindcă trebuie să aștept sosirea generalului Ignatiev. Pentru moment vă vorbește românul, descendent al boierilor moldoveni care au protestat și sub jugul turcesc de luarea Bucovinei și de luarea Basarabiei. Deie Domnul să mă înșel, dar vor veni multe furturi pentru acest petec de pămînt care se numește Basarabia românească*** [22].

Stilul scriitorului este, în acest pasaj, la înălțimea previziunii și gîndirii bărbatului de stat. Și, patru zile mai tîrziu, îi cifra lui Ghica: „încearcă să afli, ca venind de la tine, dacă partea Dobrogei care ni se propune în schimb cuprinde Silistra și Mangalia și ce indemnizație de război ne va fi acordată pentru cheltuielile de război". În 5 februarie, deși Prințul îi prezentase generalului Ignatiev un refuz categoric, el insista: „Încercați să vă informați ca din proprie inițiativă, fără să angajați în nici un fel guvernul român, dacă Rusia va fi dispusă, în cazul unei retrocedări a Basarabiei, să ne acorde, în afara gurilor Dunării și Dobrogea, suprafața de teritoriu de la Silistra la Mangalia inclusiv ele două. Această linie de demarcație ar fi mai echitabilă avînd în vedere marele număr de români stabiliți în localitățile din vecinătatea Silistrei" [23].

Dar aceste demersuri discrete reprezentau numai punctul lui personal de vedere și el știa acest lucru. Ioan C. Brătianu ținea cu hotărîre la spiritul și litera convenției de la 16 aprilie, desigur nu atît pentru valoarea reală a „petecului de pămînt" care izola Rusia de Delta Dunării, cît pentru principiul integrității teritoriului și recunoașterea dreptului pe care România și-l păstra asupra Basarabiei.

Acest „romantism" i s-a reproșat uneori: faptul că a preferat intransigența dreptului, oricărei încercări de tranzacție, chiar profitabilă să fi fost. Prietenul și tovarășul său de luptă și de exil, C. A. Rosetti, îi susținea convingerile și avea de partea lui părerea Prințului și a opiniei publice. Problema a fost prezentată Camerei și Senatului și moțiunea pentru menținerea integrității care a fost votată în unanimitate, a fost interpretată la Petersburg ca un refuz definitiv și chiar, ca o sfidare. Tonul se schimbă imediat și devine de-a dreptul amenințător și ostil: se pot urmări peripețiile dramatice ale acestei discuții dintre imperiul imens și minusculul principat român în scrisorile oficiale ale agenției din St. Petersburg. Pe 10 martie se dădu un bal la Curte: împăratul, trecînd prin fața generalului Ghica îi spuse pe un ton sec și tranșant: ***Aș vrea ca România să-și amintească serviciile imense pe care i le-a făcut Rusia și sîngele vărsat pentru ea. Mi se pare că le uită cam repede.***

Pe 12 a fost rîndul cancelarului, încheie astfel: ***Dacă nimic nu vă poate îndupleca, atunci vă luăm teritoriul cerut și nu vă dăm nici o compensație*** [24]. A doua zi, Ghica adăuga această veste care dădea adevărata măsură a punctului de vedere rusesc: „Cabinetul imperial a reușit să dea articolului 2 al convenției din 4/16 aprilie o interpretare bizantină. Am aflat-o de la Cancelar. Iat-o: Convenția fiind făcută în

vederea războiului cu Turcia, al cărui teatru putea să devină România, Rusia, prin articolul Convenției s-a angajat să apere și să garanteze drepturile României și integritatea teritoriului ei numai față de Turcia. Această stipulare nu se raportează la Rusia, fiindcă această convenție nu este un act prin care Rusia s-a legat față de România sau prin care Rusia a luat asupra ei însăși obligațiile conținute în articolul precedent."[25] Și se mai miră unii că neîncrederea față de Rusia a rămas un principiu director al politicii românești.

Kogălniceanu, totuși, făcea eforturi pentru a găsi un teren de înțelegere și să restabilească bunele relații. Îl conjurase pe Ghica, pe 14 martie, să obțină sprijinul guvernului rus, pentru a obține admiterea României la Congres, fiindcă era clar acum că toate problemele vor fi rezolvate printr-un congres european: „În afara problemei Basarabiei, scria el, nu credem că există un alt diferend între Rusia și România. Și nu ar fi demn de un mare Imperiu și de un mare Cancelar să lovească în toate privințele o țară mică, pentru crima că nu se poate hotărî să cedeze de bunăvoie o parte din teritoriul ei". La acest apel emoționant, Ghica răspundea neîntîrziat: „Din scrisorile dumneavoastră văd că, în ciuda rapoartelor mele mai aveți încă încredere în dispoziția favorabilă a cabinetului imperial. Nu iau în considerare nici una dintre cererile noastre și nici un demers. Puțin le pasă de suferința țării și de prăbușirea ei. Nu e nimic de așteptat și de sperat de la el. Avem în Rusia un dușman neîndurător".[26]

Trebuie să-i facem dreptate lui Kogălniceanu care, atunci cînd văzu cum stau lucrurile și simți voința de nezdruncinat a Prințului și a guvernului de a menține, cu orice risc, drepturile țării, și de cealaltă parte afirmîndu-se cu tot mai multă brutalitate tendințele de anexare ale Rusiei, nu ezită nici un moment să renunțe la punctul său personal de vedere și să se solidarizeze întru totul cu acțiunea președintelui Consiliului. Memoriul guvernului român asupra problemei Basarabiei, pe care Ghica l-a înmînat la St. Petersburg, pe 19 martie era scris de mîna lui; istoricul, dublat de ministrul Afacerilor Externe, îl completase cu un sumar despre relațiile ruso-române începînd cu epoca lui Petru cel Mare; editorul cronicilor moldovenești își cunoștea bine subiectul.

Răspunsul Rusiei veni cîteva zile mai tîrziu, sub forma unor răutăți într-un articol din ***Jurnalul din St. Petersburg*** [2], consacrat în întregime memorialului român, pe care-l taxa drept aberant, „al unei nații prea puțin matură" al cărui spirit părtinitor îi tulburase judecata, și-i întunecase inteligența. Urmau, argumentele invocate de Rusia; nu este fără însemnătate să reamintim aici punctele esențiale:

„Că Basarabia nu a fost cedată României ci Moldovei ca fiind vecinul cu cel mai mic teritoriu.

Că tratatul de la Paris care este singurul său titlu de proprietate a fost violat de Moldova care s-a unit cu Valahia, de Principatele Unite care au chemat un prinț străin, și de România care a declarat război Turciei și și-a proclamat independența (sic) și că din aceste motive titlul legal de proprietate nemaiexistînd, dreptul la proprietate încetează de la sine.

Că scopul pentru care Marile puteri ceruseră abandonarea acestui teritoriu nu mai există din moment ce navigația pe Dunăre este astăzi pe deplin recunoscută și garantată de Comisia internațională...

Că participarea României la război nu a fost un sacrificiu nici un act de devotament ci un calcul, un calcul întemeiat, deoarece i-a adus beneficii, fără a mai socoti ploaia de aur pe care războiul a adus-o ţării.

Că românii n-au decît să fie supăraţi pe ei „dacă tovărăşiei armelor, vor să-i înlocuiască procedee răuvoitoare şi ostile."

Şi încheie, după ce a stabilit într-un mod atît de categoric temeiul pretenţiilor guvernului imperial:

„Nu facem decît să constatăm că Moldova nu mai are astăzi nici un drept de proprietate la acest teritoriu. Problema fiind pusă în aceşti termeni, se va decide la timpul şi la locul potrivit" [27].

Într-adevăr, între timp apăruseră complicaţiile, şi tratatul de la San Stefano pe care Rusia îl impunea acum Turciei, nu mai constituia o soluţie definitivă. Rusia depăşea cu mult clauzele de la Reichstadt, îşi crease o anexă în Balcani, extinzînd hotarele principatului bulgar pînă la Marea Egee şi la ţărmurile Adriaticei. Pe de altă parte prezenţa trupelor la porţile Constantinopolului, atrăgea flota britanică în Marea de Marmara; există un moment eventualitatea unui conflict european care ar fi surprins Rusia într-o situaţie foarte dificilă, epuizată cum era în urma campaniilor împotriva turcilor. Nervozitatea conducătorilor politici exterioare a imperiului se accentuă şi, Cancelarul, se enervă în aşa măsură încît, ameninţă că la începutul lui aprilie va ocupa România şi va dezarma armata română. Răspunsul a fost usturător: „din ordinul Prinţului, îi scria Kogălniceanu lui Ghica pe 2 aprilie, veţi avea amabilitatea să-i spuneţi Prinţului Gorceakov cu prima ocazie cînd vă vedeţi, că o armată care a luptat la Plevna sub privirile împăratului Alexandru al II-lea va putea fi zdrobită dar că nu se va lăsa niciodată dezarmată" [28]. A doua zi domnul de Giers îi spunea generalului Ghica că nu a înţeles Cancelarul ce a spus împăratul şi că s-a exprimat prost, că nu fusese vorba decît despre întărirea trupelor ruseşti care se găseau în România. Totuşi tensiunea era la fel de mare şi se putea spera într-o intervenţie a puterilor în problema basarabeană, dacă ajungea să fie supusă Congresului european.

Deja pe 8 martie, Ghica îl avertiza pe ministrul său că se consultase cu reprezentanţii Marilor puteri la St. Petersburg asupra acestei chestuni şi că nu obţinuse decît „păreri personale fără valoare.... Totuşi, cea a ambasadorului englez merită să fie raportată. În principiu, Anglia este contra cererii de retrocedare. Însă nu crede că va lua a priori, la Congres unde va fi prezentată problema, o atitudine bine definită. În problema retrocedării ca şi în cea a gurilor Dunării nu este angajat nici un interes britanic. Austria şi Germania sînt singurele puteri care au interese mari în aceste probleme şi aceasta din raţiuni politice şi comerciale. Dacă resping cererea de retrocedare, Anglia li se va alătura. Dacă îşi exercită drepturile şi interesele şi îşi dau asentimentul, Anglia nu le va opune veto. Este de presupus că Franţa şi Italia vor acţiona în acelaşi fel. Aceste cuvinte pline de bun simţ şi care purtau amprenta egoismului britanic merită reflecţie» [29]. Cum însă Austro-Ungaria deja abandonase Rusiei teritoriul în cauză, de pe vremea Convenţiei de la Reichstadt şi că Germania i-o sugerase, era uşor de prevăzut la ce ne puteam aştepta.

De fapt, interesul britanic, care se manifestase cu atîta forţă la Congresul de la Paris pentru gurile Dunării, urmărea acum obiective diferite. Ştefan Zeletin, profesor la Universitatea din Iaşi, a explicat foarte clar: „Se ştie, scria el în legătură cu acestea,

... că grîul provoca interesul burgheziei britanice pentru Marea Neagră și gurile Dunării... Acest grîu, ajungea în Anglia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea din Europa orientală. După 1830, Marea Britanie a deschis drumul spre Principatele dunărene pe care le pune în contact astfel cu Europa occidentală.... Pînă spre 1875, reușește să domine piața noastră dar în același timp o altă regiune producătoare de grîu îi devine accesibilă, diminuindu-se astfel interesul pentru Europa Orientală; Lumea Nouă, Statele Unite, încep să exporte foarte intens grîu după terminarea tulburărilor produse de războiul civil. Trebuiau să satisfacă în primul rînd necesarul pentru Anglia în detrimentul țărilor care i-l procurau înainte. În măsura în care se producea această schimbare pe piața internațională de cereale, interesul Angliei pentru comerțul pe Marea Neagră și gurile Dunării se diminua deasemenea.

În 1878, încheia el, nu mai aveam în spatele nostru ceea ce aveam în 1856: un grup capitalist european, care, apărîndu-ne își apără în același timp interesele propriei piețe. Acesta ***era motivul pentru care „simpatia" și „generozitatea" Europei de atunci, față de mica Românie, s-au transformat la Congresul de la Berlin într-o atitudine vitregă care i-a scandalizat pe toți cei care-și mai imaginau că relațiile internaționale se bazează pe justiție.***"[30]

Există ceva adevărat în această explicație, care este, totuși, de interpretare prea marxistă, cum era în general filozofia istoriei gîndită de autor. În realitate fenomenul este mai complex. Este adevărat că războiul de secesiune a statelor americane a fost în mare parte războiului grîului împotriva bumbacului. Victoria nordului a fost victoria grîului și dezvoltarea luată de noile teritorii din vest a și făcut să crească această producție. „Grîul Statelor Unite va depăși în Europa grîul rusesc în privința cantităților consumate. Importul de grîu american în Anglia reprezintă 30% din totalul importului din decada 1850–1870, 48% din 1871–1880 ... obrocul de grîu american care făcea 60 de centime în 1858, în 1866 era de 25, și ajungea la 15 după 1870."[31] Aceste noi condiții ale economiei mondiale au exercitat o influență incontestabilă; dar trebuie să ținem cont și de revoluția care antrena transporturile maritime prin deschiderea canalului de Suez, în 1869; am văzut mai sus că Bismark știa de importanța acestei probleme pentru politica britanică. Această nouă cale de comunicație făcea să crească mult interesul Angliei pentru drumul spre India, adevărată obsesie pentru oamenii politici englezi de la sfîrșitul erei victoriene. Pînă acum, posibilitățile care se ofereau Rusiei de a pătrunde cu flota în Mediterana erau pentru Anglia mai curînd o chestiune de echilibru naval în apele Orientului Apropiat; acum era o linie vitală de comunicare care se afla amenințată, calea imperială care, prin Gibraltar, Malta și Egipt, situa India la cîteva săptămîni de navigație de porturile englezești.

Tot ceea ce, de aproape sau de departe, putea reprezenta o cale de apropiere de aceste posesiuni care constituiau o adevărată comoară pentru Coroană, interesa în cel mai înalt grad politica Angliei. De aceea, în momentul deschiderii Congresului de la Berlin, principala preocupare a ei erau frontierele Turciei din Asia; posesiunile rusești în Caucaz puteau cuprinde Kars și Batum, dar trebuiau să se oprească la o linie care lăsa Turciei Ardahan și Baiazed, adică marele drum al traficului cu Persia și, de aici, cu India. Aranjamentul anglo-rus din 1 ianuarie 1878 dădea satisfacție, în acest punct intereselor britanice[32]; în schimb, în privința Basarabiei „Anglia

constată că nu era interesată imediat... pentru a-și angaja singură responsabilitatea de a se opune schimbării propuse". Memorandumurile semnate de Salisbury și Șuvalov garantau că nu se va atinge problema strîmtorilor; gurile Dunării le păreau lipsite de interes, eroare, și geografică și politică, fiindcă viitorul avea să arate că cele două probleme sînt strîns legate și că navigația în Bosfor și Dardanele nu este decît prelungirea naturală a celei a marelui fluviu care pune Europa Centrală în comunicare cu bazinul pontic. Dar, în fine, tîrgul fusese încheiat; pentru Austria era cu atît mai ușor de făcut, cu cît punctele principale fuseseră stabilite la Reichstadt: încă de la 1 aprilie, îl înștiințase pe generalul Ignatiev că micșorarea Bulgariei de la San Stefano și ocuparea Bosniei și Herțegovinei de către trupele monarhiei, ar determina-o să nu mai ridice dificultăți pentru cedarea Basarabiei. Aceste argumente prealabile avînd loc în culise, piesa nu mai prezenta decît interesul de a oferi Europei un spectacol diplomatic care ar face să apară pe scenă toate vedetele. Au avut totuși loc cîteva discuții de formă. Umorul britanic își ceru drepturile și, la a noua ședință a Congresului, pe cînd fuseseră ascultați delegații greci care-și formulau reclamațiile și trebuia să se decidă dacă vor fi ascultați și delegații români, Lordul Salisbury atrase atenția că „ înalta Adunare, după ce i-a ascultat pe delegații unei națiuni care cer provincii străine, ar acționa în mod echitabil ascultîndu-i și pe reprezentanții unei țări care cere să-și păstreze ținuturi care-i aparțin [33].

În cele din urmă, în ciuda opoziției rușilor, se hotărî că vor fi ascultați lunea următoare. Discutarea tratatului de la San Stefano dădu ocazia unor remarci interesante: Lord Beaconsfield interveni el însuși pentru a declara că deplîngea, în problema Basarabiei această imixtiune în tratatul de la 1856 și „că frontierele care fuseseră stabilite atunci trebuiau să asigure cît mai bine libertatea de navigație pe Dunăre" dar adăuga că el nu recomandase guvernului Reginei „să folosească forța pentru menținerea stipulărilor din acest tratat", în timp ce ceilalți semnatari erau complet dezinteresați. Era lucrul cel mai important și Gorceakov, putu, fără prea multe riscuri, să-și expună Congresului *quos egoul* său, afirmînd că Rusia nu dă înapoi în fața acestei probleme iar Șuvalov preciză că Rusia nu cerea gurile Dunării.

Cînd, pe 1 iulie, Brătianu și Kogălniceanu au fost admiși să facă cunoscut înaltei Adunări memoriul lor care era conceput în termeni pe cît de fermi pe atît de măsurați, evident, pledau o cauză dinainte pierdută. Dar, atitudinea lor rămîne de nezdruncinat. De altfel pe 23 iunie, primiseră de la București o telegramă emoționantă semnată de Rosetti, care le amintea pentru ultima oară punctul de vedere pe care trebuiau să-l susțină. „După îndelungă chibzuire, am ajuns la convingerea fermă și de nezdruncinat că trebuie să ne abținem de la orice act care ar fi... Cei mari pot face tranzacții, națiunile mici nu trebuie să-și vîndă nici teritoriul și nici frații". Adăuga în românește această concluzie, care putea foarte bine să constituie deviza generației celor care au fondat statul român modern: „Sărac și curat". [34]

Nici nu putea fi definită mai bine atitudinea pe care o adopta atunci România. Cedă în fața voinței Europei, considerînd, pe bună dreptate, orice rezistență inutilă, din moment ce nu mai avea de dat dovada valorii ei militare după ce se făcuse remarcată pe cîmpurile de bătălie din Bulgaria. În octombrie 1878, funcționarii români se retrăgeau din Cahul, Bolgrad și Ismail fiind înlocuiți de autoritățile rusești; nu i-a fost smuls statului român nici un alt consimțămînt. După patruzeci de ani, această atitudine intransigentă, care avea drept consecință, pentru moment, o frontieră defavorabilă în Dobrogea, unde Rusia își făcu simțită toată ranchiuna, avea să fie justificată prin întoarcerea întregii Basarabii la România. Dar dacă

atunci, bilanţul acestei lungi dispute, care a făcut să curgă valuri de cerneală înainte ca, în zilele noastre, să provoace atîta vărsare de sînge, nu era prea favorabil României la sfîrşitul unui război, la urma urmei, victorios, nici pentru Rusia nu era favorabil. „Am terminat campania aceasta întreprinsă după serioase ezitări şi o lungă amînare, numai după eforturi supraomeneşti şi sacrificii imense, scria în privinţa asta Goreainov. Ar fi trebuit să o evităm, şi războiul, după toate probabilităţile, ar fi putut fi ocolit dacă unul dintre mobiluri, care-l împinsese pe împărat să-l declare, n-ar fi fost sentimentul demnităţii rănite, care-l determina să nu scape nici o ocazie de a face să dispară ultimele consecinţe ale tratatului de la Paris şi să i se restituie Rusiei partea din Basarabia care i-a fost răpită în 1856.

Cu opt ani înainte, acelaşi sentiment îl determinase pe Alexandru al II-lea să se elibereze, printr-o declaraţie unilaterală de stipulaţiile unui angajament internaţional. În 1877, tot acest sentiment l-a antrenat să întreprindă un război datorită căruia, puţin a lipsit, să nu fie pîrjolită toată Europa, şi care i-a adus Rusiei avantaje care nu corespundeau nici pe departe cu sacrificiile pe care a fost obligată să le facă. Una din consecinţele acestui război, a fost reintegrarea sub sceptrul suveranului Rusiei a acelei părţi a Basarabiei acoperind o suprafaţă de 10.000 verste pătrate, care-i fusese răpită în 1856 şi a cărei restituire satisface amorul propriu al împăratului. Dar dacă comparăm acest teritoriu neînsemnat, *pe care Rusia l-a cucerit în pofida protestelor României*, cu acea enormă suprafaţă care făcea parte din posesiunile sale în nordul Americii (Alaska) mai mult de 1.500.000 verste pătrate pe care a ţinut să-le vîndă, cu cîţiva ani în urmă Statelor Unite pe o sumă de 7.200.000 dolari, nu ne putem abţine să observăm că această ultimă tranzacţie nu corespundea cu demnitatea unei mari puteri; pe de o parte fiindcă teritoriul înstrăinat făcuse parte din imperiu de mai bine de şaptezeci de ani, pe de alta, fiindcă guvernul imperial cedase guvernului Americii o regiune de o bogăţie nemaipomenită contra unei sume infim de mici."[35]

Este adevărat că aceste motivaţii exclusiv comerciale ale demnităţii imperiului nu jucaseră nici un rol în problema Basarabiei. Totuşi, trebuie să reţinem mărturia deloc neglijabilă, că factorul determinant al conflictului din 1878 a fost „sentimentul de amor propriu" al împăratului Alexandru al II-lea.

Odinioară amorul propriu al lui Alexandru I a revendicat în 1812, anexarea unei provincii pe care n-o justifica nici un fel de drept; amorul propriu al nepotului lui nu s-a mai exercitat decît asupra întinderii mai reduse a celor trei judeţe din Basarabia meridională. Într-o epocă care aspiră să înlocuiască capriciul monarhilor cu voinţa popoarelor, astfel de motive pot părea stranii, mai ales în urma faptului că un nou regim, nu numai republican dar socialist, a înlocuit absolutismul Romanovilor. Perfecta continuitate de care dă dovadă în acest punct al politicii ei U.R.S.S. în raport cu politica Rusiei ţariste, îi este foarte caracteristică şi capabilă să dezvăluie adevăratele ei motive.

NOTE

1. G. Pagès, ***Les relations de la France et de la Russie en 1860***, în „Revue historique du Sud-Est Européen", V, 1928, p. 281–282.
2. St. Ciobanu, ***La Bassarabie, sa population, son passé, sa culture***, Bucureşti, 1941, p. 61.
3. Cf. G.I. Brătianu, ***Napoléon et les nationalités***, Paris-Bucarest, 1934, p. 94 şi urm.

4. Şt. Ciobanu, *op. cit.,* p. 62.

5. *Ibidem.*

6. S. Goreainov, ***Le Bosphore et les Dardanelles, étude historique sur la question des détroits,*** Paris, 1910, p. 147.

7. ***Ibidem,*** p. 146.

8. ***Ibidem,*** p. 150.

9. ***Ibidem,*** p. 161.

10. ***Ibidem***, p. 315.

11. ***La politique extérieure de l'Allemagne,*** vol. II, Paris, 1927, p. 18.

12. *Ibidem*, p. 88–89.

13. ***Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877–[18]78 et au Congrès de Berlin,*** Bucureşti, 1828.

14. ***Războiul Neatîrnării,*** Bucureşti, 1927, p. 87–89.

15. S.D. Sazonov, ***Les années fatales, souvenirs (1910–1916),*** Paris, 1927, p. 111.

16. P. Bataillard, ***Jean Bratiano et la politique extérieure de la Roumanie (1891),*** Bucureşti, 1940, p. 8.

17. A.T. Nelidov, ***Souvenir d'avant et d'après la guerre de 1877–[18]78,*** în „Revue des Deux Mondes", 1915, t. XXVII, p. 254.

18. Autorul prezentului studiu a citat-o într-o interpelare în Camera română la 23 noiembrie 1932.

19. I.C. Brătianu, *Acte şi cuvântări, vol. IV, 1 mai 1878 – 30 aprilie 1879,* Bucureşti, 1938, p. 112.

20. V. Kogălniceanu, ***Acte şi documente din corespondenţa diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la războiul independenţei României, 1877–1878,*** vol. I, Bucureşti, 1893, p. 10–11.

21. R. Rosetti, ***Corespondenţa generalului Iancu Ghica,*** 2 aprilie 1877 – 8 aprilie 1878, Bucureşti, 1930.

22. ***Ibidem,*** p. 129, nr. XCVIII.

23. ***Ibidem,*** p. 132, 136–137, nr. XCVIII, CII.

24. ***Ibidem,*** p. 158, 160, nr. CXXXV.

25. ***Ibidem,*** p. 161, nr. XXXVII.

26. ***Ibidem,*** p. 162, 163, nr. CXXXIX şi CXL.

27. ***Ibidem,*** p. 168–169, nr. CXLVI.

28. ***Ibidem,*** p. 174, nr. CLIII.

29. ***Ibidem,*** p. 156–157, nr. CXXXII.

30. St. Zeletin, ***Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric,*** Bucureşti, 1923, p. 112–114.

31. P. Benaerts, H. Hauser, J. Mauriain, ***Du libéralisme à l'imperialisme (1860–1878),*** Paris, 1878 p. 417, 422.

32. S. Goreainov, ***op. cit.***, 373–374.

33. G. Bibescu, ***Histoire d'une Frontière, La Roumanie sur la rive droit e du Danube*** 2ª ed., Paris, 1883, p. 37–50.

34. I.C. Brătianu, ***op. cit.***, val. IV, p. 63.

35. S. Goreainov, ***op. cit.,*** p. 376.

[1] 8 iulie 1876, acord secret ruso-austro-ungar la Reichstadt, prin care s-a stabilit o înţelegere provizorie asupra contradicţiilor dintre aceste state în Balcani. Acest acord este urmat la scurt timp, la 15 ianuarie 1877, de o Convenţie secretă ruso-austro-ungară la Budapesta, prin care Austro-Ungaria promite neutralitatea într-un eventual război ruso-turc, în schimbul consimţămîntului Rusiei faţă de anexarea Bosniei şi Herţegovinei de către Austria. În lunile iulie-octombrie ale anului 1878, aceste două provincii sînt anexate de Austro-Ungaria.

[2] Prima atitudine de protest românească, faţă de articolul apărut în „Gazeta St. Petersburg" de la 2(14) februarie 1878, este adoptată de Mihai Eminescu în ziarul „Timpul" din 22 februarie 1878. (vezi, Mihai Eminescu, Opere, vol. X, Editura Academiei, Bucureşti, 1989, p. 47–48). Aceeaşi atitudine revendicativă a ruşilor faţă de Basarabia apare, tot în acest timp, în gazetele „Viedomosti" şi „Le Nord" din Bruxelles. argumentele ruseşti sînt aceleaşi: ruşii nu au luat Basarbia de la Moldova ci de la turci şi

tătari, nu prin convenție, ci prin sabie; la 1856 nu a dat-o înapoi adevăraților ei proprietari, ci Moldovei; n-au pierdut-o prin sabie ci printr-o stipulație care și-a pierdut rațiunea de-a fi; Moldova n-a contribuit întru nimic la acea cesiune, ci Basarabia le-a fost anexată numai pentru că era cea mai apropiată vecină și cel mai inofensiv stat. Dacă Moldova era un stat puternic, Rusia nu ceda Basarabia; cînd a fost cucerită de la turci în 1812, și cînd Basarabia a fost retrocedată Moldovei în anul 1856, România nu exista ca stat și în consecință nu are nici un drept asupra Basarabiei. Tuturor acestor false argumente rusești le-a răspuns, la vremea respectivă în ziarul „Timpul", făcînd o demonstrație științifică extraordinară, ***Mihai Eminescu; astfel el este primul intelectual român care a pus bazele istoriografiei române basarabene.***

CAPITOLUL V

PROBLEMA BASARABIEI ÎNTRE 1917–1920

Republica democratică moldovenească (Basarabia), în hotarele ei cuprinse între Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile frontiere ale Austriei, smulsă acum mai mult de o sută de ani corpului vechii Moldove, se reunește începînd de azi și pentru totdeauna cu mama ei, România, în virtutea dreptului istoric și național și al principiului că popoarele își decid ele însele soarta.

Declarația blocului moldovenesc votată de *Sfatul Țării*, 27 martie/9 aprilie 1918.

O provincie întreagă, între Prut și Nistru era acum din nou sub dominația rusă; aceasta avea să aplice fără întîrziere, aceleași metode pe care le aplica în celelalte regiuni ale imperiului unde avea a face cu populații de limbă și cultură diferite. După a doua revoltă a Poloniei și sfîrșitul lungii rezistențe opuse de triburile din Caucaz, guvernul imperial se arătă în continuare defavorabil tendințelor de autonomie și manifestărilor spiritului local; domnia lui Alexandru al III-lea avea să însemne triumful reacțiunii tot atît cît, al lui Nicolae I. Politica autorităților rusești în Basarabia nu era lipsită de o anumită abilitate; căuta să-și atragă elemente din nobilimea provincială și pe intelectuali asigurîndu-le funcții în administrația imperiului, cu condiția să se adapteze în întregime mentalității și culturii ruse.

Numeroși basarabeni, de origine română, au primit funcții în armată și diplomație; unul dintre ei, un distins jurist, Leonid Casso, a cărui familie în generația precedentă era încă suspectată de naționalism moldovenesc, deveni profesor la Universitatea din Moscova și ministrul Instrucțiunii Publice sub Nicolae al II-lea. Acești basarabeni primiseră o educație pur rusească și se considerau cîștigați pentru Sfînta Rusie. Pe de altă parte, bunăstarea materială a populației rurale a fost o grijă permanentă a autorităților, ca și, de astfel, starea de înapoiere în care aveau interesul să o mențină. Reforma agrară din 1861 a fost aplicată într-un spirit mai larg în Basarabia și loturile distribuite țăranilor erau de dimensiuni mai mari. În același timp, aveau grijă să elimine încet încet limba moldovenească din școli; dispărută din învățămîntul primar în 1871. Deoarece mulți săteni nu știau rusa, școala le deveni inaccesibilă[1]. Biserica fu de asemenea rusificată sistematic,ceea ce explică succesul unor secte care utilizau în predicile lor limba populară, în Basarabia, regiune, totuși foarte legată de ortodoxie. Dar, administrația folosea foarte des două metode care au fost întotdeauna practicate în provinciile periferice sau limitrofe, de regimurile imperialiste din toate timpurile; deplasarea sistematică a populației și măsluirea recensămîntului care reflectă naționalitățile. Pe de o parte fu încurajată pe o scară largă emigrarea elementului moldovenesc, sate întregi, în alte gubernii ale imperiului. Un număr mare s-au stabilit în gubernia Herson și în

Taurida, şi chiar în Caucaz, unde, descedenţii lor s-au menţinut pînă în zilele noastre. Alţii au fost trimişi dincolo de Don sau chiar în Siberia. Pe de altă parte, pătrunderea elementelor alogene în Basarabia, se făcu mai intensă, mai ales în nord şi în sud, în districtele Hotin, Cetatea Albă (Akkerman). Devenise un obicei să fie înscrişi ca ruşi sau ucrainieni toţi cei care înţelegeau rusa sau ucrainiana indiferent dacă vorbeau româna la ei acasă. S-a căutat să se tragă un folos şi din anumite particularităţi dialectale, de altfel foarte vagi, ale vorbirii moldoveneşti cu scopul de a o înălţa la rang de limbă distinctă şi să o opună limbii române, coruptă datorită neologismelor latineşti. Trebuie căutată aici, sursa anumitelor teorii, care mai au încă trecere în U.R.S.S. şi asupra cărora vom mai avea ocazia să revenim.

Aceste tendinţe explică un fenomen destul de singular, care apare din comparaţia diferitelor statistici stabilite în Basarabia de-a lungul secolului al XIX-lea, care fu secolul dominaţiei Rusiei ţariste: populaţia creşte într-un ritm rapid, dar, la fiecare recensămînt, elementul moldovenesc scade. Astfel, în 1856, 990.274 locuitori, 74% erau moldoveni; în 1897, populaţia aproape se dublase: 1.935,412 după cifrele adunate de Durnovo, dar moldovenii nu mai reprezentau decît 56%![2].

În 1912, cu ocazia centenarului anexării, numărul total al populaţiei era de 2.496,054, dar nu mai era menţionat numărul moldovenilor, care nici nu mai apărea în 1910, după spusele lui Casso, în Anuarul statistic al imperiului; evaluări oficioase îi reduceau acum la 48% din totalul populaţiei basarabene. Şi totuşi era vorba de o rasă în plină creştere demografică, aproape la fel de accentuată ca cea a slavilor, ucrainieni sau ruşi. Nu este greu să descoperim motivul acestei evoluţii surprinzătoare, care nu reflectă realitatea ci este un aranjament de cifre.

Basarabia, regiune agricolă prin excelenţă, unde se dezvoltă şi cultura viţei de vie după modelul Crimeii, nu mai avu istorie pînă la începutul secolului al XX-lea. Răsturnările sociale care au însemnat pentru imperiu începutul unei ere noi, au avut şi repercursiuni sub formă de ***pogromuri***; problema evreiască, în timpuri tulburi, era, imediat la ordinea zilei. Pentru a înţelege această persistenţă, trebuie să se ţină seama de caracterul special al comunităţilor evreieşti emigrate din Polonia şi din guberniile Rusiei meridionale, de imposibilitatea *lor* de adaptare şi de fanatismul lor. Cel mai cunoscut agitator a fost ***Pavel Cruşevan***, de origine moldovenească, dar profund influenţat de spiritul rus. Alegerile pentru *duma* a doua, cu prilejul încercării de regim constituţional în Rusia, îl făcu să ajungă în parlament împreună cu Purişchevici, care, mai tîrziu avea să se evidenţieze în complotul împotriva lui Rasputin. Familia Krupenski, care reprezenta nobilimea, nu era mai puţin rusificată şi reacţionară; cu excepţia agitaţiilor periodice ale revoltelor împotriva evreilor care acaparau din ce în ce mai mult marele şi micul comerţ şi practicau meseria de cămătar la scară mare, populaţia românească de la ţară nu avea nici o participare la aceste mişcări politice de limbă şi inspiraţie străină. De abia în 1906 a fost autorizat primul ziar „în moldoveneşte" dar imprimat cu caractere ruseşti, apărut în Basarabia. Nu e de mirare că Nicolae Iorga, [n. ed.] care a vizitat aproape în acelaşi moment această provincie pierdută, cînd a trecut frontiera a avut impresia că se întoarce în timp cu cîteva secole în urmă: comunicaţii puţine sau deloc, oraşele pline de ghetouri, satele izolate, retrase în tradiţiile lor seculare, agitaţii religioase care alternează cu crize de antisemitism, totul grefat pe un fatalism mistic care părea să perpetueze Evul Mediu. Din toate provinciile româneşti

care au suferit dominaţia străină, Basarabia era cea în care o conştiinţă naţională avea cele mai puţine şanse să se dezvolte. Efortul meritoriu al cîtorva intelectuali, Vasile Stroescu, Paul Gore, nu părea să poată depăşi orizontul local.

Evoluţia generală a politicii româneşti, părea, de altfel, să îndepărteze tot mai mult perspectiva de recîştigare a teritoriului încorporat imperiului rus. Tratamentul care i se aplicase la Congresul de la Berlin şi ostilitatea constantă care îi era destinată din partea politicii ruse, obligă România să caute un sprijin în singurul grup de puteri care îi oferea o garanţie împotriva expansiunii vecinei de care se temea: Tripla Alianţă.

Cînd, în septembrie 1883, Ion C. Brătianu se duse la Gastein ca să stabilească împreună cu cancelarul Germaniei bazele unui acord, Bismarck nota că interlocutorul său se arată prea făţiş duşmanul Rusiei, „nu-i lipsea o preocupare şovină în privinţa utilităţii unei frontiere pe Nistru“[3]. Deci el se străduia să precizeze că nu era vorba pentru el decît de o alianţă defensivă, *o* adevărată „linie a păcii“ şi a stabilităţii frontierelor. Totuşi, la aceea dată, amintirea Basarabiei era încă foarte vie în sufletul publicului românesc. Senatorul Petre Grădişteanu făcea aluzie la ea în faţa Regelui Carol, cu ocazia dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare, de Frémiet, la Iaşi, aluzie prin care amintea cele ***două pietre preţioase*** care lipseau din coroana Voievodului; tot în acelaşi an apărea faimoasa *Doina* a lui Eminescu, care descrie oprimarea poporului român ***de la Nistru pînă la Tisa*** şi ***de la Mare la Hotin***; „moscoviţii“ se găseau la loc de cinste printre asupritori. Dar aceste manifestări oratorice sau literare n-aveau nici un efect asupra acţiunii guvernului; pe de altă parte, începînd cu 1892 şi cu răsunătorul proces al „memorandiştilor“ de la Cluj, problema Transilvaniei fu „pe primul plan şi lupta statornică a românilor de dincolo de munţi împotriva asupririi maghiare reţinea atenţia mult mai mult opiniei publice atît în România cît şi în Europa. Dezmembrarea monarhiei de Habsbourg părea inevitabilă, dar nimeni nu îndrăznea s-o închipuie pe cea a imperiului ţarist. Îmi aduc aminte că, pe cînd străbăteam munţii Tirolului cu un prieten elveţian în 1914, am fost calificat drept nebun sau aproape pentru a fi susţinut că unitatea României nu se poate realiza decît prin dezmembrarea Austro-Ungariei şi a Rusiei.

Destinul se joacă uneori să dezmintă strălucit raţionamente dintre cele mai solide; în 1916, România declară război Austro-Ungariei, după ce i se recunoscuseră, printr-un tratat semnat de reprezentanţii Rusiei, Franţei, Angliei şi Italiei, revendicările sale naţionale în Bucovina, Transilvania şi în Banat. Despre Basarabia, care aparţinea unui stat aliat nu prea putea fi vorba. Şi totuşi, prin întoarcerea acestei provincii, doi ani mai tîrziu, unitatea României devenea o realizare.

Trezirea unei conştiinţe naţionale la românii din Basarabia şi dorinţa lor de a se uni cu România au fost rezultatele războiului şi al revoltei ruseşti. Soldatul moldovean făcuse deja destule campanii pentru ţar: în Crimeea, în Balcani, în Manciuria.

De data aceasta, neprevăzutul operaţiunilor militare l-au pus faţă-n faţă cu alţi români, în rîndul armatei austro-ungare care îi era opusă, sau a armatei române cu care combătea alături. Află că românii din regat participau la război pentru a-şi elibera fraţii de sub dominaţia austriacă şi maghiară; văzu batalioanele de voluntari care se constituiau în spatele frontului rusesc, cu prizionieri de origine română capturaţi în Galiţia sau în Bucovina. Avu deodată conştiinţa unei aceleiaşi limbi care depăşea frontierele imperiului rus şi ale regatului aliat, a unei naţionalităţi mai

întinse, mai bogate căreia el însuşi îi aparţinea. În ziua în care barierele care îl despărţeau de această lume nouă s-au prăbuşit de la sine în sunet de trompete revoluţionare ca zidurile Ierihonului, roadele acestei experienţe n-au fost uitate.

*

* *

Revoluţia rusă a fost cea care a dat acestei mişcări, încă instinctive, impulsul decisiv, proclamînd dreptul fiecărui popor al imperiului la autonomie naţională. În primăvara anului 1917; s-a produs un fel de febră a mişcărilor de autonomie, de la un cap la altul al Rusiei: revendicările sociale şi aspiraţiile naţionale se amestecau într-o gigantică dezordine. Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Georgia, Armenia, Ucraina, Bielorusia, cazacii de pe Don şi din Caucaz îşi alcătuiau guverne sau proclamau folosirea cine ştie cărei limbi naţionale. Basarabia nu putea rămîne indiferentă la aceste mari transformări; mişcările din Ucraina în special, o puneau în situaţia să se pronunţe şi ea la rîndul ei. Aşa cum a menţionat pe bună dreptate istoricul care a luat parte activă, el însuşi la evenimente, domnul St. Ciobanu, ***revoluţia din Basarabia a fost dictată de revoluţia rusă şi mersul ei a fost determinat de evoluţia naturală a mişcărilor populare din Rusia. Ideile care au circulat în timpul revoluţiei din Basarabia, referitoare la autonomie, libertate naţională, folosire a limbii materne în şcoală, la biserică şi în administraţie, ideea unei armate naţionale şi pînă la ideea autodeterminării, separării de Rusia şi bineînţeles a unirii nu au fost ideile celor care au realizat uniunea sau ale unor propagandişti impro-vizaţi. Sînt ideile revendicate în unanimitate de popoarele subjugate de Rusia, formulele revoluţionare şi naţionale din epocă.***

Trebuie să menţionăm tot aici o altă observaţie a aceluiaşi autor care defineşte mişcarea la care a luat parte şi căreia i-a fost martor fidel: „Ceea ce este de remarcat la revoluţia din Basarabia este că această revoluţie, ca şi revoluţia rusă, nu a avut şefi, a fost o revoluţie, ca să zic aşa, acefală. Mişcarea naţională din Basarabia apare ca o fermentaţie adîncă a poporului, ca un suflu formidabil al maselor, într-un cuvînt, ca o acţiune colectivă... Conducătorii acestei mişcări nu înflăcărează mulţimea şi aceasta îi urmează, sînt ridicaţi şi împinşi de ea, sînt proiectaţi la suprafaţă de valurile revoluţiei. Şi dacă aceşti oameni nu s-ar fi întîlnit, adesea numai din întîmplare, pentru a răspunde exigenţelor revoluţiei, revoluţia ar fi creat alţii. Aceasta explică faptul că în majoritatea cazurilor, şefii mişării sînt oameni ieşiţi din obscuritate, oameni din popor, fără o cultură serioasă, mediocrii şi fără o personalitate marcantă, fenomen ce se poate observa şi la alte mişcări naţionale (de ex. Petliura în Ucraina)... Adevăraţii eroi ai revoluţiei ruseşti au fost soldaţi, ţărani, subofiţeri, institutori, şi mai rar intelectuali şi tot astfel de oameni au fost eroii mişării naţionale din Basarabia“[4].

Bineînţeles este vorba de prima fază a revoluţiei ruseşti, înaintea instalării regimului bolşevic; este singura fază cunoscută în Basarabia fiindcă puterea Sovietelor n-a reuşit să se înfiripe.

Va fi de-ajuns să amintim aici principalele etape ale mişcării care a dus întîi la proclamarea independenţei, apoi la unirea cu România. Din 22 martie 1917, ziarul ***Cuvînt moldovenesc*** care apărea la Chişinău, invoca exemplul letonilor care cereau autonomie naţională şi reformă agrară, şi, îi incita pe moldovenii din

Basarabia să le urmeze exemplul. În jurul acestui ziar şi al redacţiei lui, după exemplul celor ce se întîmplau în alte regiuni ale imperiului, se constituie la sfîrşitul lui martie ***Partidul Naţional Moldovenesc*** care-şi afirmă nu numai dorinţa de a forma o naţiune distinctă ci şi conştiinţa sa că aparţine poporului român[5].

Pe 2 aprilie, ofiţerii şi studenţii moldoveni care se găseau la Odessa lansau un apel pentru a susţine aceleaşi principii. Din punct de vedere politic, era vorba tot de autonomia provinciei, menită să se încadreze în noua organizaţie federativă a statului rus: programul Partidului Naţional Moldovenesc, publicat pe 3 aprilie, nu cerea alte libertăţi în afara acesteia. Dar prima manifestaţie mai importantă, avu loc la Odessa, pe 18 aprilie 1917: [1] sub preşidenţia căpitanului Cateli, asistat de patrioţii moldoveni. P.Halippa şi I. Pelivan, s-au întrunit aproape 11.000 de soldaţi moldo-veni. Adunarea cerea folosirea limbii moldoveneşti în biserică, şcoală, administraţie şi armată, lăsîndu-le minorităţilor libertatea de a vorbi în limba lor. Moţiunea cerea o largă autonomie şi recomanda instituirea unui „Sfat al Ţării *(Sfatul Ţării)*, un fel de dietă sau parlament provincial, pentru a stabili o nouă legislaţie; cerea în acelaşi timp împărţirea pămînturilor[6]. Alte formaţiuni constituite acum, de tendinţe mai puţin radicale, cum ar fi uniunea cooperativelor, reprezentanţii clerului, cei ai profesorilor şi institutorilor, susţineau în adunare aceleaşi opinii. Se constituiau, după exemplu altor naţionalităţi ale imperiului, „Consilii naţionale“ în toate unităţile militare care aveau soldaţi recrutaţi din Basarabia, inclusiv cele care se găseau pe frontul românesc; o astfel de adunare se reuni pe 12 mai la Bîrlad.

La Odessa se constituia deja ***Sovietul moldovenesc al ofiţerilor şi soldaţilor***. Altele se formau la Ecaterinoslav, Tighina, Bolgrad, Sevastopol, Herson şi Iaşi.

În cursul verii, un eveniment neaşteptat grăbi evoluţia spre o nouă organizaţie de stat în Basarabia. Autorităţile guvernului provizoriu din Petrograd se arătau tot mai neputincioase şi talentul oratoric al lui Kerensky insuficient pentru combaterea acţiunii îndrăzneţe a comuniştilor. Mişcarea centrifugă se accentua în Ucraina: pe 3 iulie, Rada centrală ucraineană sau parlamentul local, convocat la Kiev, îi cheamă autoritar pe comisarii guvernului să vină să le dea raportul. Acest apel se adresa şi celui din Basarabia. Rada se erija în autoritate ce poate dispune de soarta provinciei. Această telegramă provocă o reacţie foarte vie şi produse în fine hotărîrea mult aşteptată. Sovietul ofiţerilor şi soldaţilor moldoveni intră imediat în acţiune: adresîndu-se guvernului provizoriu, comitetul executiv îl rugă „să-i notifice Radei ilegalitatea acestei tendinţe de a acapara alte naţionalităţi, şi să o oblige să recunoască în principiu dreptul de autonomie al naţiunii moldoveneşti în limitele sale etnice, determinate de frontierele geografice ale Basarabiei şi părţile guberniilor din Herson şi Podolia, situate de-a lungul Nistrului şi populate în majoritate de moldoveni“[7]. Pretenţiilor Urainei asupra Basarabiei, comitetul le opunea astfel dreptul creeat de prezenţa elementului moldovenes dincolo de Nistru. Pe de altă parte, minorităţile care locuiau în Basarabia nu-şi doreau o schimbare de regim care ar fi substituit Rusia cu Ucraina şi Kievul cu Petrograd. Moţiunile în favoarea autonomiei s-au înmulţit şi ministrul de interne al guvernului provizoriu, Teretelli, consimte în sfîrşit, pe 6 august, să se delibereze asupra unei noi organizări autonome a provinciei. Rada însăşi fu nevoită să revină asupra atitudinii ei şi înştiinţă Partidul Naţional Moldovenesc şi comitetul guvernului din Basarabia că nu inten-

ţiona deloc să invadeze teritoriul moldovenesc şi nici să-l anexeze. Dar, totuşi, ridica pretenţii, mai reduse, asupra judeţelor Hotin şi Cetatea Albă, unde se stabilise o populaţie ruteană mai numeroasă – ceea ce, de altfel, nu era nici pe departe cazul, pentru cel de-al doilea dintre aceste judeţe, unde se fixase de un secol un amestec de tot felul de elemente disparate, colonizate de administraţia rusă.

Partidul Naţional Moldovenesc ripostă, scotîndu-şi în evidenţă drepturile sale asupra moldovenilor din guberniile Herson şi Podolia.

Astfel, încă de la început, se schiţa un sistem care opunea pretenţiilor ucrainiene asupra nordului şi sudului Basarabiei, revendicarea regiunilor populate de moldoveni la estul Nistrului, ***formulă logică care ar putea într-o zi, printr-un schimb chibzuit de populaţii, să fixeze la malul natural al Nistrului, frontierele geografice şi etnice ale statului român.***

Între timp se angajau discuţii aprinse în jurul componenţei ***Sfatului Ţării*** care era o renaştere sub o altă formă a ***Consiliului Suprem*** din 1818. Trebuia să se stabileasă proporţia deputaţilor moldoveni şi a celor de alte naţionalităţi. Din diferite propuneri făcute, reţinură o formulă care se apropia de principiul celor două treimi: 105 mandate pentru moldoveni şi 45 pentru minorităţi, la un total de 150. În cele din urmă au fost 138 din care 103 moldoveni. Evenimentele se precipitau: un Congres al delegaţilor ţărani dezbătea formule extremiste de nivelare agrară. Autoritatea guvernului de la Petrograd se degrada din ce în ce: un Congres „al popoarelor Rusiei“ se ţinu la Kiev în septembrie; pe 25 al aceleiaşi luni, guvernul de la Petrograd, reconstituit sub preşedinţia lui Kerensky recunoştea oficial dreptul popoarelor la autodeterminare. Pe 7 noiembrie, Ucraina şi-a proclamat autonomia.

Din nou elementul militar luă iniţiativa, circumstanţă destul de normală în timp de război şi de revoluţie. Un nou congres de soldaţi se deschise la Chişinău pe 20 octombrie [2]. Cei 500 de delegaţi reprezentau aproximativ 250.000 de bărbaţi de origine moldovenească, aparţinînd armatei ruseşti, atît din zona menţionată cît şi de pe front. Autonomia politică a Basarabiei fu proclamată cu mare entuziasm: s-au arborat steaguri moldoveneşti (albastru şi roşu), adunarea a intonat cîntecele patriotice rom âneşti ***Deşteaptă-te române*** şi ***Pe-al nostru steag e scris unire.*** Se hotărî să se facă neîntîrziat alegeri pentru ***Sfatul Ţării*** şi se discută chiar problema convocării unei constituante.

Cîteva zile mai tîrziu, revoluţia bolşevică triumfa la Petrograd. Primul efect al cuceririi puterii de către Soviete a fost atragerea la lupta pentru autonomia moldovenească a elementelor moderate din celelalte grupuri etnice din Basarabia. Trebuia acţionat repede: pentru a constitui ***Sfatul Ţării,*** se apelă la consiliile soldaţilor şi ţăranilor care se formaseră în toate districtele: 44 de mandate au fost rezervate primilor şi 36 celor de-ai doilea.

Mandatele rămase au fost împărţite între ***zemstva*** sau consilii departamentale, municipalităţile, organizaţiile profesionale, clerul, profesorii, instituţiile de credit şi asociaţiile diferitelor minorităţi. S-a avut astfel, atît cît era posibil în timpuri atît de tulburi şi într-un mediu primitiv care era format în mare majoritate din analfabeţi, o reprezentare aproape completă a diverselor interese şi a principalelor curente de opinie pe care le împărtăşea atunci populaţia basarabeană.

Numai un singur comitet bulgar şi găgăuz din Tighina a votat o moţiune ostilă autonomiei şi a cerut să rămînă dependent direct de Rusia – adevărat paradox geografic, de vreme ce între Basarabia şi teritoriul pe care se exersa dominaţia Sovietelor, se intercala atunci toată întinderea Ucrainei, a cărei independenţă avea să fie curînd un fapt împlinit.

În 21 noiembrie 1917, noul ***Sfat al ţării*** îşi ţinu prima şedinţă. I. Inculeţ, care pînă acum fusese comisar guvernamental – adjunct, a fost ales preşedinte. Pentru a gira afacerile publice a fost instituit un Consiliu de directori prezidat de P. Erhan. Adeziunile au fost aproape unanime în toată Basarabia. Numai zemstva de la Cetatea Albă, compusă aproape în exclusivitate din alogeni, îşi menţinu atitudinea separatistă şi încercă mai tîrziu, fie să se unească cu Ucraina, fie să proclame o „republică a Bugeacului"; tentative izolate şi fără nici un ecou.

Din cauza anarhiei în care se găsea provincia ca urmare a retragerii dezordonate a trupelor ruseşti care părăseau frontul românesc, sarcina adunării era foarte grea. Dezordinea domnea peste tot, depozitele pentru aprovizionarea frontului erau prădate fără scrupule, iar agenţii bolşevicilor profitau de circumstanţe pentru a opera nestingheriţi şi a se debarasa de elementele care se puteau opune acţiunii lor. Au fost asasinate de către soldaţii ruşi mai multe personalităţi importante dintre moldoveni: S. Murafa, I. Hodorogea, M. Razu. În acelaşi timp se răspîndea repede şi demagogia socială: proprietăţi şi moşii erau devastate, pămîntul şi vitele împărţite fără nici un fel de act legal. Degeaba Consiliul din Chişinău a chemat în ajutor proaspăt înfiinţatele unităţi de soldaţi moldoveni: prea puţine şi prost instruite, acestea nu erau capabile să menţină ordinea.

În decembrie situaţia era cît se poate de critică. *Sfatul Ţării* proclamase pe 2 decembrie ***Republica Moldovenească Democratică şi Federativă***[8] care nu rupsese încă teoretic legăturile cu Federaţia republicilor, care se substituia imperiului ţarist. Dar, avea de luptat foarte mult cu agitatorii bolşevici care reveneau de pe frontul român. Cum tentativa lor de a cuceri Iaşul printr-o lovitură de forţă şi în acelaşi timp a pune mîna pe Regele Ferdinand şi pe guvernul român a eşuat, sperau să găsească un mai bun teren de acţiune în Basarabia. Tîrgurile situate de-a lungul Prutului: Reni, Leova, Cahul, chemau deja în ajutor trupele române şi cereau ajutor guvernului din Iaşi. La începutul lui ianuarie 1918 s-a instalat la Chişinău Statul major bolşevic; şedinţele ***Sfatului Ţării***, au fost suspendate, un anumit număr de deputaţi au fost arestaţi sau urmăriţi; nici comisia interaliaţilor pentru aprovizionarea frontului nu a fost cruţată. Şefii Armatei roşii se numeau: Perper, Levinson şi Koabak; puşcăriaşul Kotovsky comanda cavaleria.

Trebuia luată o hotărîre: consiliul directorilor Republicii, mai multe organizaţii naţionale moldoveneşti şi chiar alogene, şi o numeroasă delegaţie a blocului moldovenesc din ***Sfatul Ţării*** se adresară Iaşului şi cerură guvernului român să trimită imediat trupe care să restabilească ordinea în Basarabia. La începutul lui decembrie, o delegaţie de proprietari funciari ceruse ajutor. Guvernul român dispunea în acest moment de trupele pe care armistiţiul de pe frontul oriental le disponibilizase, pe de altă parte era de mare interes să păstreze depozitele din Basarabia şi se găsea de aproape două luni în conflict declarat cu agenţii bolşevici care dezorganizau armata rusă; pe 13 ianuarie, divizia a XI-a română sub comanda generalului Broşteanu intră în Chişinău. În jurul Tighinei s-au dat lupte crîncene, de abia după

trei zile de lupte pe străzile oraşului, bandele roşii au fost respinse dincolo de Nistru. Nu mai ameninţau Basarabia şi *Sfatul Ţării* era în măsură să-şi reia lucrările.

Violenţa cu care a reacţionat guvernul sovietic a arătat cît de tare îi fuseseră zădărnicite intenţiile. Ministrul României la Petrograd a fost închis la Petropavlovsk, aşa cum era închis odinioară, în Orient, ambasadorul unui stat duşman. Relaţiile diplomatice au fost rupte şi s-a declarat război; în acelaşi moment, Sovietele au pus stăpînire pe tezaurul Băncii Naţionale Române – care în mod imprudent fusese depus la Moscova – este drept că avînd garanţiile Aliaţilor. Îl scoaseră în afara legii pe generalul Şcerbacev, comandantul trupelor ruseşti în Moldova. Organizaţia trupelor frontului românesc din Odessa şi de la Marea Neagră, numită Rumcerod, cu sediul la Odessa, primi sarcina să urmărească lupta împotriva „năvălitorului român".

Armata română se comportă însă cu foarte multe menajamente faţă de autonomia „republicii moldoveneşti". Trupele au primit instrucţiuni precise şi repetate să nu intervină în afacerile interne ale republicii ci să se mărginească doar la păstrarea ordinei. Cum între timp Ucraina îşi proclamase independenţa, ***uzînd de dreptul la autodeterminare pe care Sovietele îl confirmaseră la sosirea lor la putere***[9]; republica moldovenească îşi proclamă şi ea independenţa pe 24 ianuarie /6 februarie 1918; I. Inculeţ devine preşedintele republicii, şi Consiliul directorilor, devine Consiliu de miniştrii, prezidat de D. Ciugureanu. Armata română în Basarabia se considera în teritoriu ocupat, la cererea autorităţilor locale. Deşi fusese călduros întîmpinată nu numai de români dar şi de minorităţile care voiau să înceteze anarhia, dorea atît de puţin să exercite o presiune în favoarea statului român, încît generalul Averescu, prin intermediul colonelului canadian Boyle, tratã la sfîrşitul lui februarie cu Rumcerodul de la Odessa. A fost încheiat chiar un acord, în termenii căruia trupele române urmau să se retragă progresiv din Basarabia (evacuarea imediată din Bender-Tighina fiind respinsă), cu excepţia gărzii căilor ferate şi a depozitelor româneşti, şi evitînd orice amestec în politica interioară a ţării; în schimb, toate produsele Basarabiei care nu erau necesare întreţinerii populaţiei urmau să fie rezervate aprovizionării României. Era prevăzut deasemenea un schimb de provizii, procesul verbal al acordului de constatare fusese semnat la Odessa la 5 martie 1918 de Rakovski, preşedintele Colegiului superior autonom[10].

Acest acord pur tehnic nu implică de fapt nici o atitudine politică: România nu dorea să exercite nici o influenţă în afacerile republicii moldoveneşti şi se mărginea la apărarea intereselor sale militare. Coventia de altfel, nu a fost respectată; prizonierii politici români au fost transportaţi de la Odessa în Crimeea; nu s-a luat nici o măsură în privinţa aprovizionării României; trupele române rămaseră în Basarabia şi Rumcerodul a fost cel care a trebuit să plece din Odessa în faţa trupelor austro-germane care pătrundeau în Ucraina. Dispărînd orice posibilitate a unei intervenţii din parte Rusiei sovietice în afacerile Basarabiei, rămînea totuşi problema Ucrainei; guvernul acesteia revendicînd în continuare la Brest-Litowsk „unitatea politică şi economică" pe care o constituiau teritoriul Basarabiei şi cu cel al Ucrainei, ***Sfatul Ţării*** protestă din nou cu energie şi cei doi preşedinţi Inculeţ şi Ciugureanu, cerură să ia parte la negocierile de pace între România şi Puterile Centrale. Această cerere nefiind admisă, şi guvernul român refuzînd să ia în considerare oferta unei compensaţii în Basarabia, făcută de austro-germani, pentru

eventuala pierdere a Dobrogei, „republicii Moldova" nu-i mai rămînea de făcut decît un lucru: Unirea cu România.

De la intrarea trupelor române, în ciuda atitudinii lor rezervate, impusă de comandament, ideea unirii cîştigă tot mai mult teren. O impunea logica lucrurilor: Basarabia era prea slabă ca să se guverneze singură în mijlocul atîtor pofte ostile. Armata română era singura garanţie de securitate. Comunitatea de limbă şi origine se impunea conştiinţelor şi se deşteptau amintirile istorice ale epocii cînd Moldova se întindea de la Carpaţi la Nistru. Unii intelectuali români din Bucovina şi din Transilvania, refugiaţi la Chişinău, acţionau şi ei pentru a atrage simpatiile în favoarea unirii. Mişcarea a început spontan în provincie: în 3/16 martie, adunarea zemstvei din Bălţi ceru categoric unirea cu regatul României [11]; peste zece zile adunarea zemstvei din Soroca urma acest exemplu [12]; o delegaţie a proprietarilor funciari veni la Iaşi să-i prezinte regelui Ferdinand aceeaşi dorinţă.

Cîţiva deputaţi minoritari din *Sfatul Ţării*, ostili politicii româneşti, se crezură foarte abili şi făcură o interpelare guvernului republicii cu privire la rezoluţiile votate la Bălţi şi Soroca. Însemna că trebuia pusă problema în Consiliu; ea se rezolvă prin votul din 27 martie /9 aprilie 1918 prin care, după discuţii furtunoase, la care luă parte fostul revoluţionar Constantin Stere, basarabean refugiat în România, *Sfatul Ţării,* proclamă unirea republicii moldoveneşti, cu patria română. Erau prezenţi 125 de deputaţi, 86 s-au pronunţat pentru unire, 3 împotrivă şi 36 s-au abţinut; mulţi dintre aceştia din urmă au recunosut importanţa actului care fusese îndeplinit dar au motivat că ei nu au avut mandat din partea electorilor lor pentru a se pronunţa în legătură cu subiectul. Unirea se făcea, de altfel, stipulîndu-se anumite condiţii: recunoaşterea reformei agrare şi autonomia provinciei, recrutarea teritorială a armatei, respectul drepturilor minorităţilor, menţinerea libertăţilor civile şi a sufragiului universal şi amnistia generală [13], care au fost toate aceptate de guvernul român.

Cel care a primit chiar la Chişinău, fericita veste, singura rază de speranţă în momentul în care atîtea nenorociri apăsau România, a fost Alexandru Marghiloman, noul preşedinte al Consiliului român.

Opinia publică românească a văzut în această veste un semn bun pentru viitor.

S-a vorbit îndelung despre acest vot, de valoarea sa juridică şi de calitatea pe care o avea *Sfatul Ţării* să se pronunţe asupra uniunii Basarabiei cu România. Această adunare, avînd la origine revoluţia, reprezenta ea exact opinia populaţiei basarabene? Nici mai mult şi nici mai puţin, în orice caz, ca alte adunări de acelaşi fel care au decis soarta republicilor autonome, născute ori din rămăşiţele imperiului ţarist, ori din statele succesoare monarhiei Habsburgilor. Simplu fapt că reacţionarii ruşi considerau „Consiliul basarabean" ca un „organism bolşevist" în timp ce guvernul sovietic îl denunţa ca organ al „proprietarilor basarabeni" este suficient pentru a demonstra că ţinea echilibrul între aceste două tendinţe opuse şi însemna triumful ideilor primei faze a revoluţiei, cea a autonomiei naţionale şi a unei reforme agrare de care să profite individual ţăranii şi nu a unei organizaţii colective de stat cum a fost cazul în Rusia după venirea regimului comunist. Aşa cum s-a remarcat foarte bine, acţiunea sa, prin aceasta, a însemnat o revanşă a satelor, unde ele-mentul moldovenesc era mult mai numeros, împotriva oraşelor unde era o populaţie alogenă, ca urmare a imigrării favorizate de un secol de dominaţie ţaristă [14]. Să se aştepte noi alegeri pentru o Constituantă era o utopie, în circumstanţele în care se

găseau la sfîrşitul anului 1917: ar fi însemnat să se faciliteze lovitura de forţă bolşevică, aşa cum a fost cazul în Rusia. Reprezentarea minorităţilor şi libertatea opiniilor în interiorul *Sfatului Ţării* n-au fost contestate niciodată; etapele autonomiei şi independenţei sînt aceleaşi pe care le-au înregistrat şi analele Finlandei sau ale statelor baltice, născute ca şi republica moldovenească, datorită cirumstanţelor create de revoluţie. Unirea cu România decurgea în mod necesar din deşteptarea tradiţiilor istorice, din conştiinţa mai clară a comunităţii naţionale şi de imposibilitatea practică de a menţine independenţa fără să recadă sub puterea Sovietelor sau să devină obiectul poftelor ucrainienilor. Sovietele, în particular, sînt cele mai puţin în măsură să discute originea sau influenţa mişării revoluţionare basarabene; n-ar putea să se lege de constituţie sau de rezoluţiile *Sfatului Ţării*, fără să conteste însăşi revoluţia rusă, de unde îşi trage propria putere.

Cel mai curios este că îşi îndreptau criticile mult mai puţin spre actul unirii din 9 aprilie 1918 cît spre cel din 10 decembrie al aceluiaşi an, care s-a limitat numai să ratifice unirea cu România, abolind condiţiile prevăzute prin declaraţia de la 9 aprilie. Într-un articol recent, care reprezintă punctul de vedere oficial al istoriografiei sovietice în această chestiune, iniţiativa *Sfatului Ţării* din aprilie 1918 este menţionată fără prea multe comentarii, în timp ce epitetele cele mai vehemente: falsificare, şantaj, violenţă brutală, sînt rezervate votului prin care adunarea basarabeană, eliminînd condiţiile care-i păstrau autonomia, puse capăt propriei existenţe[15]. Dar chiar admiţînd că această ultimă rezoluţie ar fi fost luată în condiţii care pot fi discutabile (insuficienţa quorumului, nedistribuirea convocărilor, surprizele inevitabile ale unei şedinţe nocturne, etc), nu este însă la fel de adevărat că importanţa sa pentru problema Basarabiei este secundară. Actul de unire care a reintegrat Basarabia în hotarele statului românesc a fost cel din 9 aprilie; cea de-a doua rezoluţie nu-i mai era decît corolarul, o afacere internă a României[16]. De altfel era perfect logică. Condiţiile prevăzute de primul sufragiu al Consiliului păruseră necesare pentru a garanta cuceririle revoluţiei şi a asigura Basarabiei un regim special, într-un moment cînd statul român, obligat să suporte pacea de la Bucureşti, nu luase încă nici o dispoziţie definitivă faţă de reforma agrară şi a viitorului regim politic. Pe 1 decembrie condiţiile erau total diferite: Bucovina, Transilvania şi Banatul tocmai îşi proclamaseră unirea cu România.

În plus, guvernul Brătianu trecuse fără întîrziere la reforma agrară pe toată întinderea regatului, menţinînd pentru Basarabia soluţiile radicale adoptate de *Sfatul Ţării*; s-a mers pînă la expropierea pădurilor, ceea ce arată în ce măsură ideile consiliului basarabean nu erau „burgheze". Principiul recrutării teritoriale trebuia păstrat, cu riscul de a prezenta mai tîrziu serioase inconveniente şi sufragiul universal urma să fie adoptat de asemenea pentru tot teritoriul românesc. Deci nu mai exista nici un motiv să fie menţinut în Basarabia un regim special şi să se păstreze o autonomie care avea motivaţia ei, ca o consecinţă a revoluţiei ruseşti, şi nu a unităţii româneşti.

Au existat bineînţeles dificultăţi în instalarea unui nou regim şi a ocupaţiei militare, într-o ţară care tocmai fusese zguduită de febra revoluţionară. Au existat adesea cazuri de neînţelegeri mutuale, şi nici nu se pot nega unele abuzuri, care de altfel se produc aproape întodeauna în astfel de cazuri. Este cazul să ne abţinem de la exagerări şi să nu transformăm cine ştie ce glumă mai proastă a vreunor tineri

ofiţeri[17] într-un act de tiranie demn de tragedia lui Wilhelm Tell. Cine nu a trăit atmosfera deprimantă a tîrguşorului basarabean, populat cel mai adesea cu evrei fanatici şi ostili, fără nici un mijloc de comunicare cu lumea exterioară timp de mai multe luni lungi de iarnă, poate cu greu să-şi dea seama de condiţiile cu totul speciale pe care le creează un astfel de mediu. Trebuie de asemenea să ne amintim că starea de război cu Sovietele nu încetase şi că după retragerea armatelor germane, bandele roşii reapăruseră la Nistru. Totuşi în Basarabia nu s-a petrecut nici o revoltă care să nu fi fost direct organizată şi susţinută de „partizanii" comunişti veniţi de pe cealaltă parte a Nistrului. La sfîrşitul lui decembrie 1918, a avut loc un atac de o oarecare anvergură care a provocat tulburări în populaţia ruteană din distrinctul Hotin; generalul român Poetaş a fost ucis în timpul acestor lupte. Dar în afara acestei insurecţii preparate din timp şi susţinute de bandele venite din Ucraina, nici o altă mişcare nu s-a produs împotriva unirii care reprezenta voinţa unei majorităţi incontestabile.

Adevăratele dificultăţi trebuiau să se producă, nu în Basarabia, ci la Conferinţa de pace. Este adevărat că aceasta nu recunoscuse puterea Sovietelor, dar, se constituise la Paris „o conferinţă politică rusească" formată din cîteva personalităţi ale vechiului regim care se refugiaseră aici pentru a apăra drepturile Rusiei care nu era prezentă. Pe 9 martie 1919, în numele acestui grup din care făcea parte şi prinţul Lvov, primul şef al guvernului provizoriu şi Sazonov, fost ministru al Afacerilor Externe al lui Nicolae al II-lea, fostul ambasador Maklakov preciza într-un memoriu că nu va putea fi luată nici o decizie cu privire la teritoriul Rusiei din hotarele sale de la 1914, „cu excepţia regatului Poloniei". Dar, deja în 22 februarie, Comisia Afacerilor române prezidată de André Tardieu, se adunase pentru a asculta expunerea primului ministru român Ion I. C. Brătianu care se arătă special de categoric în privinţa Basarabiei. Scoase în evidenţă faptul că românii reprezentau majoritatea populaţiei, în timp ce aproximativ a treia parte cît reprezentau minori-tăţile etnice, se împărţea la rîndul ei, fără evrei, în trei grupe diferite; germanii şi bulgarii, recent colonizaţi în sud, şi elementul rutean din nord a cărui prezenţă se datora unui fenomen de interpenetrare reciprocă, de vreme ce dincolo de Nistru, erau ***mai mult de 500.000 de români***. El adăugă: ***„Nu putem concepe existenţa poporului român fără Nistru, cum nu putem a o separa de elementul slav.... Basarabia reprezintă pentru noi pridvorul casei noastre, în mîna altora ne-ar putea periclita întreaga casă"***[18].

În 6 aprilie, într-un raport la Conferinţă, Comisia se pronunţă pentru reunirea Basarabiei cu România, dar estima în acelaşi timp că trebuie să ne asigurăm consimţămîntul Rusiei, condiţie practic irealizabilă în acel moment.

Puţin mai tîrziu, în mai, la negocierile cu guvernul amiralului Kolceak, se specifică ***că dreptul Conferinţei de Pace de a determina soarta părţilor româneşti ale Basarabiei va fi recunoscută.***

Conferinţa era atît de prost informată de realităţile geografice şi etnice încît pregătea o împărţire a Basarabiei, ceea ce însemna cea mai absurdă soluţie posibilă.

Pe atunci, relaţiile Consiliului celor Patru care conducea Conferinţa, cu delegaţia română fiind destul de încordate din cauza tratatului care stipula regimul special al minorităţilor sub egida ***Principalelor Puteri aliate şi asociate***, problema Basarabiei apăru în mod natural ca un mijloc de presiune asupra guvernului de la

Bucureşti. Astfel, Consiliul interaliat al miniştrilor afacerilor externe ascultă cu plăcere pe 2 iulie, reprezentanţii „Conferinţei politicii ruse“ care dezvoltară argumentele despre care am vorbit. Regăsim un ecou al lor în Memoriile lui Sazonov care vorbeşte de „Basarabia fidelă Rusiei care a eliberat-o în 1812 de jugul turcesc“ şi de indignarea cu care privea populaţia „această anexare forţată la România.“ „Dezvoltînd punctul nostru de vedere la acest subiect, adăuga Sazonov, am insistat asupra imposibilităţii de a determina soarta acestei ţări fără să organizăm un plebiscit, permiţînd populaţiei să se pronunţe liber.... Cerînd un plebiscit insistăm pentru ca locuitorii celor patru distincte populate în majoritate de moldoveni să-şi poată exprima părerea. În acest mod, partea de populaţie cea mai interesată în problemă va decide de soarta Basarabiei“[19].

Această sugestie fu reţinută de ministrul american al afacerilor externe, Lansing care-l aplică întregii Basarabii, fără să se mai oprească la distincţia propusă de Lazanov şi Maklakov, şi îi făcu această propunere primului delegat român pe care Conferinţa trebuia să-l asculte imediat după rus, Ion. I. C. Brătianu. Acesta depuse imense eforturi pentru a-l face pe irascibilul său interlocutor să înţeleagă că nu se temea de rezultatele unui plebiscit, dar că era imposibil să-l organizeze şi să retragă trupele şi autorităţile române din Basarabia, fără să arunce din nou în incertitudine şi anarhie această ţară, mereu ameninţată de incursiunile bolşevice. Dar Lansing nu se dădu bătut din atîta lucru: plebiscitul putea să nu aibă loc imediat, putea tot atît de bine să se facă peste doi ani, sau chiar zece. Brătianu fu obligat să răspundă că o astfel de soluţie nu ar avea ca rezultat decît să transforme dezordinea „în boală cronică“. Înainte de a părăsi Consiliul şi Conferinţa de Pace de la care de altfel, s-a retras în acelaşi timp, nu putu totuşi să se reţină să nu evidenţieze“ în termeni expresivi nenorocirile pe care Rusia le-a adus României şi să nu se mire că i se poate propune un tîrg cu privire la o provincie răpită în întregime României tocmai de ruşi, care pe bună dreptate ar trebui să-i plătească mult mai scump dezastrele pe care i le-a produs“[20].

„Conferinţa politică rusă“ continua totuşi să adreseze note Conferinţei de Pace; cea din iulie a fost urmată de încă trei, pe 24 iulie, 25 septembrie şi 15 noiembrie. Revendicările ei erau cu siguranţă, mai puţin interesante prin ele însele, cît prin dificultăţile pe care le creau delegaţiei române, în momentul în care raporturile acesteia cu Consiliul Suprem şi marile Puteri aliate erau în continuare foarte încordate; de fapt, era atunci vorba mult mai puţin de Basarabia, cît despre tratatul minorităţilor şi ocuparea Ungariei – după înfrîngerea armatei roşii maghiare şi căderea lui Bela Kun. Dar problema Basarabiei putea să constituie o presiune asupra României şi a fost ridicată în acest scop: agitaţia monarhiştilor ruşi, susţinută de cercuri financiare interesate în alte chestiuni, furnizau acestui punct de vedere un argument deloc neglijabil. S-a ajuns pînă acolo încît în iulie, la Paris, a fost adus „un tînăr român din Basarabia“ care venise să protesteze împotriva nelegiuirilor oligarhiei române. Unul dintre delegaţii americani adoptase în întregime punctul de vedere rus şi susţinea că România nu putea invoca în nici un fel drepturile anterioare ale Moldovei, ca şi cum ar fi fost vorba de două ţări absolut străine una de alta. În septembrie, apropierea tratatului de la St Germain, pe care România refuza să-l semneze, din cauza anexei cu privire la regimul minorităţilor şi al imixtiunii marilor puteri în afacerile ei interne, agrava şi mai mult criza relaţiilor ei cu factorii

determinanți ai Conferinței. S-a văzut atunci, printr-o ciudată coincidență, cum reapărea sub o formă, este adevărat mai atenuată, sistemul compensațiilor care fusese preconizat în 1878 și pe care Puterile Centrale erau și ele tentate să-l pună în aplicare în 1918: au încercat să le sugereze delegaților români că ar obține mai ușor recunoașterea Basarabiei dacă era cedat Bulgariei Cadrilaterul.

Odinioară fusese vorba de întreaga Dobroge.

Atunci opoziția Franței la orice cedare de teritoriu al unui stat aliat către unul dintre învinșii războiului mondial duse la respingerea acestui proiect dar problema Basarabiei rămase tot nerezolvată[21].

Marile puteri (în afara Statelor Unite care se retrăgeau din afacerile europene după căderea lui Wilson), aveau să se decidă să-i dea o soluție numai atunci cînd noul guvern român rezultat după primele alegeri generale cu sufragiu universal (au avut loc și în Basarabia) a hotărîrt să abandoneze „politica de rezistență" a predecesorilor săi și să accepte tratatul de la St. Germain, așa cum l-au formulat „Principalele Puteri". Dificultățile au dispărut deodată una după alta după rezolvarea problemei minorităților. La 3 martie 1920, Consiliul Suprem îi adresa lui Vaida Voievod o nouă notă, în care explica faptul că nu se soluționase problema Basarabiei din cauza că făcea parte din problema României în general; această problemă nu putea fi rezolvată „din cauza dificultăților create de guvernul precedent" și că nutriseră speranța unui aranjament direct care ar fi putut avea loc între România și Rusia".

Cum, pe de o parte, noul guvern român dovedise că recunoaște autoritatea Conferinței și nu intenționa să-i pună în discuție deciziile, și pe de altă parte problema Basarabiei nu mai putea să rămînă nerezolvată în interesul României și al statelor învecinate, Principalele Puteri își manifestau dorința de a recunoaște printr-un tratat reunificarea Basarabiei la România, fondată pe ***caracterul moldovenesc al acestei provincii din punct de vedere geografic și etnic și pe dorința repre-zentanților Basarabiei.*** Semnarea tratatului avea să mai fie amînată cu cîteva luni, după vicisitudini despre care vom reveni la capitolul următor. Tratatul care recunoștea clar unirea Basarabiei cu România a fost semnat de abia pe 28 octombrie 1920 de Franța, Imperiul Britanic, Italia și Japonia și îi instituia Basarabiei un titlu clar în materie de drept internațional: „că este în interesul păcii generale în Europa să se asigure încă de acum Basarabiei o suveranitate care să răspundă aspirațiilor populației și care să garanteze minorităților de rasă, religie sau limbă protecția ce li se datorează";

... că din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic reunificarea Basarabiei la România este pe deplin justificată;

... că populația Basarabiei și-a manifestat dorința să vadă Basarabia reunită cu România.

Și considerînd că România are din voință proprie, dorința să dea garanții sigure de libertate și dreptate, fără deosebire de rasă, de religie sau de limbă conform tratatului semnat la Paris în 1919, atît locuitorilor vechiului regat al României cît și celor din teritoriile nou retrocedate..."

România, în schimbul, suveranității care îi era recunoscută „asupra teritoriului Basarabiei cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la vărsare pînă la punctul unde se întretaie cu fostul hotar între

Bucovina, Basarabia şi acest fost hotar" se angaja să respecte stipulările tratatului minorităţilor şi îşi asuma „responsabilitatea datoriei publice ruseşti şi orice alt angajament financiar al statului rus proporţional cu partea aferentă Basarabiei..." pe care Sovietele continuau să o respingă. Rusia era şi ea invitată să-şi dea adeziunea de-ndată ce ar fi avut un guvern rus recunoscut de semnatarii tratatului[22]. Dar puterile respective au recunoscut curînd guvernul Sovietelor, fără să intenţioneze să-i pună această problemă.

Ratificarea urma să fie întîrziată cu încă cîţiva ani. Cea a Franţei şi a Angliei avură loc în 1922; cea a Italiei fu dată în 1927 şi cea a Japoniei, ca urmare a menajamentelor ei faţă de guvernul sovietic, nu s-a produs nici pînă acum. Din aceste motive, problema Basarabiei constituie un caz cu totul special şi una din cele mai interesante probleme de drept internaţional.

Din felul în care a fost tratată problema în timpul Conferinţei de pace din 1919 – 1920, se poate totuşi trage concluzia că în problema Basarabiei există două elemente esenţiale:

1 Valorile sale permanente de ordin geografic, etnic şi istoric, pe care evenimentele au putut să le umbrească în timpul secolului al XIX-lea dar care au reapărut cu forţa elementară şi instinctivă a unei puteri naturale imediat după revoluţia rusă.

2 Considerente legate de oportunitate, relativ la relaţiile României cu Marile Puteri, care le făceau pe acestea din urmă favorabile unei soluţionări echitabile a problemei basarabene, în funcţie de satisfacerea intereselor lor în alte direcţii. „Adevăr dincoace de Pirinei, eroare dincolo" se spunea odată; s-ar putea spune acelaşi lucru despre Basarabia: adevăr sau eroare, după cum se află dincoace sau dincolo de anumite exigenţe ale Conferinţei de pace sau ale Consiliului Suprem, şi de interesele principalelor puteri reprezentate. Aşa cum vom vedea mai departe, atitudinea Uniunii Sovietice, a fost dictată de considerente absolut analoage.

NOTE

1. După cifrele oficiale ale statisticilor ruse din 1907 şi 1908 proporţia bărbaţilor care ştiau să citească era pentru Moldova de 10,5% iar cea a femeilor de 1,7%! Cf. Şt. Ciobanu, *op. cit.*, 84.
2. Cf. pentru toate aceste statistici Şt. Ciobanu, *op. cit.*, cap. II, *La population de la Bessarabie.*
3. G. I. Brătianu, ***Bismarck und Ion C. Brătianu***, Iena-Leipzig, 1939, p. 19.
4. Şt. Ciobanu, ***Unirea Basarabiei. Studii şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în ani 1917 – 1918,*** Bucureşti, 1929, p. XIII şi XXXIII.
5. ***Ibidem***, p. 7, nr. V.
6. ***Ibidem***, p. 18 şi urm., nr. XIV.
7. ***Ibidem***, p. 82 – 83, nr. LXV.
8. ***Ibidem***, p. 129 – 132, nr. LXXVIII.
9. „Dreptul de autodeterminare completă a popoarelor, ajungînd pînă la separarea şi crearea de noi state"– comunicat făcut Ucrainei pe 5 decembrie 1917.
10. Cf. A. Boldur, *op. cit.*, Annexe, p. 381 – 384.
11. Şt. Ciobanu, *op. cit.*., p. 214 – 215, nr. CLIV.
12. ***Ibidem***, p. 223, nr. CLVII.
13. ***Ibidem***, p. 239 – 240, nr. CLX.
14. Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. LXXXVIII; A Boldur, *op. cit.*, p. 66 şi urm.

15. N. Nartsov, *Destinul istoric al Basarabiei și al Moldovei* (în limba rusă), în „Istorik Marksist", 9/85, 1940, p. 94.

16. A. Boldur, *op. cit.*, p. 186.

17. N. Nartsov, *op. cit.*, p. 96.

18. G. I. Brătianu, ***Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. I. C. Brătianu*** ed. 2, București, 1940, p. 52.

19. S. Sazonov, *Les annes fatales*, p. 289 – 290.

20. G. I. Brătianu ***Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. I. C. Brătianu***, p. 102 – 103

21. ***Ibidem***, p. 161 și urm.

22. A. Boldur, ***La Bessarabie***, Annexe, p. 387 și urm.

[1] În ziua de 2 aprilie 1917 a fost sărbătoarea Sfintelor Paști. Marea adunare națională fusese proiectată a avea loc la Odesa în Duminica Tomii; adică 9 aprilie 1917, dar nu s-a putut respecta termenul stabilit, desfășurându-se pe data de 18 aprilie 1917, stil vechi, deodată cu manifestația de 1 mai după stil nou: „După congres, moldovenii au străbătut străzile Odesei, purtînd steaguri naționale românești și făcînd asupra imensului public o foarte bună impresie. A defilat apoi mulțimea de democrați și de socialiști-revoluționari prin fața locuinței boierului Vasile Stroescu, președintele Partidului național moldovenesc, pe care l-au aclamat cu însuflețire și care le-a mulțumit prin cuvinte de îmbărbătare. Manifestația s-a terminat cu admirabile dansuri populare moldovenești jucate în vasta piață a Catedralei (Sobor), spre nespusa uimire a publicului rusesc și evreiesc din Odesa zăpăcită de lozincile internaționale". (Apud, Onisifor Ghibu, ***Pe baricadele vieții,*** Chișinău, 1992, p. 145)

[2] Congresul ostășesc moldovenesc s-a desfășurat în perioada 20–28 octombrie 1917, timp în care la Petrograd izbucnește la 26 octombrie, marea revoluție bolșevică: „Congresul ostășesc a fost exclusiv opera spontană a tineretului cult moldovenesc din armata rusească, fără vreo contribuție directă nici din partea Partidului național moldovenesc, care trecea dintr-o criză în alta, – nici din partea „grupului de la Petrograd" în frunte cu Ion Inculeț și Pantelimon Erhan, trimiși din Capitală pentru „adîncirea revoluției în Vendeea" dintre Nistru și Prut, nici din partea zemstvei guberniale, respectiv a Comisarului guvernului provizoriu, nici din partea mea (Onisifor Ghibu) și cu atît mai puțin din partea guvernului român sau a altei formațiuni politice românești de la Iași". (Onisifor Ghibu, ***op. cit.***, p. 398).

CAPITOLUL VI

BASARABIA ÎN RELAȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI U.R.S.S.

„The communist agression of 1940, establishing Russia at the mouth of the Danube and a step nearer to the Dardanelles, affected not merely Romania but the entire continent of Europe, upsetting at it did, the balance at a traditional danger spot... It is tragic to reflect that genuine policy of reconciliation on the Kremlin's part, which by creating a loyal border zone all the way from the White Sea and the Baltic to the Black Sea might even perhaps have prevented this war, sacrificed to imperialistic ambitions that was have since plunged mankind in its bloodiest struggle."

Ch. Upson Clark „Racial aspects of Romania's Case", october 1941. p. VIII

Agresiunea comunistă din 1940, aducînd Rusia la gurile Dunării și cu un pas mai aproape de Dardanele, nu a afectat numai România ci întregul continent european, răsturnînd echilibrul într-un punct prin tradiție periculos...
E tragic să ne gîndim că o adevărată politică de reconciliere din partea Kremlinului pentru a crea o zonă leală de graniță de la Marea Albă și Marea Baltică pînă la Marea Neagră, în loc să oprească acest război, a fost sacrificată unor ambiții imperialiste care au împins omenirea în această luptă sîngeroasă.

Ch. Upson Clark ***Aspecte rasiale ale problemei României,*** octombrie 1941, p. VIII

Aceasta este exact chestiunea pe care ne propunem să o analizăm în acest ultim capitol.

Rămăsesem, de la ruptura acordului negociat de guvernul generalului Averescu cu Rakovski, la telegrama de protest a comisarului sovietic al Afacerile Externe, împotriva rezoluției ***Sfatului Țării*** și a actului de unire din 9 aprilie 1918, pe care-l califica drept „tentativă de a face să fie considerat ca expresie a voinței muncitorilor și țăranilor basarabeni, votul proprietarilor..." și căruia îi contesta „orice putere legală internațională". Sovietele căutaseră să profite de insurecția pe care o provocaseră în regiunea Hotin, dar tentativa a eșuat. În 1919 încercaseră cîteva lovituri pe Nistru cu scopul de a ajuta comuniștii unguri în campania lor împotriva armatei române, dar fără mai mult succes. Operațiile lor împotriva forțelor lui Denikin și ale lui Kolceak le dădeau destul de furcă. La începutul lui 1920, se schița o mare ofensivă poloneză în Ucraina, unde mișcarea lui Petliura se ridica și ea tot împotriva dominației sovietice. Denikin fusese eliminat, dar în sud, generalul Vrangel ținea încă Crimeea. O intervenție a României putea pune în

mare dificultate forțele Uniunii Sovietice! Cu supleţea care o caracterizează, politica U.R.S.S. devine degrabă conciliantă şi astfel, rupturii din 1918 îi urmează o fază nouă de negocieri; pe 7 februarie 1920, comisarul Cicerin propunea o întrevedere preliminară la Varşovia, în vederea unei conferinţe ruso-române. Guvernul român şi-a dat, în principiu, consimţămîntul; au fost aleşi delegaţii: domnii Filliti şi Karahan. Instrucţiunile delegatului român erau ca problema reunirii cu Basarabia să nu fie pusă în discuţie sub nici o formă[1].

În 24 februarie, Cicerin revenea cu insistenţă: radiograma lui sugera negocieri ***pentru a stabili între cele două ţări relaţii paşnice.*** Adăuga că ***toate punctele în litigiu între cele două ţări pot fi rezolvate pe calea negocierilor de pace şi toate problemele teritoriale pot fi rezolvate prin bună înţelegere.*** Guvernul român ezita; din Londra, pe 3 martie, domnul Vaida-Voievod înştiinţa că s-a pus în legătură cu Bucureştiul pentru a primi un răspuns la acest subiect; cîteva zile mai tîrziu, propunea ca loc de întîlnire pentru negocieri Varşovia. Tocmai în acest moment guvernul Vaida a fost înlocuit cu cabinetul Averescu – Tache Ionescu. Sovietele au propus Harkovului ca loc de întîlnire pentru o eventuală conferinţă şi insistau din nou, pe 8 august, cerînd un răspuns. Ministrul român al Afacerilor Externe cerea şi el să cunoască condiţiile, în care guvernul sovietic ar fi dispus să înceapă negocierile, dar înştiinţa în acelaşi timp că guvernul englez îşi exprimase dorinţa de a examina „condiţiile de pace între Rusia şi statele vecine". Eram în plin război în Polonia: armatele lui Tuhacevski ajunseseră în faţa Varşoviei de unde, contraatacul polonez avea să le respingă spre est şi nord; generalul Weygand venise să ajute statul major polonez cu experienţa sa. România trebuia să ţină cont de aceste circumstanţe, înainte de a începe negocierile.

Delegaţii putură să se întîlnească de abia pe 22 septembrie la Varşovia. Conform, instrucţiunilor primite domnul Filliti refuză să discute chestiunea Basarabiei; generalul Averescu îi reamintea într-o telegramă din 28 septembrie că „cel mai bun argument al nostru este că Republica moldovenească s-a constituit în mod liber şi sub această formă a întreţinut raporturi de la Stat la Stat cu republicile Moscovei şi Ucrainei. Tot în deplină libertate şi-a proclamat unirea cu România. Asta nu-l împiedica pe Cicerin să constate, pe 30 septembrie că ***guvernul sovietic consideră că este perfect posibil să se ajungă la un acord asupra chestiunilor teritoriale şi financiare care interesează cele două ţări.*** Era pregătit să furnizeze toate explicaţiile necesare, în cursul conferinţei care se pregătea. În fine pe 6 octombrie, delegatul sovietic Karahan dădu cărţile pe faţă: „pentru a explica ma elor sovietice renunţarea fără discuţii la Basarabia", propunea semnarea unui angajament prin care România se obliga să rămînă neutră, în caz de conflict al Rusiei sovietice cu o altă putere. Această ultimă problemă interesa într-adevăr mult mai direct Uniunea Sovietică, care tocmai terminase o campanie neizbutită în Polonia şi se pregătea să mai susţină una contra armatelor lui Vrangel. Pe 11 octombrie, Karahan preciza că problema Basarabiei va fi pusă în discuţie numai sub forma ocolită a unei delimitări a frontierei între România şi Ucraina şi că în afara declaraţiei de neutralitate, vor exista şi concesii economice şi financiare; era vorba de tezaurul Băncii Naţionale Române, care devenea un fel de răscumpărare pentru Basarabia. Între altele, guvernul sovietic se interesa şi el de problema minorităţilor şi aplicarea ei în Basarabia.

La București, în privința acestor negocieri părerile erau împărțite. Generalul Averescu ar fi fost de părere să se profite de ocazie pentru a se ajunge la o recunoaștere sigură din partea Uniunii Sovietice; ministrul Afacerilor Externe Tache Ionescu se opunea susținînd că România trebuia să se conformeze atitudinii marilor săi aliați și să nu adopte, față de Sovietic, un punct diferit de al lor. Ori în acel moment, puterile aliate, și mai ales Anglia și Franța erau hotărît ostile Sovietelor; Franța recunoscuse guvernul lui Denikin, apoi pe cel al generalului Vrangel. Se credea cu tărie că puterea Sovietelor nu va dura și că vor fi răsturnate de o contrarevoluție.

Regele Ferdinand ceru părerea lui Ion. I. C. Brătianu iar acesta se alătură opiniei lui Tache Ionescu; răspunzînd că nu acceptă nici o discuție asupra frontierelor și minorităților și că nu putea nicicum să fie vorba de un acord, care ar semăna cît de cît cu o alianță cu Sovietele. Nu avea nici intenția să discute problema navigației pe Dunăre, care nu mai privea raporturile între România și U.R.S.S. Cum guvernul sovietic propunea continuarea negocierilor la Harkov, generalul Averescu, ceru pe 22 octombrie, explicații suplimentare. Pe 28 octombrie, Cicerin anunță că „Rusia sovietică ar putea renunța la unele revendicări pe care ar avea dreptul să le prezinte României cu privire la alte cîteva puncte". Dar pe 31 octombrie, o circulară a lui Tache Ionescu către delegațiile române anunța că negocierile vor fi amînate „Rusia avînd dorința să pună în discuție problema Basarabiei și refuzînd să accepte punctul de vedere român cu privire la tezaurul depus la Moscova". În acest timp, Moscova aflase de tratatul semnat la Paris la 28 octombrie, prin care cele patru puteri aliate recunoșteau suveranitatea României asupra Basarabiei. Astfel, pe 1 noiembrie, în numele Rusiei Sovietice și al Ucrainei, Cicerin, înștiință că aceste republicii „nu pot recunoaște nici o validitate unui acord cu privire la Basarabia, încheiat fără participarea lor". Astfel se încheie faza negocierilor și se reveni, cel puțin teoretic, la starea de război, care persista din 1918 între cele două țări.

În realitate este evident, că, în timpul anului 1920 guvernul sovietic a fost de mai multe ori pe punctul să renunțe, printr-un tratat, la orice pretenție asupra Basarabiei. Era gata să o facă în timpul războiului împotriva Poloniei cînd se temea în fiecare moment de o intervenție românească și se arăta încă dispus s-o facă, în schimbul tezaurului român, în momentul în care se pregătea să se repeadă asupra Crimeii și să lichideze cu armata lui Vrangel. Dacă România nu a cedat acestei dorințe care ar fi simplificat problema viitoarelor sale raporturi cu U.R.S.S., așezîndu-le la același nivel cu cele ale Poloniei după tratatul de la Riga, a făcut-o numai pentru a rămîne solidară cu puterile aliate și ținînd cont de sugestiile lor. Deci, acestea sînt primele responsabile de situația atît de specială în care s-a aflat apoi România în relațiile sale cu vecinii ei din est. Fără intervenția lor, ea putea obține această recunoaștere sigură din partea U.R.S.S.-lui; lipsa acestei recunoașteri avînd să greveze cu o atît de grea ipotecă problema Basarabiei și politica românească în general.

Este adevărat că, deși obținută în termenii cei mai categorici, această recunoaștere n-ar fi valorat mai mult decît independența Georgiei, recunoscută în 1920, sau, deasemenea, cea a frontierelor orientale ale Poloniei, ratificate la Riga în 1921 și abolite în 1939. Ar fi existat, cel mult, o controversă în materie de drept internațional, în intervalul foarte scurt dintre cele două războaie mondiale.

*

* *

Anii următori nu au adus schimbări importante în această situaţie încordată. Pe malurile Nistrului se întîlneau din cînd în cînd comisii locale pentru a regla incidentele de frontieră, totdeauna numeroase, în starea de ostilitate latentă a relaţiilor ruso-române; se produceau destul de des incursiuni armate de pe malul stîng al Nistrului pe malul drept. La conferinţa de la Geneva din aprilie 1922, delegaţia română a avut ocazia să o întîlnească pe cea a Sovietelor, dar în afara unor schimburi de păreri ce exprimau puncte de vedere contrarii, deşi în termeni care păstrau aparenţe de curtoazie, nu s-a adus nici o modificare punctelor de vedere respective în problema Basarabiei şi a celorlalte litigii, din care nici unul nu fusese rezolvat. Conferinţa de la Lausanne, unde a fost stabilit regimul Strîmtorilor, nu aduse nici o schimbare în problema Basarabiei.

În 1924, se produc două evenimente de egală importanţă pentru evoluţia raporturilor U.R.S.S.-lui cu România. Urmîndu-şi politica de încurajare a autonomiilor naţionale, neutralizată cu grijă prin riguroasa centralizare aplicată de partidul comunist, guvernul de la Moscova instituia pe malul stîng al Nistrului o nouă republică moldovenească, federalizată la republica sovietică Ucraina dar care putea întrebuinţa limba „moldovenească“ în administraţie şi în şcolile situate pe teritoriul ei, şi pe care îşi dădeau silinţa, exagerîndu-i unele particularităţi, să o deosebească de limba română. Capitala era micul oraş Balta şi cele cîteva distincte ale lui, trasate neregulat, conţinînd aproape aceleaşi regiuni populate cu sate moldoveneşti pe care Peyssonnel le menţiona deja la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Dar principalul scop al acestei curioase formaţiuni politice era să constituie un element de atracţie pentru ţara „moldovenească“ anexată de România, adică Basarabia. Pe hărţile U.R.S.S.-ului teritoriul noii republici conţinea şi această provincie şi Balta era considerată reşedinţă provizorie.

În aceste condiţii, o nouă conferinţă ruso-română, convocată la Viena la sfîrşitul lui martie 1924, nu putea duce la un rezultat pozitiv. Ea înregistră însă un fapt nou: delegaţia sovietică care respingea orice continuitate cu regimul ţarist şi drepturile sale istorice, adoptă totuşi punctul de vedere susţinut de reprezentanţii vechiului regim în discuţiile de la Conferinţa de pace din 1919 şi ceru un plebiscit în Basarabia pentru a se ajunge la o soluţie definitivă a problemei. Trebuie notat în paranteză, că U.R.S.S.-ul recomanda această procedură eminamente democratică numai pentru Basarabia; intenţia era cît se poate de clară şi negocierile au fost întrerupte pe un refuz al delegaţiei române.

În realitate, aceasta putea să facă nu un plebiscit ci mai multe. Deja avuseseră loc trei alegeri parlamentare în Basarabia de după Unire, cu sufragiul universal şi o participare numeroasă a electorului care şi-a menţinut constantă simpatia pentru curentele radicale, evoluţie destul de naturală în opinia unei provincii care trecuse prin frămîntările marii revoluţii ruse. După zicala binecunoscută, Basarabia număra în acea perioadă două milioane şi jumătate de subiecţi, în afara subiectelor de nemulţumire. Administraţia română lăsa evident de dorit în primii ani ai noului regim şi era greu să fie altfel. Nu dispunea de un număr suficient de cadre pregătite în aceste scopuri, şi în plus, aveau a face cu o populaţie care fusese lăsată în voia ei

de guvernul țarului și acum nu înțelegea deloc la ce-i putea servi un perceptor, un jandarm sau un institutor. Divergențele și abuzurile erau inevitabile și adeseori au existat proteste contra procedeelor folosite în unele alegeri; și totuși nu puteau împiedica niciodată ca sufragiile să meargă în majoritatea cazurilor la extrema stîngă a partidului țărănesc sau la extrema dreaptă antisemită, ceea ce nu avea cum să fie pe placul guvernului. Pe de altă parte, trebuie să remarcăm că n-a existat nici înainte nici după 1924, nici o mișcare separatistă în favoarea întoarcerii la Rusia, bineînțeles cu excepția acțiunilor agitatorilor comuniști de profesie, care aveau o mare influență asupra minorităților. În 1924, încercară chiar, la sfîrșitul verii, o nouă lovitură de forță analoagă celei de la Hotin din 1918 dar, de data asta în sudul Basarabiei, tot în sînul unei populații alogene.

„Insurecția" de la Tatar Bunar, bine aprovizionată cu depozite clandestine de arme și condusă de bande revoluționare venite din cealaltă parte a Nistrului a avut un oarecare răsunet în presa europeană dar nu a reușit să se mențină după intervenția trupelor. Coloniștii germani din Basarabia meridională au rămas fideli autorităților române și au contribuit prin rezistența lor energică la eșecul total al mișcării; totuși a continuat exercitarea unei propagande subversive asupra minorităților evreiești și rutene. Acest lucru a fost descoperit mai tîrziu. Aceste trei manifestații se succed la distanță de cîteva luni; crearea republicii sovietice moldovenești, o cerere de plebiscit la conferința de la Viena, și în sfîrșit, incursiunea de la Tatar Bunar, relevă cît se poate de clar metodele folosite de politica U.R.S.S. în privința României.

Din acest moment, politica sovietică trece la o nouă etapă. Puterile (Marile puteri), care dezaprobaseră negocierile directe române-sovietice, au recunoscut, fiecare la rîndul ei guvernul sovietic. Ideea cordonului sanitar a fost abandonată și se putea prevedea momentul cînd U.R.S.S. va redeveni un factor important al politicii europene și mondiale. Pentru asta trebuia să dea garanții că intențiile sale sînt pașnice. Ocazia s-a prezentat odată cu pactul Briand-Kellogg, din 27 august 1928: acest instrument diplomatic fără precedent, oferit tuturor statelor planetei pentru a înfiera războiul și a institui pacea veșnică, avea să primească adeziunea Uniunii Sovietice. Pe 9 februarie 1929, s-a desfășurat la Moscova o ceremonie solemnă: comisarul Afacerilor Externe, Litvinov, semna cu reprezentanții statelor învecinate U.R.S.S.-ului în Europa, de la Baltica la Marea Neagră, un protocol prin care recunoșteau ca valabilă stipularea pactului Briand-Kellogg; era pentru prima oară cînd un delegat român își punea semnătura lîngă cea a comisarului sovietic. Aceasta nu-l împiedica pe comisar să precizeze, în discursul pronunțat cu acastă ocazie, următoarele: „faptul că printre noi se găsește în calitate de delegat semnatar al protocolului, reprezentantul unui stat cu care Uniunea nu intreține relații diplomatice normale avînd cu acesta conflicte vechi și serioase, ce nu au fost lichidate și pe care protocolul acesta nu are ca scop să le rezolve, acest fapt, cum vă spuneam, este o probă în plus a spiritului pacifist de care este însuflețită U.R.S.S. Arătîndu-și interesul pentru pace, U.R.S.S. nu uită să amintească rezervele sale în privința conflictului cu România în privința Basarabiei. ***Protocolul Litvinov***, cum a fost denumit de atunci, a avut totuși avantajul să pună capăt stării teoretice de război care continua să existe totuși între cele două țări, deși, de fapt, de cîtva timp încetaseră ostilitățile de-a lungul Nistrului.

Politica abilă a lui Litvinov avea să înregistreze noi succese; în primăvara din 1931 s-a pus problema încheierii unui pact de neagresiune între U.R.S.S. și Franța, Polonia și Statele Baltice. România era aliată cu Polonia din 1921, și semnase cu Franța, în 1926, un tratat de prietenie care o obliga să se pună de acord cu Franța asupra tuturor problemelor ce priveau ordinea stabilită. Nu era logic să încheie și ea la rîndul ei un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, pentru a menține trăinicia alianțelor sale?

De la Varșovia și de la Paris se exercitau presiuni asupra guvernului de la București. După unele ezitări ne-am decis să încercăm și ministrul României la Riga, Mihai Sturza, a trebuit să-l întîlnească pe comisarul adjunct sovietic Stomoniakov. Acesta se declara de acord să elaboreze un pact de neagresiune, după modelul celui cu Franța și Polonia, dar insista să se introducă în textul care-i era propus mențiunea „diferendelor existente" cu România, ceea ce nu putea viza în primul rînd, decît Basarabia. Delegatul român a respins imediat această cerere și s-a menținut pe poziția pentru care avea instrucțiuni: neacceptarea nici unei discuții cu privire la drepturile României asupra Basarabiei. La puțin timp după întreruperea acestor negocieri, un nou incident veni să repună problema naturii raporturilor ruso-române: politica de lichidare a culacilor, sau țărani bogați urmărită cu o nemiloasă fermitate de regimul lui Stalin, a avut pentru „republica moldovenească" consecințe deplorabile: mulți dintre acești nenorociți, urmăriți de represiunea Sovietelor, încercau să treacă Nistrul în plină iarnă, sub focul ucigător al grănicerilor sovietici: un reportaj al lui Geo London, binecunoscutul ziarist parizian, a informat opinia publică europeană despre tragedia care se desfășura la frontierele Basarabiei.[2]

Dar negocierile ruso-poloneze arătau că pactul între Varșovia și Moscova va fi încheiat în curînd. Insistențele guvernului polonez s-au făcut mai presante și pactul de neagresiune ruso-polonez fu semnat la 25 iulie 1932, guvernul român mulțumindu-se cu declarația că ratificarea nu va avea loc decît după încheierea unui acord similar între Moscova și București.

Franța încheiase la rîndul ei pactul de neagresiune cu Sovietele și făcea și ea presiuni pentru a obține „alinierea" României la această nouă politică. Ministrul României la Varșovia, domnul Cădere, a fost însărcinat să reia negocierile cu reprezentanții U.R.S.S.-ului. Acesta a fost momentul în care s-a produs, ca o adevărată lovitură de teatru, răsunătoarea demisie a lui Nicolae Titulescu, ministrul României la Londra și primul delegat al țării sale la Societatea Națiunilor unde juca un rol important. Eminentul diplomat român, considera, pe bună dreptate, că se mersese prea departe pe calea negocierilor directe, la care, de altfel, nu avusese nici o contribuție. Guvernul Vaida, care angajase noile negocieri, a fost nevoit să se retragă, și lăsă locul unui cabinet Maniu, în care Titulescu deveni ministrul Afacerilor Externe. Păstră conducerea acestui departament pînă în 1936, în diferitele guverne care s-au succedat în timpul acestei perioade agitate.

În noiembrie 1932, am avut ocazia să-l interpelez asupra problemei negocierilor cu Sovietele și a raporturilor României cu aliații săi. Răspunsul său din 23 noiembrie precizează, că în relațiile sale cu Sovietele, România se limita la stipulările pactului Briand-Kellogg, ceea ce o dispensa de un tratat suplimentar, care ar fi prezentat dezavantajul de a fixa un termen pentru intențiile pașnice ale semna-

tarilor şi de a marca incertitudinea frontierelor geografice. Relaţiile României cu Franţa şi Polonia, declara ministrul Afacerilor Externe, nu trebuiau să sufere din cauza acestui dezechilibru de moment al respectivelor lor atitudini faţă de U.R.S.S.. De fapt, rezulta că ar fi fost mai bine ca România să fie lăsată să-şi urmeze propria politică fără să fie obligată să se „alinieze" în condiţii defavorabile. Uniunea Sovietică avusese atuurile în mînă şi nu s-a dat în lături să o facă pe vecina ei să simtă acest lucru.

Ajungerea la putere a regimului naţional-socialist în Germania în 30 ianuarie 1933, răsturnă brusc balanţa tuturor combinaţiilor diplomatice, Sovietele s-au simţit direct ameninţate, şi, în acelaşi moment, în Extremul Orient, pătrunderea japonezilor în Manciuria ridică alt pericol la frontierele lor.

Curînd politica Moscovei redeveni conciliantă şi se apropie repede de Societatea Naţiunilor pe care pînă acum o tratase cu atîta dispreţ. Delegaţii ei apărură la conferinţe, unde se discuta cu o mare putere de iluzionare despre dezarmarea generală: generoasă şi pacifistă, U.R.S.S., chema nu numai toţi proletarii să se reunească pentru triumful Revoluţiei, ci deborda de entuziasm pentru formule care ar fi trebuit să aducă pe pămînt vîrsta de aur şi să convingă lupul să pască alături de oaie. Din sugestiile de atunci ale lui Litvinov, s-a născut raportul, întocmit de cel mai mare specialist în drepturi intrnaţionale, Nicolas Politis, care a ajuns la un rezultat pozitiv şi concret; conferinţa de la Londra, unde a fost proclamată pe 3 iulie 1933 „definiţia agresorului" acceptată de U.R.S.S. şi toţi vecini săi europeni şi asiatici, de la Estonia[3] şi Polonia pînă la Iran şi Afganistan. Această formulă, care avea un caracter foarte general nu aducea nici o nouă precizare asupra hotarelor teritoriale ale României şi Uniunii Sovietice, dar definea, fără echivoc, condiţiile de agresiune la care semnatarii se angajau încă odată să renunţe, ca mijloc de realizare a intereselor lor politice şi naţionale.

Se hotărîse ***că era interzis să se declare război, şi să se invadeze un teritoriu al unui stat fără o declaraţie de război***. În plus, raportul Politis care constituia bazele noii convenţii, preciza în termeni indiscutabili că era vorba aici de ***teritoriul pe care un stat îşi exercită în fapt autoritatea***. Aceasta rezolva fără controverse, problema anganjamentelor U.R.S.S.-ului faţă de frontiera basarabeană. ***Uniunea Sovietică nu recunoscuse încă formal suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, dar renunţase, printr-un act public şi solemn, la orice veleitate de a-l lua cu forţa.***[4] Acest act diplomatic marchează desigur punctul culminant al politicii lui Titulescu şi fără-ndoială, şi cel mai frumos succes real al carierei sale. Înţelept ar fi fost să ne oprim aici.

*
* *

Dar evenimentele îşi urmează cursul lor; o fatalitate de neînlăturat părea să îndrepte din nou lumea spre război. Părăsită de America imediat după încheierea păcii, nesigură de sprijinul Marii Britanii care, după Locarno, nu mai vedea dincolo de frontiera Rinului, politica franceză revenea la ideea de a căuta în est o contrapondere a puterii crescînde a Reichului. Polonia uimeşte în 1934 semnînd un pact de neagresiune cu Germania. Considerînd-o trecută de cealaltă parte, Franţa

încercă imediat să-şi strîngă legăturile care o uneau cu Mica Antantă şi să substituie, sau măcar să adauge alianţei poloneze, care devenea nesigură, garanţia suplimentară a Uniunii Sovietice. Acesta a fost scopul călătoriei lui Louis Barthou în primăvara lui 1934 în capitalele Europei Orientale, în vederea încheierii, inclusiv cu Uniunea Sovietică a unui pact regional, care, nu ar mai fi numai unul de nonagresiune ci şi de asistenţă mutuală şi efectivă. Nu e locul aici să insistăm asupra acestor vicisitudini diplomatice, care privesc de destul de departe subiectul nostru; fapt este că Titulescu, devenit unul dintre propagandiştii cei mai activi ai acestei politici, luă hotărîrea să „alinieze" din nou politica României în raporturile ei cu Moscova, după politica Franţei, pe calea pe care o sugera şi noua orientare a Cehoslovaciei, după întărirea pactului Micii Antante, care avusese loc în 16 martie 1933.

Această nouă tentativă avea să se lovească de obstacole serioase. A fost afectată în primul rînd unitatea de acţiune a Micii Antante, Cehoslovacia stabilind raporturi diplomatice cu Uniunea Sovietică, dar Iugoslavia refuzînd orice relaţie directă cu guvernul de la Mosova. Polonia îşi menţinea poziţia de aliată a Franţei dar refuza cu hotărîre să se lase antrenată într-o înţelegere care ar fi inclus U.R.S.S. În aceste condiţii a avut loc brusc, pe 9 iunie 1934, schimbul de scrisori între Titulescu şi Litvinov, prin care erau reluate relaţiile diplomatice dintre România şi U.R.S.S. Fragmentul cel mai important şi mai caracteristic al textului identic al acestor două documente, era evident, cel în virtutea căruia ***guvernele ambelor ţări îşi garantau mutual respectarea deplină şi întreagă a suveranităţii lor şi abţinerea de la orice amestec, direct sau indirect în afacerile interne ale fiecăreia dintre ele, şi în special, a oricărei propagande sau agitaţii sau orice altă intervenţie...*** Deşi opinia publică românească şi parlamentul s-au aflat în faţa unui fapt împlinit, totuşi, într-o şedinţă a comisiilor reunite ale Camerei şi Senatului, au fost formulate obiecţii. Cea mai importantă şi deci fundamentală era că în aceste circumstanţe, termenul de suveranitate nu definea în întregime întinderea teritoriului, în timp ce, celelalte tratate de recunoaştere a vecinilor săi de către Uniunea Sovietică, conţineau o delimitare foarte precisă a frontierei sale. Exista convenţia de la Londra, bineînţeles, dar s-a amintit că Litvinov, expunînd, cu cîteva luni mai devreme, la congresul partidului comunist de la Moscova, rezultatele politicii sale, subliniase adeziunea la „definiţia agresorului" a celor trei state ale Micii Antante, adăugînd, totuşi, aceeaşi rezervă pe care o mai făcuse în 1929, cu ocazia pactului Briand-Kellogg: „Faptul de a fi ajuns la acest act, ***în ciuda litigiilor vechi, care nu au fost încă rezolvate, cu unul dintre aceste state, România nu poate decît să-i sporească importanţa.***[5]

Desigur, raporturile cu U.R.S.S. evoluaseră într-un sens favorabil de la negocierile de la Riga, în 1931, astfel încît o destindere în relaţiile româno-ruse, subliniată de trimiterea de diplomaţi acreditaţi la Bucureşti şi la Moscova, nu ridica obiecţii de principiu în mediile politice şi parlamentare. Dar echivocul nu a persistat mai puţin cu privire la limitele acestei „suveranităţi", recunoscută în unele texte diplomatice şi contestate apoi de declaraţii sau publicaţii oficioase de inspiraţie sovietică.

În fond, piatra de-ncercare în raporturile ruso-române o reprezenta Basarabia; la nevoie obstacolul putea fi ocolit, atîta timp cît nu era vorba decît de ameliorarea relaţiilor de vecinătate şi de întărirea ideii de pace între cele două state, dar dificultatea reapărea la faza următoare dacă se încerca o mai mare apropiere a

politici României de politica U.R.S.S. Deocamdată aceasta îşi făcea, în sesiunea din toamnă lui 1934, o intrare triumfală la Societatea Naţiunilor, şi admiterea ei putea fi considerată ca o nouă confirmare indirectă a intenţiilor sale pacifice fiindcă în termenii art.10 ai pactului Societăţii Naţiunilor „membrii Societăţii se angajează să respecte şi să menţină faţă de orice agresiune exterioară, integritatea teritorială şi independenţa politică a tuturor membrilor Societăţii". În privinţa acestei obligaţii[6] nu a fost formulată nici o rezervă şi părea dificil că pe de o partre U.R.S.S. să garanteze integritatea teritorială a României, membră a Societăţii Naţiunilor, integritate care cuprindea şi Basarabia, şi pe de alta să-i conteste simultan posesia acestui teritoriu. Dar s-a constatat repede că asemenea concluzii aparţineau unor prejudecăţi burgheze şi diplomaţia sovietică nu se oprea la astfel de lucruri minore; trebuie să recunoaştem că în această privinţă ea nu făcea decît să continuie o tradiţie lăsată moştenire de Rusia imperială încă de cînd Gorceakov interpretase în felul expus mai sus, convenţia ruso-română de la 16 aprilie 1877.

În anul următor a fost atins din nou un punct critic în relaţiile ruso-române. Urmînd politica începută de Louis Barthou, care fusese ucis în atentatul de la Marsilia împotriva regelui Alexandru al Iugoslaviei, succesorii săi de la Quai d'Orsay semnau pe 2 mai 1935 un pact de asistenţă militară cu U.R.S.S. În 17 mai Cehoslovacia semna un altul. În timpul verii, izbucnea criza din Etiopia, care aducea complicaţii periculoase şi diviza Europa în privinţa sancţiunilor, aplicate Italiei ca stat agresor. Din ce în ce mai clar, două sisteme politice se creionau amintind antagonismul dintre Triplice şi alianţa franco-rusă, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Axa, pe de o parte, de cealaltă alianţele europene care gravitaseră pînă atunci în jurul Franţei, cărora li se adăugau acum noi pacte încheiate cu U.R.S.S.

Pentru politica românească a fost începutul unei dileme teribile.

Problema devenea mai ales un rebus geografic. Pactele de asistenţă încheiate de Paris şi Praga cu Uniunea Sovietică presupuneau intervenţia armatelor sovietice într-un conflict cu Germania; dar nu mai era ca în 1914 o frontieră comună între aceasta din urmă şi U.R.S.S. Teritoriul Poloniei se intercala între cel al Reichului şi posesiunile Uniunii Sovietice, şi guvernul de la Varşovia, rămînînd aliat al Franţei, refuza categoric să-şi deschidă frontierele unei eventuale treceri a Armatei Roşii. Cum ar fi putut acestea să vină în ajutorul Cehoslovaciei, potrivit pactului de asistenţă, al cărui scop esenţial era să elibereze de această îndatorire armata franceză? Nu mai rămînea decît teritoriul românesc,care, printr-un culoar strîmt, în regiune de munte, lipsită de şosele şi căi ferate, punea în legătură directă reţeaua sovietică cu extremitatea orientală a Cehoslovaciei. „Tehnicienii militari sînt cei care trebuie să spună dacă această combinaţie barocă, cerută de traseul frontierelor, este realizabilă, aşa cum diplomaţii sînt cei care pot spune dacă este posibilă din punct de vedere politic, scria atunci amiralul francez Castex. Acesta este preţul ajutorului terestru dat de Rusia dacă nu intervine altă situaţie de război."[7]

Avea să se lase România antrenată în această combinaţie şi să admită trecerea armatelor sovietice pe teritoriul său ale cărui hotare guvernul de la Moscova nu le recunoscuse în mod explicit limitele şi despre care echivocul care persista în atitudinea sa, putea stîrni cea mai legitimă şi puternică îngrijorare?

Această situaţie a făcut obiectul unei acţiuni întreprinsă în presă şi în parlament, în vederea obţinerii necesarelor lămuriri de la Ministerul Afacerilor Externe.

Din nou, problema Basarabiei se ridica pe calea pe care chiar Titulescu, de data aceasta, încerca să antreneze politica ţării sale.

Deşi nu expun cu plăcere evenimente unde este vorba de propria mea activitate politică sînt obligat să amintesc fazele ei cele mai importante, fiindcă întîmplarea a făcut să fiu, cel puţin pentru cîtva timp, singurul ei susţinător în parlament; acest solo a fost susţinut mai tîrziu de corul tot mai numeros de reuniuni publice şi articole de presă,deşi în surdină numeroşi parlamentari, atît din guvern cît şi din opoziţie, fuseseră încă de la început de aceeaşi părere cu mine. Este adevărat că prestigiul internaţional de care se bucura Titulescu era atît de considerabil încît, simplul fapt de a-i ataca politica atribuia adversarilor săi o atitudine de iconoclaşti. Am fost conştient că nu pot scăpa de acest inconvenient.

În 5 octombrie 1935, am depus pe biroul Camerei o cerere de interpelare, subliniind „pericolul mortal" pe care-l poate însemna pentru România, trecerea trupelor sovietice, atît din punct de vedere al relaţiilor internaţionale cît şi al riscurilor pe care-l prezenta o astfel de operaţie pentru securitatea sa interioară. La interval de o săptămînă, după ce am avut şi confirmarea punctului de vedere polonez, după o scurtă vizită la Varşovia, întrebam într-o scrisoare adresată directorului marelui ziar românesc „Universul", făcînd aluzie la garanţii suplimentare pe care U.R.S.S. ar putea să ni le dea, „dacă vom avea garanţia că Rusia Sovietică şi-ar respecta cu precădere astfel de angajamente, chiar dacă, şi le-a luat, ştiind cu siguranţă că le poate anula prin însăşi prezenţa armatelor sale, cărora noi le vom permite accesul pe teritoriul românesc?"[8]

Răspunsul mult aşteptat sosi în fine, sub forma unui comunicat al Ministerului Afacerilor Externe, din 16 octombrie cu următorul conţinut:

„Ştirile conform cărora ar fi existat sau există între România şi U.R.S.S. negocieri cu privire la trecerea armatelor sovietice pe teritoriul românesc sînt lipsite de orice temei.

Aceste ştiri fac parte dintr-o acţiune sistematică condusă de anumite medii străine, pentru a influenţa o schimbare în politica actuală a României şi să dăuneze bunelor raporturi cu U.R.S.S., raporturi care trebuie să constituie unul din scopurile esenţiale ale politicii externe a României.

În privinţa unui pact de asistenţă între România şi U.R.S.S. nici acesta nu a făcut obiectul negocierilor între cele două guverne".

În ciuda termenilor atît de categorici ai acestei dezminţiri, care au fost repetaţi de nenumărate ori de atunci încolo, discuţia, în această privinţă era de abia la început.

Fără îndoială vom şti într-o zi, în amănunţime ce fel de negocieri au avut loc la Geneva în acel moment, sau în împrejurimile locului de reuniune a Societăţii Naţiunilor, între Titulescu şi Litvinov; acestea s-au concretizat într-o formulă asupra căreia vom reveni mai tîrziu.

Încă de la începutul lui noiembrie, o campanie de presă dacă nu oficioasă, cel puţin tolerată de cenzură, care pentru alte opinii era mult mai strictă – căuta să demonstreze că pactul de asistenţă între România şi U.R.S.S. era inutil, deoarece oricum România avea obligaţia să lase să treacă, la nevoie, trupele sovietice, fără discuţie, în virtutea art. 16 al pactului Societăţii Naţiunilor, unde era membru alături de U.R.S.S. Am considerat deci că este necesar să interpelez din nou,

întrebînd „dacă politica externă a României este condiţionată numai de art. 16 fără să ţină seama de pactul Societăţii Naţiunilor în ansamblul lui, atît în literă cît şi în spirit"? I s-a răspuns interpelatorului în lipsă, de abia pe 13 decembrie de către ministru, eu fiind la Paris să mă pun la curent cu opiniile lumii politice franceze, cu privire la ratificarea pactului franco-sovietic şi, în măsura posibilităţilor să-i informez despre starea de spirit din România.

Discursul lui Titulescu putea să calmeze pe moment anumite aprehensiuni, fără totuşi să înlăture eventualitatea realizării lor. Din nou opunea o dezminţire formală, zvonurilor cu privire la pactul de asistenţă cu Moscova şi preciza că politica României era deteriminată de pactul Societăţii Naţiunilor în ansamblul lui şi nu de un articol izolat; pentru cine ştia să citească printre rînduri, asta însemna că fără consimţămîntul explicit al României nu putea fi luată nici o decizie. El dădea asigurări că va face tot „pentru ca interpretarea acestui articol să nu dăuneze intereselor româneşti". Pe de altă parte îşi asuma „obligaţia de a nu restrînge misiunea Societăţii Naţiunilor la luarea de măsuri capabile să apere pacea în lume" şi, amintind că, de-a lungul istoriei nici un război nu a opus România, Rusiei, el se declara în măsura să „transforme neînţelegerile într-o strînsă prietenie şi înţelegere cu Uniunea Sovietică".

I-am răspuns, cîteva zile mai tîrziu, tot în absenţă, lui Titulescu care pleca la Geneva în momentul cînd eu soseam de la Paris. Eram în măsură să depun pe biroul Camerei două hărţi oficiale; una a Ucrainei sovietice din 30 mai 1934, alta a căilor ferate ale U.R.S.S. din 1 ianuarie 1934; amîndouă conţineau Basarabia în hotarele Uniunii Sovietice, arătînd-o, cel mult, ca pe un teritoriu ocupat de România. Am adăugat curînd şi un exemplar din ***Basarabia roşie***, revistă editată la Mosova, a cărei copertă expunea desenul simbolic cu conturul frontierelor Basarabiei, transformată, din motive propagandistice în imaginea unei femei înlănţuite, în genunchi, sub ameninţarea tunurilor şi baionetelor tiraniei româneşti. Aceste fapte mă autorizau să declar că, după părerea mea, totuşi, raporturile româno-ruse erau „lipsite de sinceritate şi că cineva nu poate fi şi antirevizionist la Geneva şi revizionist la Moscova şi Kiev". În fapt, ori de cîte ori era vorba de Basarabia, diplomaţii ruşi – am avut experienţe personale – scoteau în evidenţă necesitatea de a menaja opinia publică şi mai ales opinia publică ucrainiană. Acest argument, dat fiind „libertatea absolută a opiniilor" şi dată fiind presa pe care o practica regimul comunist, era de natură să provoace anumite dubii suplimentare în privinţa sincerităţii intenţiilor lor.

Nu e cazul să insistăm aici asupra urmării acestei polemici. Sper să fie concludent să amintesc faptul că am adunat, în cursul unei călători în ianuarie 1936, la Berlin, unde fusesem chemat să susţin o conferinţă la Universitate, declaraţii care atestau interesul acordat în Germania problemei pactului între România şi Soviete, şi posibilitatea ca în cazul în care atitudinea noastră ar fi fost măcar indentică cu cea a Poloniei, să obţinem garanţii că acţiunea revizionistă maghiară nu avea să fie susţinută în privinţa frontierelor româneşti[9]. Aceste informaţii, a căror confirmare nu o puteam obţine fără schimbarea tendinţelor politicii româneşti, nu l-au influenţat pe ministrul nostru de externe. Şi pe el îl preocupa foarte mult situaţia cu privire la intenţiile sovietice şi faptul că guvernul de la Moscova continua să nu recunoască în termeni clari şi precişi frontiera Nistrului. Dar, fiind un foarte bun

jurist, credea că va ajunge să descopere formula ingenioasă care să soluţioneze problema, cu ocazia pactului de asistenţă pe care îşi propusese să-l încheie, şi pe ale cărui consecinţe practice refuza să le prevadă.

În timpul discuţiilor care au precedat la Paris ratificarea pactului franco-sovietic, în februarie 1936, a fost vorba de mai multe ori de pactul pe care România era pe punctul să-l încheie cu Moscova, şi care, în lipsa Poloniei recalcitrante, ar asigura legătura armatelor sovietice cu Cehoslovacia. Preşedintele Flandin, pe atunci ministru Afacerilor Externe, afirma categoric că „Bucureştiul aşteaptă decizia noastră pentru a negocia cu Moscova". Raportorul pactului, M. Torrès, constată că „Polonia, fidelă tradiţiei sale istorice şi geografice acceptă greu o formulă de asistenţă mutuală care ar risca să o expună traversării teritoriului său ori de armatele germane, ori de cele ale Uniunii Sovietice", dar nu pomenea un cuvînt de România. Mai tîrziu, raportorul pactului la Senat, fostul ministru Yves Le Trocquer, declara că „dacă sîntem bine informaţi, este vorba şi despre existenţa unui pact de asistenţă mutuală între România şi U.R.S.S.", şi făcînd aluzie la art. 16 al pactului Societăţii Naţiunilor, adăuga că „acest paragraf indică României, în afara legăturilor sale de prietenie cu Cehoslovacia, obligaţia de a lăsa să se stabilească între Cehoslovacia atacată şi U.R.S.S., o legătură prin intermediul teritoriului ei". Pe de altă parte, deputatul Philippe Henriot insista asupra dezminţirilor aduse de Titulescu în parlamentul României, la informaţiile din care se dorea să se tragă profit pentru a grăbi pactul franco-sovietic. Ecoul acestor discuţii ajungea repede la Bucureşti, unde se puteau procura ziare franţuzeşti şi chiar ***Journal Officiel;*** în care puteau fi urmărite în detaliu dezbaterile parlamentare. Cenzura guvernului român supraveghea cu grijă ca ziarele româneşti să nu poată reproduce nimic din ceea ce se spunea la Paris, dacă acea atitudine putea părea duplicitară.

Într-o culegere de acte diplomatice cu privire la interesele şi drepturile României, profesorul Daşcovici reuşise totuşi să reproducă termenii acordului feroviar care fusese încheiat între U.R.S.S. şi guvernul român, pentru reluarea traficului pe podul căii ferate de la Tighina, ce fusese repus în cirulaţie. Se spunea că „punctul de joncţiune al reţelelor căilor ferate sovietice şi româneşti se găseşte pe axa stîlpului din dreapta podului de pe Nistru" dar nu se făcea nici o menţiune nici despre vamă, nici despre frontieră, nici despre cele două state care iau parte la această singulară convenţie [10].

Alte informaţii lăsau să se înţeleagă că exista obligativitatea faţă de aviaţia sovietică să i se permită survolarea teritoriului României pentru a putea să ajungă la aerodromurile cehoslovace şi se luau chiar măsuri pentru ca să fie pregătite locomotivele şi garniturile de vagoane în vederea transportului materialului de la frontiera rusă la cea cehoslovacă. Această situaţie a prilejuit în parlamentul român o discuţie penibilă asupra căreia prefer să nu revin aici.

În timp ce, la Bucureşti interpretările şi dezminţirile se succedau, Titulescu, în Elveţia, continua negocierile începute cu delegaţia sovietică. Confirmarea acestora se găseşte într-o lucrare care a făcut vîlvă atunci, în momentul cînd textul său a devenit accesibil fiindcă apăruse întîi în cehă; cartea intitulată ***Rusia şi Mica Antantă*** aparţinea ministrului Cehoslvaciei la Bucureşti, domnul Jan Šeba şi l-a costat postul său. Printre multe indiscreţii şi aluzii de toate felurile, care făceau să crească, desigur, latura pitorească a grosului tom, existau şi revelaţii asupra politicii

române din ultimul timp şi o frază definea, cît se poate de clar, scopul acţiunii lui Titulescu: „După schimbul de telegrame cordiale cu ocazia aniversării debutului relaţiilor diplomatice ruso-române, Titulescu a început să negocieze cu Moscova cu privire la tratatul de asistenţă mutuală, pe modelul pactului cehoslovac. Aceste negocieri încă nu s-au încheiat“ [11].

Acest pasaj din carte apărut în 1936, cu o prefaţă de Krofta care era atunci ministrul Afacerilor Externe din guvernul de la Praga, a fost cunoscut în România de abia la începutul anului următor, atunci cînd Titulescu îşi părăsise deja funcţiile oficiale. Este inutil să insistăm asupra contradicţiilor flagrante între succesivele dezminţiri oferite de fostul ministru al Afacerilor Externe român, şi afirmaţiile categorice ale domnului Šeba căruia, în nici un caz, nu i se putea pune la îndoială buna credinţă; problema avea să facă mai tîrziu, obiectul unei dezbateri furtunoase în parlamentul de la Bucureşti. Pînă atunci, negocierile îşi urmău cursul şi Titulescu reuşea să parafeze în iulie, cu Litvinov „un pact de asistenţă mutuală, grefat pe tratatul franco-sovietic şi unde unul dintre articole susţinea că, potrivit executării obligaţiilor lor de asistenţă mutuală, trupele sovietice nu vor putea pătrunde pe ***teritoriul românesc la vest de Nistru***, decît la cererea expresă a celorlalte părţi contractante“ [12].

Avem în fine o recunoaştere explicită şi indiscutabilă a frontierei Nistrului din partea U.R.S.S. dar cu ce preţ! Este important să observăm că atît timp cît a fost vorba numai de reluarea relaţiilor paşnice, pact de neagresiune sau restabilirea relaţiilor diplomatice întrerupte, fusese imposibil să se obţină de la guvernul de la Mosova alt ceva decît asigurări indirecte, care de altfel, au fost dezminţite de rezerve oficiale sau de publicaţii oficioase. Cu privire la relaţiile dintre cele două ţări, echivocul acestei atitudini duble a existat întodeauna adăugînd întodeauna în problema Basarabiei un enorm semn de întrebare. Acum cînd era vorba de o convenţie militară în vederea războiului, al cărui scop era, evident, să înlesnească Armatelor roşii accesul teritoriului românesc, obstacolul dispărea imediat şi recunoaşterea atît de tergiversată figura în pactul de asistenţă mutuală, dar numai pentru a deschide drumul intervenţiei sovietice. Care ar fi fost, în fapt rezultatul aplicării acestei convenţii? Este destul să ne amintim exemplul statelor baltice, care după ce au încheiat la rîndul lor pacturi de asistenţă, al căror calificativ „mutual“ era doar un ironic eufemism, au fost nevoite să accepte în 1939 garnizoanele sovietice pentru a primi apoi comunişti în guvernele lor iar în 1940, să ajungă prin manifestări „spontane“, să le fie anexat teritoriul la Uniunea Sovietică. E uşor să ne imaginăm că formula pactului nu a stîrnit la Bucureşti adeziunea scontată de autorul ei, încă de cîtva timp, mediile politice româneşti, chiar cele oficiale, manifestau o anumită nelinişte faţă de tendinţele prea accentuate ale apropierii pe care Titulescu o continua cu U.R.S.S. Atitudinea sa la conferinţa de la Montreux, cu ocazia revizuirii regimului Strîmtorilor cînd, la un moment dat, s-a aflat în conflict cu delegaţii britanici l-au făcut să piardă multe din simpatiile de care se bucura pînă atunci. La sfîrşitul lui august 1936 s-a făcut remanierea comitetului român din care el lipsea, aceasta fiind o surpriză pentru el în primul rînd, deşi felul în care s-au desfăşurat lucrurile cu această ocazie au fost din cele mai discutabile. Negocierile pe care le-a angajat şi care au ajuns la formula pe care am menţionat-o mai sus, au fost imediat întrerupte şi problema Basarabiei, în raporturile ruso-române, rămase în punctul în care se găsea după reluarea relaţiilor diplomatice în 1934 [13].

Cei care au avut ocazia să viziteze Expoziţia Universală de la Paris, în 1937, au putut admira la pavilionul sovietic, la intrare, o hartă în relief a U.R.S.S., lucrată în întregime din metale şi pietre preţioase provenind din Rusia europeană şi cea asiatică, pe care linia largă a frontierei acoperea în egală măsură şi Basarabia.

*

* *

La acea dată problema nu mai era de actualitate. Atenţiei Europei i se impuneau alte probleme. Războiul din Spania, asemeni unui nou război religios, opunea într-o luptă nemiloasă atît ideologii cît şi armamente, preludiu al marii bătălii care se anunţa. Apoi a fost criza Anschluss-lui şi cea a Sudeţilor; conferinţa de la München ignora deliberat Uniunea Sovietică.

Aceasta s-a adaptat fără întîrziere noilor cirumstanţe. Securitatea colectivă, Societatea Naţiunilor, pacturile regionale şi-au pierdut actualitatea; indicele cel mai clar a fost plecarea lui Litvinov în mai 1939, care-i ceda locul lui Molotov. Omul formulelor internaţionale şi pacifismului integral era înlocuit cu un adept convins al imperialismului rus. Această schimbare de atmosferă influenţă binenţeles raporturile ruso-române şi problema Basarabiei.

Aşa cum a remarcat foarte bine autorul unui recent memoriu, există un fapt care este de altfel singurul important pentru noi; facultatea pe care Uniunea Sovietică a considerat todeauna că trebuie să şi-o menţină, aceea de a deschide după bunul plac, în funcţie de circumstanţe şi de propriile interese, „sertarul basarabean".

Politica românească putea să arate faţă de U.R.S.S. dispoziţiile cele mai conciliante, mergînd pînă acolo încît să închidă ochii asupra survolării teritoriului său în momentul crizei cehoslovace şi să adopte, în timpul negocierilor începute la Londra şi Paris cu Moscova în 1939, o atitudine mai favorabilă decît însuşi guvernul polonez – decizia guvernului sovietic era luată. Nu avea să facă nimic ca să împiedice, nici ca să întîrzie, conflictul iminent dintre puterile europene şi se va înţelege cu cea care îi va acorda mai multe avantaje. În vara lui 1939, au avut loc la Moscova adevărate jocuri de supralicitări, cărora le-a pus, brusc, capăt lovitura de teatru din 23 august; un pact de neagresiune şi de consultare se încheiase între Germania şi U.R.S.S.

Ca odinioară la Erfurt, marile imperii îşi împărţeau orientul şi occidentul, acest pact aparent paşnic deschidea de fapt porţile templului lui Ianus şi al războiului! Pentru a avea mînă liberă în Polonia şi pe frontul occidental, Germania trebuia să-i facă U.R.S.S.-ului concesiile cerute, şi să nu se mai intereseze de anumite teritorii limitrofe care intrau „în sfera ei de influenţă"; azi nu mai este un secret pentru nimeni că în acest caz intra Basarabia. România primise garanţii de la puterile occidentale[14] dar nici una din partea Germaniei, cît despre Rusia ştim foarte bine la ce se putea aştepta. Nota adresată în 22 iunie 1941 de guvernul Reich-ului U.R.S.S.-ului, preciza mai tîrziu că „ocupînd şi bolşevizînd sferele de influenţă lăsate Rusiei în Europa Occidentală şi în Balcani cu ocazia negocierilor de la Moscova, guvernul sovietic a acţionat în opoziţie cu acordurile care au fost încheiate". Aceeaşi notă menţiona deasemenea că despre Bucovina nu fusese vorba, ceea ce confirma încă o dată că Basarabia fusese cuprinsă în „sfera de influenţă" sovietică. Proclamaţia Fürerului asupra cauzelor şi originilor războiului este şi ea categorică în

această privință: „Rusia nu ne-a declarat niciodată că avea în România alte interese cu excepția Basarabiei".

Aveam să ne lămurim la București de „noul curs" al politicii sovietice. După ocuparea Poloniei orientale, în 18 septembrie 1939, de către trupele U.R.S.S.-ului, acestea învăluiau teritoriul român de la nord de Nistru și avansau pînă în inima munților în Galiția. Guvernul de la Moscova făcea încă declarații pașnice, dar se întervedeau din ce în e mai mult alte intenții. În 30 martie 1940, comisarul cu Afacerile Externe expunea net problema în prezentarea sa despre politica externă a U.R.S.S. „Printre țările învecinate din sud, spunea el cu această ocazie, există una cu care nu avem pact de neagresiune, România. Aceasta se explică datorită ***existenței unei probleme în litigiu nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexiune de către România nu a fost niciodată recunoscută de U.R.S.S., deși aceasta nu a pus problema reluării Basarabiei prin forța armelor.*** Deci, nu există nici un motiv de agravare a relațiilor ruso-române". Urmau apoi tot felul de considerații mult mai puțin liniștitoare asupra faptului că interesele Uniunii Sovietice la București erau reprezentate de un simplu însărcinat cu afaceri de la misterioasa dispariție în 1938 a consilierului Butenko erou de roman polițist, asupra căruia nu ne oprim aici. Totuși avertismentul era clar și în plus, de la agresiunea din decembrie 1939 împotriva Finlandei, U.R.S.S. fusese exclusă din Societatea Națiunilor căreia nu-i respectase clauzele de securitate.

Poate, dacă războiul pe frontul occidental s-ar mai fi prelungit, așa cum spera încă de la început, pentru a profita după epuizarea reciprocă a celor doi adversari, U.R.S.S., ar mai fi așteptat înainte de a trece de la intenții la fapte. Dar dezvoltarea fulgerătoare a ofensivei germane, în mai 1940, o obligase să se decidă. Guvernul Reichului era brusc înștiințat de cel al U.R.S.S. că acesta dorea să-și însușească eventual prin forță Basarabia și Bucovina septentrională. Pe 26 au adresat un ultimatum Bucureștiului; de săptămîni întregi se făceau concentrări masive de trupe sovietice de-a lungul Nistrului și la frontierele Galiției, lăsînd să se întrevadă clar preparativele U.R.S.S.

Nu mai reproducem termenii ultimatumului pe care i-am citat la începutul lucrării. Ne limităm să observăm cu acest prilej că tendințele politicii sovietice în 1940, amintesc în mod ciudat argumentele invocate la începutul secolului al XIX-lea de diplomația imperiului țarist.

Între alte argumente, pe care le vom regăsi fără-ndoială și în alte circumstanțe, figurează cel al securității Rusiei amenințată de periculosul imperialism român: Odessa, după cît se pare, este prea aproape de frontiera Nistrului. Argumentul se află și în jurnalul contelui de Langeron, cu privire la campania din 1806: „În alte circumstanțe, scrie generalul, acest război, deși foarte nedrept, era necesar Rusiei. Nu putea lăsa turcilor fortărețele Chilia, Ismail, Cetatea Albă, Bender și Hotin, nici Basarabia între Dunăre, Prut și Nistru. Această provincie era populată de tătari care puteau ușor trimite 30.000 de oameni călare care să vină, într-o incursiune rapidă și neașteptată să distrugă Odessa și să prade țara pe care căutăm să o populăm și să o cultivăm...[15]. Dacă la acea epocă, hoarda Bugeacului reprezintă încă pînă întratît o amenințare pentru întemeierea Noii Rusii, e mai greu de înțeles ce pericol reprezentau posesiunile românești între Nistru și Dunăre pentru formidabilul armament al Uniunii Sovietice; în timp ce era evident că forțele sovietice pe

Dunăre constituiau o ameninţare serioasă, pentru comunicaţii şi interesele esenţiale ale statului român, dacă mai era nevoie de o probă, ea urma să vină odată cu evenimentele care au urmat ultimatumului.

Dar, chiar justificarea într-adevăr originală a anexiunii suplimentare a Bucovinei de Nord care nu făcuse parte niciodată din imperiul rus şi a cărei „comunitate istorică" cu ţara de limbă ucraineană, era o descoperire de ultimă oră care se regăsea în arsenalul diplomatic al domniei lui Alexandru I. Proiectul de convenţie, întocmit de contele Tolstoi pentru înţelegerea dintre cei doi împăraţi conţinea la art. 3 următoarea clauză: „Majestatea Sa Împăratul tuturor Ruşilor să continue să ocupe provincia Basarabiei şi să o păstreze pentru a fi reunită imperiului rusesc... ca o compensaţie legitimă a cheltuielilor ocazionate de ocuparea Principatelor"[16].

Dacă în epoca napoleoniană această concepţie într-adevăr capitalistă, a unei provincii anexate pentru a rambursa cheltuieli de ocupaţie, era poate discutabilă, ideea de a lua jumătate din Bucovina ca despăgubiri pentru perioada cît România a ocupat Basarabia, ne uimeşte fiind scrise de pana şefului diplomaţiei sovietice, în orice caz, se poate vedea cît de fidel rămînea tradiţiilor imperiale.

Dar poate este permis să arătăm o oarecare îngrijorare dacă ne amintim că, contabilitatea de la care erau împrumutate astfel de metode, utilizează uneori noţiunea de interese combinate...

Motivele invocate de ultimatumul din 26 iunie puteau cu siguranţă să constituie o surpriză, dar faptul însuşi nu era greu de prevăzut; situaţia diplomatică, preparativele militare, avertismentele repetate la posturile de frontieră, precedentele acţiunilor sovietice în Polonia, Finlanda şi în Statele baltice, toate lăsau să se întrevadă că se va întreprinde o acţiune în Basarabia. Trebuie să constatăm totuşi că guvernul român a fost luat prin surprindere. Forţele lui erau întrutotul insuficiente. Evenimentele făceau ca garanţiile franco-britanice să fie inoperante. Germania era angajată, mai mult sau mai puţin de U.R.S.S., dar, chiar dacă ar fi vrut să intervină îi era imposibil în situaţia în care erau armatele sale prinse puternic în campania din Franţa pe care tocmai o suspendase armistiţiul de la Compiègne. Sfatul lor către guvernul din Bucureşti a fost să cedeze, în interesul păcii şi al păstrării intereselor economice, care erau cele mai importante în România, mai ales în regiunea petroliferă. Bucureştiul a anunţat deci pe 27, că eram gata să trimitem delegaţi „pentru a trece imediat şi în cel mai larg spirit la discuţii prieteneşti şi de comun acord cu toate propunerile venite de la guvernul sovietic".

Acesta era însă grăbit. Considera răspunsul insuficient şi ar fi pornit fără întîrziere la război dacă nu ar fi manifestat o foarte mare bunăvoinţă luînd în considerare explicaţiile ministrului României la Moscova ca o acceptare a ultimatumului. Anunţă deci, în răspunsul său din 28 iunie, că în aceeaşi zi, la ora 14 ora Moscovei, începea ocuparea Basarabiei şi Bucovinei septentrionale de către armatele sovietice şi operaţia va fi executată în patru zile; aveau să intre în cursul zilei simultan în Cernăuţi, Chişinău şi Cetatea Albă. Tot felul de instalaţii de diferite feluri şi, mai ales materialul pentru căile ferate trebuiau să-i fie livrate în întregime şi în stare bună. Răspunsul guvernului român trebuia să ajungă la Moscova în aceeaşi zi la ora 12 ziua.

În momentul în care guvernul român răspunse că „dorind evitarea gravelor consecințe ale recurgerii la forță și deschiderii ostilităților în această parte a Europei", se vede obligat să cedeze condițiilor formulate de U.R.S.S., invazia teritoriului începuse deja.

Degeaba a cerut guvernul român o amînare de cîteva zile la termenul ocupației pe motivul că, din cauza recentelor ploi, drumurile erau desfundate. Răspunsul sovietic nu avea în vedere, în cazuri particulare, decît cîteva ore . Ceea ce a urmat desfide orice imaginație. Unitățile blindate rusești traversînd în mare goană Nistrul și venind din colțurile îndepărtate ale Galiției, ajunseră imediat la hotarele teritoriului pretins de ultimatum, împingînd trupele române, confiscîndu-le materialele, insultîndu-le ofițerii, instigînd soldații români să dezerteze.

În sudul Basarabiei, unde distanțele erau mai mari și drumurile mai proaste, au fost lansați parașutiști pentru a ocupa orașele și nodurile de comunicare.

Armata română primise ordinul să se retragă fără să opună rezistență; a suportat această încercare, cea mai dură pe care a suportat-o vreodată o armată cu un spirit de disciplină și de abnegație care va rămîne una dintre cele mai mari calități ale sale.

Situația devenise foarte grea din cauza minorităților confesionale și etnice. Sîntem deocamdată prea aproape de evenimente și sentimentele sînt încă prea aprinse, pentru a putea face o judecată definitivă. Vom discuta desigur într-o zi incidentele sîngeroase care au marcat întoarcerea armatelor române la un an după retragerea lor în urma ultimatumului sovietic. Dar dacă vom avea vreodată intenția să evocăm aceste fapte trebuie să se țină seama, în egală măsură, de evenimentele care au avut loc la sfîrșitul lui iunie 1940, în momentul în care trupele sovietice au trecut Nistrul. În acel moment s-au declanșat instantaneu – ostilitățile față de soldații români care se retrăgeau și adulația față de Armata roșie care avansa. Pregătite cu mult timp înainte, drapelele cu culorile sovietice apăruseră brusc de peste tot acoperind cu roșul lor unele sate rutene și orașele și tîrgușoarele locuite de evrei. Armele ascunse au fost distribuite într-o singură noapte. Ofițerii și soldații izolați au fost chinuiți, mutilați, asasinați atunci cînd se ivea ocazia. Mai mult decît atentatele cu arme, trupelor noastre le-au lăsat un insuportabil sentiment de ranchiună[17], umilințele la care au fost supuși pe cînd se retrăgeau din Basarabia. Un concurs nefericit de împrejurări a făcut ca aceiași ofițeri și aceiași soldați care au fost nevoiți să părăsească ținutul în condiții atât de penibile, să fie cei care să revină aici un an mai tîrziu; în multe locuri au fost primiți cu gloanțe de către cei care fuseseră trup și suflet cu cauza sovietelor...

În plus, prin atitudinea lor, trupele sovietice păreau să urmărească, în fiecare moment, să producă iremediabilul. Pe de altă parte coloanele tancurilor se grăbeau spre hotarele teritoriului evacuat, amenințînd să-și continue drumul pentru a invada toată Moldova și să coboare de aici spre Ploiești și București; în afara întregii Basarabii și o parte importantă din Bucovina, trupele sovietice ocupau deasemenea tîrgul Herța și un anumit număr de sate din districtul Dorohoi, în vechea Moldovă. Motivul era că, de data asta, creionul comisarului Afacerilor Externe marcase cu o linie prea groasă pe o hartă făcută la scară mică, pentru a se mai putea ține cont de traseul vechii frontiere; în realitate, armatele roșii ocupau în Bucovina și nordul Moldovei, pozițiile strategice care le permiteau, la o adică, să facă cale-ntoarsă pe Prut și să pătrundă, de-a lungul tuturor căilor deodată, pînă în inima teritoriului românesc.

Pe de altă parte unii ofiţeri sovietici nu făceau decît să le reproşeze românilor lipsa de rezistenţă pretinzînd că mulţi dintre ei nu aşteaptă decît un semn ca să se predea...

A fost nevoie de foarte mult sînge rece, atît din partea comandamentelor cît şi din partea diverselor unităţi care se retrăgeau, ca să nu se lase antrenaţi şi să nu riposteze la brutalităţi şi la perfidie.

Ar fi prematur să vrem să examinăm responsabilităţile acestei tragedii. În momentul producerii ultimatumului de la Moscova, indiscutabil, nu se putea face altceva decît să se cedeze; trebuia sacrificată o parte din teritoriu ca să nu riscăm să fim total striviţi. Şi trebuie să recunoaştem că în afara acceptării pur şi simplu a somaţiei sovietice, nu a existat nici o declaraţie de cedare de teritoriu căreia numai un vot în parlament i-ar fi dat valabilitate[18].

Este adevărat însă, că nu a existat nici cea mai elementară previziune la conducătorii români din acea perioadă. Istoria va spune într-o zi dacă se putea sau nu se putea evita acest impas cu care s-a confruntat România în 26 iunie 1940; dar se poate spune de pe acum că, în ciuda repetatelor avertismente şi a indiciilor din ce în ce mai numeroase care se-nmulţeau din toate părţile, nu a fost luată nici o măsură de a pregăti moral şi material populaţia basarabeană în faţa crizei care ameninţa să izbucnească. Poate nici nu exista vreun mijloc de a evita evacuarea la care Germania consimţise ca urmare a pactului de la Moscova; dar ceea ce ar fi fost posibil cel puţin, ar fi fost retragerea la timp a materialului care a trebuit să fie abandonat pe loc, şi să se asigure populaţiei, pe care regimul sovietic o ameninţa direct, o retragere mai ordonată şi nu această fugă înspăimîntată care făcu ca pe şoselele pe care trebuiau să se retragă formaţiunile militare să fie îmbulzeală de bagaje şi refugiaţi. S-ar fi evitat astfel valul de descurajare şi demobilizare care a urmat şi care a avut consecinţe funeste şi, mai ales, ţara ar fi fost scutită de spectacolul deprimant al unui dezastru fără luptă.

Dar calvarul României de-abea începea, „Ca şi cum ar mai fi fost nevoie de o ultimă probă, spune despre acestea un memoriu pe care am mai avut ocazia să-l cităm, guvernul de la Moscova a avut el grijă să ne-o furnizeze şi a fost una decisivă. Este evident că dacă ambiţiile ruseşti s-ar fi mărginit la frontierele Prutului nimic nu ar fi putut împiedica, cel puţin de partea rusă, restabilirea relaţiilor bune între cele două state, de îndată ce guvernul român s-a văzut constrîns, sub presiunea circumstanţelor, să cedeze ultimatumului şi să abandoneze Basarabia. Nu s-a întîmplat aşa. A doua zi după ultimatum, ameninţarea sovietică a crescut şi mai mult. Concentrarea masivă de trupe de-a lungul Prutului, repetatele incidente de la frontieră vizibil provocatoare, ocuparea cu forţa, de mai multe ori a unor puncte din Delta Dunării (canonierii români au fost nevoiţi să tragă în ianuarie 1941), limbajul din ce în ce mai ameninţător folosit faţă de guvernul român de la Bucureşti şi reprezentanţii lui la Moscova, insistenţa energică în vederea suspendării oricărui control internaţional la gurile Dunării prin dizolvarea „Comisiei Europene" totul ducea la concluzia evidentă, în primele luni ale lui 1941, că respiro pe care România îl plătise atît de scump, nu va fi de lungă durată".

Trebuie să reţinem două fapte care atîrnă greu în balanţă: la sfîrşitul lui august 1940 cînd România, dezmembrată la est, se văzu pradă revendicărilor vecinilor din sud şi din vest, politica U.R.S.S. făcu tot ce-i era în putinţă pentru a grăbi

şi a agrava îmbucătăţirea teritoriului român. Pe de altă parte, se grăbi să-i incite pe bulgari să ceară toată Dobrogea, dar a fost nevoită să observe repede că guvernul de la Sofia nu avea să se lase antrenat atît de departe şi şi-a limitat pretenţiile la „Cadrilaterul“, anexat în 1913; pe de altă parte, încuraja mascîndu-şi trupele de-a lungul frontierei moldoveneşti, pretenţiile maghiare asupra Transilvaniei. Este semnificativ – şi faptul a fost semnalat la Bucureşti, la Consiliul de coroană care a avut loc în 31 august 1940 – că imediat după arbitrajul de la Viena care făcea cadou ungurilor jumătate din Transilvania, trupele sovietice au părăsit poziţiile pe care le ocupaseră în Bucovina şi pe Prut, în vederea unei iminente ofensive. Scopul lor fusese atins.

Ceea ce nu convenea deloc U.R.S.S.-ului era garanţia acordată de guvernele Axei, României, pentru tot restul teritoriului ei. În proclamaţia din 22 iunie 1941 cît şi în discursul său din 3 octombrie acelaşi an, Führherul făcuse referiri la întrevederile care au avut loc cu domnul Molotov, comisarul sovietic la Afacerile externe, cu ocazia trecerii sale prin Berlin în noiembrie 1940. Acesta l-a întrebat dacă garanţia germană ar fi valabilă în cazul unui atac sovietic îndreptat împotriva României şi răspunsul a fost afirmativ. În replică, şeful biroului de informaţii sovietic Lozovski pe 7 octombrie 1941, reafirma, nici mai mult nici mai puţin, că violînd acordul ruso-german din 1934, cancelarul nu consultase Uniunea Sovietică în privinţa garanţiilor date României. Degeaba invoca Lozovski prezenţa trupelor germane în România, în toamna lui 1940, ca să justifice atitudinea guvernului său, el nu făcea decît să scoată la iveală adevăratele intenţii ale Uniunii Sovietice care nu se opreau de loc la Prut, cum nici ambiţiile teritoriale ale imperiului ţarist nu se opriseră acolo. Cît despre regimul de deportări şi de asasinate în masă practicate în Basarabia şi în Bucovina după ocuparea sovietică, acestea arătau cu claritate ce viitor i se rezerva ţării.

Era firesc, în aceste circumstanţe, ca România să rămînă indiferentă cînd pe 22 iunie 1941, i s-a oferit ocazia să se alăture Germaniei împotriva Sovietelor şi să-şi recapete provinciile care îi fuseseră smulse, încălcîndu-se toate angajamentele şi neţinîndu-se seama de nici o definiţie? ***Putea fi reţinut elanul armatei care era conştientă că nu pierduse numai la Nistru sau numai Basarabia ci toată frontiera României Mari din 1919? Acţiunea militară la care a luat parte România nu are nevoie de altă justificare.***

Înainte de a termina acest capitol care se opreşte în pragul zilelor noastre, trebuie să subliniem totuşi două aspecte care pot da naştere la discuţii şi care riscă să fie prost interpretate.

1. Recent a fost susţinută teza, puţin spus surprinzătoare, conform căreia acceptarea ultimatumului din 1940 este o cedare valabilă în dreptul internaţional şi că reocupînd în anul următor Basarabia şi Bucovina septentrională, autorităţile române se comportau aici ca nişte ocupanţi obişnuiţi pînă la reglementarea definitivă a păcii generale. Este suficient să amintim că, aderînd la convenţia privind definirea agresorului din iulie 1933, Rusia – deşi la acea dată nu făcea parte din Societatea Naţiunilor – era suficient de obligată, chiar în lipsa oricărui alt angajament, pentru ca somaţiei brutale din 26 iunie 1940 să i se anuleze orice valoare juridică. U.R.S.S.-ul a violat chiar termenii propriului ultimatum, ocupînd în numai două zile teritoriul a cărei retrocedare o revendicase în patru. Este inutil să insistăm

din nou asupra modalităţilor ocupaţiei, care nu mai au nevoie de nici un comentariu. Un an mai tîrziu armata română n-a făcut deci altceva decît să-şi reia teritoriul pe care statul exercita o suveranitate legitimă, recunoscută direct chiar de către U.R.S.S. după convenţia de la Londra şi că, în orice caz, se angajase să nu-l revendice prin forţă.

2. Operaţiile militare împotriva U.R.S.S. au putut antrena diviziile dincolo de Nistru şi să le oblige să ia parte la bătălie în regiuni foarte îndepărtate ale acestei frontiere. Dar, indiferent ce ar fi spus uneori o propagandă prost informată sau tendenţioasă, adevăratul caracter al războiului român a rămas ca la început – pur defensiv. Această noţiune de legitimă apărare explică valoarea de care au dat dovadă de atîtea ori soldaţii români pe Prut ca şi pe Nistru, pe Don, Ruban sau Volga. Istoria va stabili pînă la ce punct acest efort era necesar şi dacă ar fi putut fi atins acelaşi obiectiv cu sacrificii mai puţine şi mai puţine riscuri, chestiuni la care de altfel conducătorii politici romîni sînt cei care trebuie să răspundă, Dar n-ar fi nicicum înţeleasă psihologia luptătorului român şi explicat efortul indiscutabil al ţării dacă nu luăm în considerare de exemplu o experienţă de două secole care arată clar că România modernă este moştenitoarea Principatelor care şi-au constituit unitatea împreună cu Transilvania, luptînd astăzi ca şi mîine, nu numai pentru Basarabia şi Bucovina ci pentru însăşi existenţa statului şi a naţiunii.

Un enorm pericol o ameninţă şi o va mai ameninţa; ea a fost adusă, datorită unor circumstanţe asupra cărora nu ne mai pronunţăm aici, în situaţia de a-şi desfăşura forţele în afara teritoriului dar niciodată nu a revendicat pentru a-şi delimita suveranitate, alte frontiere decît cele care i-au fost trasate de drepturile ei istorice şi naţionale, ce coincid de altfel în mod absolut atît cu realităţile etnice, care stau la baza oricărei naţiuni deplin constituite, cît şi cu spaţiul de securitate indispensabil dezvoltării resurselor şi energiilor sale naturale. Dacă există război drept (bellum justum) în sensul dat de doctrina Evului Mediu, acesta este războiul pe care România s-a văzut obligată să-l întreprindă, pentru a se apăra de cea mai flagrantă agresiune care a existat vreodată şi pentru a cuceri, nu bunul altuia de care nu are nevoie, ci ceea ce îi aparţine de secole, moştenirea unei istorii dramatice, şi este firesc să-i aparţină de drept, pentru totdeauna, în însuşi interesul Europei şi al păcii.

NOTE

1. Cf. asupra negocierilor din 1920 A. Boldur, *op. cit.*, p. 86 şi urm.

2. De comparat cu afirmaţiile lui Nartsov, *op. cit*, care susţine cu răceală că 300.000 de persoane au trecut Nistrul în Basarabia, ca să se refugieze în Rusia sovietică!

3. Finlanda a aderat şi ea la această convenţie.

4. Cf. pentru acest subiect: G. Sofronie, ***Determinarea agresorului. Consideraţii asupra Convenţiilor de la Londra din iunie 1933***, în „Pandactele Române", XIII, 1934, caiet 1, part. IV, p. 8–13.

5. Acelaşi Litvinov declarase lui Titulescu în momentul când acceptase definiţia agresorului:; ***Ştiu că semnînd această convenţie vă fac cadou Basarabia...***

6. De altfel U.R.S.S. a fost exclusă din Societatea Naţiunilor în decembrie 1939, în urma atacării Finlandei.

7. *De Gengis Khan à Staline ou les vicissitudes d'une manoeuvre stratégique*, Paris, 1935, p. 169–173.

8. G.I. Brătianu, ***La Roumanie et l'U.R.S.S.***, București, 1936.

9. Idem, ***La Roumanie et la crise du système politique européen***, București, 1936.

10. N. Dașcovici, ***Interesele și drepturile României, în textele de drept internațional public***, Iași, 1936, p. 640–646.

11. J. Šeba, ***Ruska Malá Dohoda***, Praha, 1936, p. 595. Acceste negocieri au început deci după 9 iunie 1936.

12. Reprodus după un memoriu recent al unui diplomat român, la curent cu aceste negocieri.

13. Este evident devreme să se dea o judecată definitivă acestei perioade recente a politicii externe a României; dar nu putem să nu constatăm că renunțând la sistemul Titulescu și abandonând *în fapt* proiectul unui pact de asistență cu U.R.S.S., politica nu a vrut sau nu a putut să meargă până la capăt cu această alegere și s-a oprit la jumătatea drumului între Moscova și Berlin, în momentul în care puterile occidentale păreau să nu fie interesate de această regiune a Europei; situație a căror consecințe nefaste aveau să apară, din plin, după 1940.

14. V. Anexele

15. E. Hurmuzaki, ***op. cit.***, Supl, I, vol. III, p. 110.

16. L. Casso, ***op. cit.***, p. 76 și urm.

17. Pot depune mărturie asupra acestor triste împrejurări deoarece în ultima zi de invazie sovietică am ascultat depozițiile grănicerilor care evacuaseră județul Hotin.

18. V. protestul citit în numele Basarabiei de către dl. Ciobanu, deputat, fost ministru, la ședința Comisiei Afacerilor Externe din 3 iulie 1940, Șt. Ciobanu, ***La Bessarabie, sa population, son passé, sa culture***, București, 1941, annexes, XX, p. 130 și urm.

CONCLUZII

Nu putem concepe existența poporului român fără Nistru...

Ion I. C. Brătianu la Comisia Afacerilor Române, 22 februarie 1919.

A venit momentul să rezumăm rezultatele cercetărilor noastre și să tragem concluziile

Am stabilit deja un prim punct: istoria Basarabiei nu începe la 1812, așa cum ar vrea să ne convingă cei care invocă argumentele tezei rusești sau sovietice.

Dacă pentru această afirmație controversată trebuie să avem la bază un tratat, nu este nevoie să ne întoarcem neapărat la 1812, ci la 1711, la recunoașterea categorică de către Rusia lui Petru cel Mare a drepturilor naționale și istorice ale Moldovei asupra întregului teritoriu cuprins între Prut, Dunăre și Nistru. Tratatul ruso-turc din 1812 nu a fost decît rezultatul unui compromis de ultimă oră între Imperiul rus, care urmărea anexarea celor două principate române pe toată întinderea lor și Imperiul otoman care își apăra pozițiile dar ca să iasă basma curată nu se sinchisea de împărțirea Moldovei. Chiar numele Basarabiei care pînă acum nu se aplica decît Bugeacului ocupat de tătari, a fost extins printr-un fel de fraudă, după modelul Bucovinei în 1775, care constituie deja un precedent, unui teritoriu mult mai vast, considerat de aproape cinci secole ca o parte integrantă a principatului Moldovei.

Acest teritoriu a fost locuit dintotdeauna, încă din epoca cînd i se poate scrie istoria, din Evul Mediu, de o populație de neam și limbă românească. Fără-ndoială în perioada marilor invazii, s-au perindat pe aici triburi slave și unele dintre ele și-au oprit migrația pentru cîtva timp; nu au rămas după ele mai multe urme decît după cele care au invadat odinioară Germania pînă la Elba, sau Grecia pînă în inima Peloponezului. Toată populația ruteană sau „ucrainiană" pe care o găsim stabilită în număr mai mare în nordul Bucovinei, județul Hotin și cîteva zone învecinate, este produsul unei imigrații mult mai recente, favorizată în cursul ultimului secol de dominația austriacă în Bucovina și rusă în Basarabia. Așezărilor rutene în această regiune de pe malul drept al Nistrului, le corespund de altfel așezărilor moldovenești de pe malul stîng. Aceste mișcări demografice datează din epoca modernă în care legarea de glie în toată Europa orientală l-a determinat pe țăranul moldovean să caute o existență mai liberă în stepa cazacă și pe țăranii ruteni din Podolia și Galiția să caute dincolo de Nistru, un regim de corvezi și dijme mai puțin apăsător decît cel al seniorilor feudali poloni. Este de remarcat de altfel că peste tot imigranții se bucurau de anumite facilități, care constituiau prime de emigrare.[1]

După teoria istoricilor Ucrainei care revendică pentru Ucraina, Basarabia şi chiar Moldova pentru că nişte triburi slave s-au stabilit pentru cîtva timp aici în timpul Evului Mediu, ar trebui, în mod logic, ca anglo-saxonii să vrea Germania şi maghiarii Siberia.

Ceea ce este foarte clar este imposibilitatea de-a aborda problema acestei populaţii alogene a Bucovinei şi Basarabiei septentrionale, fără să se ţină seama de populaţia românească a „republicii moldoveneşti" (o parte din Transnistria actuală) şi de provinciile mai îndepăratate ale Rusiei meridionale. Aceasta este pe zi ce trece mai populată şi arată în ce măsură Imperiul rus şi regimul sovietic au practicat politica colonizărilor şi transferurile masive de populaţie.

Aceeaşi formulă se aplică regiunii meridionale a Basarabiei. A început prin a fi colonizată încă de la sfîrşitul secolului al XV-lea de către turci care o răpeau Moldovei pentru a aşeza aici hoarda tătară a Bugeacului. După anexiunea acestei regiuni de către Rusia în 1812, a fost practicat un sistem intens de colonizare care a adus imigranţi din toate regiunile Europei: elveţieni, germani, bulgari, găgăuzi, cazaci din Dobrogea şi cîteva aşezări ruseşti şi ucrainiene. „Arlechinul etnografic" după fericita definiţie a lui Iorga, a fost opera administraţiei ruseşti care continua în vechea Basarabie politica cuceritorilor otomani. Această colonizare artificială nu creează nici un drept istoric sau naţional pentru cel care a practicat-o.

Deci nu poate fi considerată ca o soluţie echitabilă poziţia recentă a domnului Seton Watson, de a tranşa, printr-o împărţire, în genul arbitrajului de la Viena, pe care de altfel pretinde că nu-l agrează, problema Basarabiei[2]. A ceda Rusiei judeţele din nord şi din sud şi de a nu păstra României decît centrul care are o populaţie în majoritate „moldovenească", înseamnă o împărţire la fel de puţin viabilă ca cea din Transilvania divizată între români şi maghiari. Unitatea geografică a Basarabiei este indiscutabilă şi delimitată de frontiere mai ales naturale; dacă este vorba de un transfer de populaţie, cel mai indicat este să treacă moldovenii din Ucraina pe malul drept al Nistrului şi ucrainienii din Bucovina şi Basarabia pe malul stîng. Din toate regiunile din Europa unde ar fi necesară o astfel de soluţie în nici una din ele nu ar fi mai uşor de aplicat ca aici, fiindcă condiţiile de existenţă sînt, din toate punctele de vedere, similare pe un mal ca şi pe celălalt al fluviului, unde natura pare să fi trasat din proprie iniţiativă limita orientală a Europei carpatice în pragul stepei.

Numai sorţii războiului au făcut ca România să ocupe „Transnistria" între Nistru şi Bug; cei care vor să insinueze că ar fi la mijloc alte tendinţe, fac o eroare regretabilă. În această regiune, România se interesează de populaţia românească, mult mai numeroasă la est de Nistru şi chiar de Bug, decît a fost publicată în statisticile ruseşti, dar i se pare mai logic şi mai natural să o aducă pe teritoriul Moldovei orientale sau Basarabia, unde plecarea coloniilor germane a creat o zonă depopulată care aşteaptă şi cheamă emigraţia. Ar fi din toate punctele de vedere soluţia cea mai simplă şi cea mai dreaptă a problemei basarabene, care a tulburat de atîtea ori pacea Europei de cînd diplomaţia rusească a inventat-o la începutul secolului al XIX-lea[3].

Această soluţie se loveşte însă de dorinţa de cuceriri şi anexiuni a Rusiei, care supravieţuieşte în ciuda schimbării regimurilor. Aşa cum spunea pe vremuri istoricul Miliukov, reprezentantul de drept al partidului „Cadeţilor": „Dacă-mi întind mîna dreaptă cît pot de mult, nu-l pot atinge pe Purişkevici (Şeful celor 100 de negri

reacţionari) şi dacă-mi întind mîna stîngă oricît de mult, tot nu-l pot atinge pe Lenin; dar în problema Basarabiei, Lenin, Purişkevici şi cu mine mergem braţ la braţ.[4]

Nu s-ar putea defini în termeni mai surprinzători această singulară solidaritate a tuturor nuanţelor politice ruse, cu privire la un teritoriu care nu reprezintă decît o parte infimă din imensa întindere a Euro-Asiei, pe care U.R.S.S. moştenitoare a ţarilor, îşi exercită azi puterea. Unii ruşi însă, şi-au pus această problemă şi au încercat să dea un răspuns, cu mai multă sau mai puţină bună-credinţă. Acum un secol, un diplomat rus, din familia Fonton, se mira că „poporul român constituia un obstacol la unirea slavilor din centru şi din sud şi la expansiunea lor totală spre Mediterana." Acest popor, scria el, are trăsături distincte, şi nu-mi pot ascunde regretul că aceste opt milioane de oameni, străini de naţiunea slavă, s-au stabilit aici sub versantul Carpaţilor formînd astfel un fel de unghi care pătrunde în mijlocul popoarelor slave împiedicîndu-i să se unească... Dacă în locul acestor români aici ar fi locuit sîrbi sau bulgari, problema orientală sau slavă ar fi fost cu mult mai uşoară..."

De atunci, acest regret a fost împărtăşit, şi începînd cu Batiuşkov diverşi autori ruşi, fidel urmaţi de ştiinţa sovietică, au încercat să probeze măcar că moldovenii sînt altceva decît români, că în fond sînt slavi care din pură întîmplare au adoptat limba română, sau un fel de dialect înrudit cu aceasta pe care încearcă să o diferenţieze de româna stricată de neologisme latine şi franţuzeşti. Ei îi revendică pentru o literatură strict „moldovenească" pe Alecsandri, Eminescu, Creangă. Există unele teorii care încearcă să-i ridice pe Corneille şi Flaubert la rang de maeştrii ai literaturii „normande", distinctă de limba franceză pe care au ilustrat-o aceşti scriitori sau să-l răpească pe Renan ştiinţei franţuzeşti pe Lloyd George politicii britanice fiindcă unul este breton iar celălalt gal. Ne îngrozim de consecinţele pe care le-ar putea avea aplicarea metodelor radicale ale politicii demografice şi sociale ale Uniunii Sovietice acestui „unghi" care deranjează, intercalat între popoarele slave.

Rămîne chestiunea plebiscitului, invocat de „Comitetul naţional rus" la Conferinţa de pace din 1919 şi propus de delegatul sovietic la Viena în 1924, ca o soluţie capabilă să pună în încurcătură guvernul român. Într-adevăr, evenimentele din 1940 aveau să arate suficient de mult cît de convinsă era U.R.S.S. de necesitatea acestuia; nici nu a fost vorba de aşa ceva nici înainte nici după ultimatum!

Dacă este adevărat că Renan a numit conştiinţa naţională „un plebiscit cotidian", trebuie să ţinem cont de faptul că între 1919 şi 1938, au avut loc în Basarabia zece plebiscituri în timpul dominaţiei româneşti şi au fost toate făcute sub regim de sufragiu universal masculin după 21 de ani. Trebuie să adaugăm alegerile parţiale şi, deasemenea, pe cele ale consiliilor departamentale, sau camerelor agricole şi adunările ecleziastice, care chemau la urne o mare parte din corpul electoral. Dacă opinia alegătorilor s-a exprimat deseori în favoarea nuanţelor politice radicale, ea nu s-a manifestat niciodată pentru o mişcare separatistă sau măcar autonomă aşa cum era în Alsacia în ultimii ani dinaintea ultimului război. Partizanii întoarcerii la Rusia au fost comuniştii militanţi şi anumite minorităţi care şi-au arătat adevăratele sentimente în iunie 1940. Şi din acest punct de vedere singura soluţie naţională pare să fie schimbul de populaţie. Alţi ruşi, scriitori politici sau geografi, s-au întrebat dacă ţara lor avea interesul să continue să ţină sub dominaţia

ei o provincie străină care crea la frontierele ei meridionale un perpetuu motiv de conflict cu românii. Generalul Kuropatkin în cartea sa despre „problemele armatei ruse“ a exprimat chiar părerea că Rusia îşi atinsese frontierele sale naturale la sud-vest în 1792, la pacea de la Iaşi, care-i întinsese posesiunile pînă la Nistru. Toate războaiele sîngeroase din secolul al XIX-lea n-au făcut altceva decît să-i adauge această „fîşie îngustă de pămînt“ care este Basarabia, care nu merită atîtea sacrificii şi care nu va putea fi împiedicată, în cele din urmă, să se întoarcă la unitatea românească din care face parte.

Dar iată că Leonid Casso, la sfîrşitul lucrării sale menţionată deja de noi de nenumărate ori, se arată de altă părere.“ N-ar fi mai bine, se întreabă la sfîrşitul cărţii ministrul lui Nicolae al II-lea, să ţinem şi mai mult la această „fîşie“ care ne aminteşte şi astăzi marile fapte de arme ale armatei ruse? ***N-ar fi mai bine să iubim această imagine care este tot ce-a rămas din visul oriental şi din gîndurile neduse pînă la capăt?***[5]

Atingem aici adevăratul miez al problemei. În concepţia lui Alexandru I, ca şi în aceea a şefilor U.R.S.S.-ului, sub pana lui Gorceakov sau a lui Casso, ca şi de altfel a lui Molotov, Basarabia nu a fost niciodată altceva decît un mijloc şi nu un scop. Începînd cu 1812, politica rusească ţintea mult mai departe, s-a oprit pe Prut, împotriva voinţei ei, fiind obligată de circumstanţe. Din acest punct de vedere politica sovietică nu şi-a schimbat obiectivele: aceasta s-a văzut în iarna din 1940/1941, cînd armatele sale ameninţau în fiecare moment să depăşească hotarele Basarabiei şi să pună stăpînire pe întreg cursul inferior al Dunării şi astfel să stabilească legătura directă cu statele slave din Balcani. Argumentul securităţii invocat în zilele noastre de diplomaţie sovietică este, faţă de România, la fel de logic cum ar fi să protejezi un elefant împotriva unui şoricel. Ofensiva română în această direcţie nu a fost şi nu va fi niciodată decît contra-atac cu scopul de a rezista de departe la presiunea constantă exercitată de stepă, încă de la începuturile istoriei ei, asupra ţărilor cu o civilizaţie veche, cele care formează Europa şi tot ceea ce reprezintă ea pentru progresul umanităţii.

Permiteţi-mi să amintesc aici, la sfîrşit, ceea ce spuneam acum zece ani, cu ocazia discuţiei care a urmat reluării relaţiilor diplomatice între România şi U.R.S.S.: „Atunci cînd ni se reaminteşte că Sovietele pretind a fi părăsit orice tendinţă imperialistă, aşa cum a afirmat domnul Litvinov într-un recent discurs... am dreptul să observ că această politică generoasă de pace şi renunţare la imperialismul vechii Rusii, comportă totuşi două excepţii: una în Caucaz, unde Sovietele au oprit dezvoltarea statelor naţionale pentru a menţine sub dominaţia lor regiunea petrolieră între Marea Neagră şi Marea Caspică; cealaltă în Basarabia, asupra căreia au continuat să menţină, mai pe faţă sau nu, rezerve şi revendicări, Basarabia, totuşi, înseamnă Dunărea... şi de aceea problema Basarabiei nu este numai de interes local, specific românesc, ci o problemă europeană.

Ca şi Olanda la gurile Rinului noi îndeplinim la gurile Dunării o misiune internaţională. A ni se recunoaşte în mod explicit dreptul asupra acestei provincii este deci, nu numai o garanţie de interes general ci, această recunoaştere constituie un criteriu esenţial de suveranitate, de abandonare a tendinţelor imperialiste pe care Sovietele le proclamă atît de des şi cu atîtea vîlvă.“

Într-o revistă sovietică, pe care am mai avut ocazia să o citez se putea citi că „*ocuparea Basarabiei* (este vorba de reunificarea acestei provincii cu România în 1918) constituie prima *intervenție anti-sovietică a imperialiștilor străini*". Aluzia se referă la politica franceză și britanică care-i susținea pe Denikin și Kolceak în chiar momentul cînd aceste puteri se pregăteau să recunoască suveranitatea României asupra Basarabiei.

Ar fi fost mult mai logic și mai aproape de adevăr să se definească *ocupația – rusă – a Basarabiei, ca* o *„primă intervenție anti-românească a imperialismului moscovit"*. Și România nu este, înainte ca și acum, decît o punte de trecere spre atingerea altor scopuri, care trebuie să cuprindă mult dincolo de teritoriul ei, hotarele și căile de acces ale Europei Centrale și ale malurilor Mediteranei. Fie ca recunoașterea acestei teribile realități să se impună pe deplin tuturor celor care au puterea de decizie, la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, în privința sorții statelor și națiunilor! Fie ca ei să nu uite, după atîtea experiențe adunate de-a lungul istoriei, că ura și nedreptatea poartă în ele însele propria condamnare și singura bază reală a păcii și a unei construcții durabile este căutarea obiectivă a realității.

NOTE

1. I. Nistor, ***Die Herkfunft der im rümanischen Bodebraum ansässigen Ukrainer***, Bucarest, 1943, p. 21 și urm.
2. R.W. Seton Watson, ***Transylavnia: a Key-problem***, Oxford, 1943, p. 17.
3. Cf. St. Ciobanu, ***La Bessarabie, sa population, son passé, sa culture***, București, 1941, p. 21.
4. R.W. Seaton Watson, ***op. cit.***, p. 3.
5. L. Casso, ***op. cit.***, p.

ADDENDA

Această carte era deja tipărită cînd am aflat despre îndreptarul depus de ministrul Marii Britanii la București, Guvernului român pe 14 decembrie 1939. El definește și precizează sensul și scopul garanțiilor franco-britanice în cazul unei agresiuni rusești și constituie un fel de prolog la drama din 1940. Iată textul, elocvent din multe puncte de vedere, în ciuda specificei concizii diplomatice:

„Domnul Tilea a insistat recent pe lîngă Lordul Halifax asupra oportunității unei declarații publice din partea Guvernului Majestății Sale (și bineînțeles din partea Guvernului francez) în sensul că garanția franco-britanice acordată României este valabilă și în cazul unei agresiuni rusești.

Guvernul Majestății Sale a examinat problema în sensul de a ști dacă în circumstanțele actuale ar fi posibil să luăm un astfel de angajament și a ajuns la concluzia că ar fi posibil în eventualitatea în care Turcia ar veni imediat în ajutorul României și că nu ar exista nici un temei de grijă că Italia i s-ar putea opune.

Dacă Guvernul român ar fi în măsură să dea un răspuns afirmativ la aceste două chestiuni, Guvernul Majestății Sale ar fi dispus să examineze imediat situația împreună cu Guvernul francez în scopul de a stabili care ar putea fi contribuția sa la apărarea României.“

Condițiile care erau necesare pentru a face operantă garanția erau suficiente, încă din acel moment, pentru a-i spulbera Guvernului român orice iluzie. Era, de altfel, logic din partea Angliei să se gîndească în primul rînd la poziția sa în Mediterana, dar este la fel de interesant să se constate că-i recomanda Guvernului de la București să țină cont nu numai de atitudinea Turciei, atît de strîns legată de problemele care interesează Marea Neagră și gurile Dunării, dar și de Italia.

REZUMAT CRONOLOGIC

1359	Data cînd a fost fondat principatul Moldovei.
1392	Prinţul Roman, domn al Moldovei *de la munte la mare.*
1465	Ştefan cel Mare al Moldovei le ia valahilor fortăreaţa Chilia pe Dunăre.
1484	Sultanul Baiazid II cucereşte Chilia şi Cetatea Albă.
1538	Sultanul Soliman I răpeşte Moldovei Bugeacul şi Tighina.
1656	Tratat între Gheorghe Ştefan al Moldovei şi Ţarul Rusiei; vor fi înapoiate Moldovei posesiunile moldoveneşti anexate de turci.
13 aprilie 1711	Tratat de alianţă ruso-moldovenesc între Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir. Frontiera Nistrului este recunoscută de Rusia.
1714	Se constituie „raiaua“ otomană Hotin.
1739	Rusia ocupă Moldova.
1769–1774	Rusia ocupă Principatele.
1788–1792	Austria şi Rusia ocupă Principatele.
1792	Tratatul de la Iaşi. Frontiera imperiului rus atinge cursul inferior al Nistrului.
1793	După a doua împărţire a Poloniei, frontiera rusească atinge cursul superior al Nistrului.
1806–1812	Rusia ocupă Principatele.
1807	Tratatul de la Tilsit. Ruşii îşi manifestă pentru prima oară pretenţia de a păstra Basarabia (Bugeacul).
1809	Rusia proclamă anexarea Principatelor.
1810–1811	Negocieri ruso-turce: turcii refuză ca frontiera să fie pe Siret. Compromis pentru ca frontiera să fie pe Prut.
28 mai 1812	Tratatul de la Bucureşti. Rusia păstrează „Basarabia“ întinsă pe tot malul stîng al Prutului.
1817–1828	Colonizarea Basarabiei meridionale.
1853	Rusia ocupă Principatele.
1854–1857	Austria ocupă Principatele.
1856	Tratatul de la Paris; Moldovei i se retrocedează judeţele Basarabiei meridionale.
1859	Unirea Principatelor.
1870	Rusia se eliberează de angajamentele tratatului de la Paris.
8 iulie 1876	Convenţia austro-rusă de la Reichstadt: în cazul împărţirii imperiului otoman, Austro-Ungaria îşi atribuie Bosnia iar Rusia Basarabia meridională.
16 aprilie 1877	Convenţie ruso-română pentru trecerea armatei ruse. Garanţia ***actualei integrităţi*** a României.
19 februarie 1878	Tratatul de la San Stefano. Rusia revendică Basarabia meridională şi păstrează pentru România, ca o compensaţie, Dobrogea.

martie 1878	Nemulţumit de refuzul României, cancelarul rus ameninţă cu ocuparea României.
13 iulie 1878	Tratatul de la Berlin. Puterile recunosc Rusiei dreptul asupra Basarabiei meridionale.
aprilie–noiembrie 1917	Mişcări pentru autonomia Basarabiei ca urmare a revoluţiei din Rusia.
2 decembrie 1917	Proclamarea republicei democrate federative moldoveneşti.
5–13 ianuarie 1918	Intervenţia trupelor române pentru a pune capăt anarhiei în Basarabia. Ruptura relaţiilor între România şi Soviete.
24 ianuarie–6 februarie 1918	Proclamarea independeţei Basarabiei.
5 martie 1918	Convenţia ruso-română pentru aprovizionarea în Basarabia şi schimbul de prizonieri. Nu s-a aplicat.
27 martie–9 aprilie 1918	***Sfatul ţării*** votează, păstrînd anumite drepturi de interes local, unirea cu România.
10 dec. 1918	***Sfatul ţării*** votează unirea necondiţionată.
1919	Problema Basarabiei la Conferinţa de Pace.
3 martie 1920	Nota celor patru puteri aliate care-şi afirmă intenţia de a recunoaşte suveranitatea României în Basarabia.
sept.–noiembr. 1920	Negocieri între România şi U.R.S.S.
28 oct. 1920	Tratatul de la Paris: Franţa, Imperiul Britanic, Italia şi Japonia recunosc unirea Basarabiei cu România.
27 martie–2 aprilie 1924	Conferinţa ruso-română de la Viena şi noi pretenţii ale U.R.S.S.
9 februarie 1929	U.R.S.S. aderă la pactul Briand-Kellogg şi astfel recunoaşte că este în relaţii paşnice cu România.
1931–1932	Negocieri ruso-române cu privire la un pact de neagresiune.
3 iulie 1933	Convenţia de la Londra pentru definiţia agresorului semnate de U.R.S.S. cu toţi vecinii ei.
9 iunie 1934	U.R.S.S. şi România reiau raporturile diplomatice.
1935–1936	Negocieri ruso-române pentru un pact de asistenţă mutuală.
23 august 1939	Pactul ruso-german de la Moscova. Basarabia în sfera de influenţă rusă.
30 martie 1940	Discursul lui Molotov amintind că U.R.S.S. nu a renunţat la Basarabia dar că s-a angajat să nu o revendice printr-un război.
26 iunie 1940	Ultimatum sovietic cerînd cedarea imediată a Basarabiei şi a Bucovinei de Nord.
28 iunie 1940	Guvernul român acceptă ultimatumul şi armatele roşii ocupă imediat teritoriul cerut de Moscova.
august 1940	Concentraţie masivă de forţe ruseşti la frontiera română înaintea arbitrajului de la Viena.
ianuarie 1941	Trupele U.R.S.S. încearcă să ocupe gurile Dunării.
22 iunie–	Trupele româneşti, luînd parte la ofensiva germană contra U.R.S.S. reiau Bucovina septentrională şi Basarabia.

GH. TĂTĂRESCU

INTERNAȚIONALA A III-a
ȘI
BASARABIA

Atîta timp cît justiția nu-și spusese încă cuvîntul asupra atentatului colectiv care a avut loc, în toamna anului 1924, în sudul Basarabiei și cunoscut îndeobște sub denumirea de ***Rebeliunea de la Tatar-Bunar***, pentru motive care se înțeleg ușor, guvernul s-a ferit să aducă în dezbaterile publice faptele stabilite și constatate cu prilejul cercetărilor judecătorești ce au avut loc.

Justiția și-a spus însă cuvîntul.

In ședința de la 3 decembrie 1925 Consiliul de Război al Corpului III armată, din Chișinău a condamnat pe 85 din cei 287 de acuzați aduși în fața justiției. Dosarul acestui proces este, cu începere de azi, deschis oricui; instrucția orală, depunerile martorilor, documentele, corpurile delicte, rechizitoriul ca și pledoariile sînt la dispoziția tuturor cercetătorilor.

Justiția și-a încheiat misiunea, și guvernul poate vorbi fără nici o stînjenire pentru a lămuri Parlamentul.

Și nu numai Parlamentul; anumite interese au denaturat, sistematic în ultimul timp faptele în legătură cu acest proces, căutînd să deformeze adevărul.

Pentru susținerea unei anumite teze și pentru utilitatea unei anumite cauze, s-au făurit, pe de-a întregul, versiuni contradictorii și neadevăruri în jurul acestui proces; iar dincolo de graniță, interese străine de neamul nostru, interese ostile neamului nostru, au creat o serie întreagă de legende, menite să tulbure bunul simț și dreapta judecată a oamenilor de bună credință.

Discurs rostit în camera Deputaților, în ședința din 9 decembrie 1925 și publicat la București, Imprimeriile „Independența", 1925. Acest discurs a fost generat de propaganda antiromânească purtată împotriva drepturilor naturale și istorice ale țării, sfidîndu-se cu cinism evidențele adevărului istoric. Toate aceste nelegiuiri au fost și motivele expunerii lui Gheorghe Tătărescu, la acea dată fiind ocupantul funcției de secretar de stat în Ministerul de Interne: ***Campanii interesate și campanii pătimașe, duse, dincoace ca și dincolo de granițe, în jurul unora din ultimele evenimente ce au avut loc în ultimul timp în Basarabia – au determinat intervenția guvernului pentru lămurirea opiniei publice. Ele nu sînt o pledoarie și nu sînt un rechizitoriu; autorul lor nu a voit decît să facă oficiu de grefier, adunînd și aducînd în dezbatere acte, date și documente necesare pentru stabilirea adevărului*** (n. ed.)

Este timpul ca şi Parlamentul şi opinia publică să fie scoborîte din lumea informaţiilor fanteziste şi a legendelor şi să fie puse în faţa realităţii. Este ceasul să se cunoască adevărul.

D-lor deputaţi, acest adevăr se va desprinde limpede din actele, faptele şi documentele ce voi aduce în faţa Camerei, şi în care orice om de bună credinţă va putea să-şi făurească o judecată şi dreaptă şi definitivă. Aceste documente şi aceste fapte nu vor privi numai evenimentele de la Tatar Bunar, căci atentatul de la Tatar Bunar, nu este un fapt izolat, ci urmarea firească şi necesară a unei serii de fapte similare avînd aceleaşi cauze şi avînd acelaşi scop.

Atentatul de la Tatar-Bunar nu este decît un episod al luptei purtate în Basarabia de ani de zile şi pe care a-şi putea-o numi: *lupta pentru înăbuşirea conştiinţei naţionale, prin atentate, incursiuni şi atacuri de bande.*

Episodul Tatar Bunar pentru a fi cercetat şi judecat trebuie pus în cadrul său firesc; veriga aceasta însîngerată nu poate fi examinată decît odată cu lanţul din care face parte.

D-lor, acest lanţ îl voi reconstitui.

ELABORAREA PLANULUI LA HARKOV ŞI TRIMITEREA ÎN ROMÂNIA A CELOR CE URMAU SĂ-L EXECUTE

Un capăt al său ne duce la primele începuturi de manifestare ale acţiuni Internaţionalei a III-a din Moscova, fundată după cum bine ştiţi, la 1919 Lumea întreagă a fost împărţită atunci în sectoare, determinîndu-se pentru fiecare sector o anumită activitate şi o anumită metodă de propagandă revoluţionară.

Pentru Basarabia, se înfiinţează în acest scop, un stat major special, cu reşedinţa la Harkov şi cu o subreşedinţă la Odesa. Se elaborează un program amănunţit care hotărăşte o întreită acţiune:

Organizarea atacurilor pe Nistru prin bande armate care trebuiau să atace posturile noastre şi să jefuiască populaţia şi urmărind drept scop, să menţină armata în permanenţă pe Nistru, Pentru ca din această pricină, să se îngreuneze viaţa populaţiei pe toate tărîmurile şi să ţină toată această populaţie mărginaşă de pe malul Nistrului într-o stare de continuă efervescenţă şi enervare.

Organizarea de atacuri şi de atentate împotriva liniilor ferate, a posturilor de jandarmi, a perceptoarelor, a primăriilor avînd drept rezultat demoralizarea populaţiei şi scăderea prestigiului autorităţilor române în ochii populaţiei din Basarabia, şi organizarea a felurite nuclee cu caracter revoluţionar avînd drept misiune recrutarea aderanţilor, şi pregătirea atentatelor.

Acesta e programul!

Odată hotărît, încă de prin anii 1919–1920 întreaga Basarabie a fost inundată de o serie de curieri veniţi din oficinele revoluţionare din Harkov şi Odesa pentru executare. Unul dintre cei mai importanţi curieri însărcinaţi cu misiunea de a centraliza măsurile luate, a fost Gheorghe Bujor, reîntors în ţară din Rusia în 1920, avînd un paşaport revoluţionar de acreditare eliberat de către actualul ambasador al guvernelor sovietelor la Paris d-l Cristo Rakovski, şi contrasemnat de secretarul biroului din Harkov; Jacques Sadoul, binecunoscut căpitan francez comunist. Acest paşaport are cuprinsul următor:

INTERNAȚIONALA COMUNISTĂ
(Biroul de Sud-Harkov 20 Martie 1920)

Camaradul Bujor este desemnat ca reprezentant al Internaționalei comuniste în România.

Secretar: **Jacques Sadoul**

Membru delegat: **Cristo Racovski".**[1]

Acest reprezentant al propagandei revoluționare comuniste vine în țară la 1920 în împrejurări, pe care le cunoașteți, și pe care vi le reamintiți cu toții. Bujor este arestat, cu o serie întreagă de agitatori și curieri ai Internaționalei III-a și astfel se termină misiunea sa în Țara Românească. Firește că cea mai mare parte însă, au putut să-și îndeplinească însărcinările.

Cum a fost executat programul eliberat la Harkov?

Și mai întîi cum au decurs de la 1920 pînă astăzi atacurile pe Nistru, și care au fost acțiunile bandelor pe Nistru? Nu voi întrebuința în răspunsul meu decît documente și acte oficiale care se pot oricînd și verifica și controla. Iată aici tabloul buletinelor zilnice ale evenimentelor de pe Nistru, tablou întocmit de către Marele Stat Major al Armatei. Vă cer întreaga D-tră atențiune, căci lectura acestor documente va fi destul de lungă și poate și obositoare pentru dv., dar cred că trebuie să se știe odată care a fost, în ultimi ani, situația la granița de răsărit a țării și totodată care a fost și devotamentul, și jertfele soldaților noștri, la această graniță. Pregătirea acțiunei teroriste revoluționare începe metodic în anul 1919 și 1920. Care este situația la Nistru în anul 1921?

RAPOARTELE OFICIALE INREGISTRATE IN „BULETINELE EVENIMENTELOR" DE MARELE STAT MAJOR

INCĂLCAREA GRANIȚEI DE LA NISTRU. CRIME ȘI JAFURI.

„Buletinele evenimentelor" redactate de Marele Stat Major ne-o vor arăta-o laconic dar limpede:

In noaptea de 4–5 ianuarie, o bandă numeroasă a încercat să treacă Nistrul, în 2 bărci, în dreptul Rezinei. Au fost respinși cu focuri de armă, de grăniceri.

In ziua de 17 ianuarie, 5 indivizi de peste Nistru au atacat postul fix de grăniceri de la pădurea Iarca.

In noaptea de 1–2 martie, santinelele de la gara maritimă Cetatea-Albă, au fost atacate cu focuri de armă de o bandă care înainta în ceață. Santinelele noastre s-au retras, cerînd ajutor de la regimentul de jandarmi rurali. In acest timp, indivizii au dispărut. S-au găsit pe urma lor: un sac cu cartușe, grenade,încărcătoare și tuburi de cartușe și o sanie.

S-a constatat că numărul acestor indivizi a fost de vre-o 20, iar după urmele lăsate, au avut cu ei și o mitralieră.

In noaptea de 11–12 aprilie, 5 indivizi au trecut Nistrul, pentru a ataca postul de jandarmi de la Crocmaz. Jandarmii au dat lupta cu banda, care se retrăsese în pădure, de unde trăgeau cu mitraliera. Au venit în ajutorul jandarmilor, grănicerii şi postul de jandarmi din Olăneşti. Banda a fost silită să treacă înapoi Nistrul, sub protecţia focurilor şi rachetelor, trase de pe malul stîng.

JEFUITORII FĂCEAU PROPAGANDĂ

In ziua de 14 aprilie, o bandă înarmată a trecut Nistrul, în comuna Dolineni, jud. Hotin, a intrat în curtea proprietarului Buzescu. La sosirea jandarmilor, s-a retras în pădurile Hotinului.

Banda avea jurnale şi manifeste revoluţionare comuniste, pe care le-a răspîndit pe drumul pe unde a venit.

In noaptea de 16-17 mai, o bandă de vre-o 10 indivizi a trecut Nistrul, venind pînă la Bălineni, 15 km., la sud de Hotin. Bandiţii au jefuit un locuitor, au tras apoi focuri de armă şi o grenadă. Sosind jandarmii, s-au schimbat focuri de armă, iar banda s-a retras.

In seara zilei de 31 mai la Rîpa-Neagră, situat în dreptul satului Secăuţi din Ucraina, 8 indivizi au trecut Nistrul cu barca şi au prins pe soldatul grănicer Mitrea Vasile, ducîndu-l spre oraşul Svantz.

In noaptea de 16–17 august orele 3–4, au trecut Nistrul prin punctul Iabca, 39 ucrainieni, care făceau parte din banda Zabolatni. Au fost făcuţi prizionieri şi duşi la pichetul de grăniceri Vadul Roşcov.

A FOST ATACATĂ ŞI POPULAŢIA CIVILĂ

In noaptea de 16–17 august, 30 indivizi armaţi au atacat conacul moşiei d-lui Simionovici din comuna Gorodiştea, jud. Orhei, la 5 km. depărtare de Nistru, omorînd pe d-na Simionovici şi pe 2 servitori; rănind grav pe Simionovici proprietarul şi pe administratorul moşiei. Au jefuit conacul, iar la plecare au luat toţi caii şi trăsurile.

In noaptea de 16–17 august, au trecut Nistrul, pe la punctul Pădurea-Iapcani, jud. Soroca, ucrainienii din banda lui Zaboladni, cu arme, cartuşe şi muniţiuni. Au fost prinşi şi arestaţi la pichetul de grăniceri.

In noaptea de 20–21 august, în dreptul satului Bacal din Ucraina, 2 bărci au încercat să treacă Nistrul. Posturile noastre i-au silit cu focuri să se retragă. Cei din bărci au răspuns cu focuri.

In noaptea de 22–23 august, orele 23.30, 60 indivizi armaţi au atacat, în dreptul comunei Rezina, sentinelele noastre, care cu focuri, i-au silit să se retragă.

Tot în aceeaşi noapte, pe la orele 2, la stînga Ostrovului din sus din dreptul Rezinei, 7 indivizi au atacat santinelele noastre, cu mitralierele, apoi s-au retras.

In noaptea de 30–31 august, 7 indivizi armaţi au încercat din nou să atace conacul moşiei d-lui Simionovici. Au fost simţiţi de soldatul de pază, care a deschis focul. Bandiţi au dispărut.

In noaptea de 7–8 septembrie, orele 3.30, o bandă de 30–40 indivizi călări, armaţi cu puşci şi mitraliere, venind de peste Nistru, au atacat postul de jandarmi Tribujeni, jud. Orhei, rănind mortal 2 jandarmi; apoi s-au stabilit în pădurea Tiganca dintre satele Susliu şi Tribujeni. Fiind urmăriţi au trecut Nistrul, lăsînd o căruţă cu muniţii şi manifeste.

In noaptea de 9 septembrie 1921, orele 24 o bandă de 20 indivizi au intrat în comuna Culisovca, trăgînd focuri de armă şi aruncînd grenade. După jafuirea unor locuitori, la plecare au luat pe toţi străjerii din comună, pe care i-au liberat cînd au trecut Nistrul.

In noaptea de 28–29 septembrie o bandă de vreo 200 pînă la 300 indivizi înarmaţi cu mitraliere, puşti-mitraliere şi arme, trecînd Nistrul în comuna Comorov, au prădat pe preotul Serghei Semeinic, prăvălia de manifactură a unui evreu şi pe proprietarul Iubnidinski, căruia i-au luat 8000 lei şi 15 cai. Bandiţi apoi au trecut Nistrul înapoi.

In noaptea de 1–2 octombrie, postul de jandarmi din comuna Turlache, lîngă Cetatea-Albă, a fost atacat de 10 indivizi. Banda a venit de peste Nistru, cu bărcile. In post, erau trei jandarmi; unul a reuşit să scape, pe unul l-au împuşcat şi pe al treilea l-au luat prizioner.

La plecare, bandiţii au aruncat o grenadă în post, care a fost complet dărîmat, acoperind sub dărîmături pe jandarmul ucis. Bandiţii au mai tras apoi focuri şi au aruncat grenade, întorcîndu-se peste Nistru cu bărcile cu care veniseră.

BANDIŢI ORGANIZAŢI MILITĂREŞTE

In dimineaţa de 6 octombrie, 35 de bandiţi au năvălit în satul Alexandrovna, jud. Cetatea-Albă. Erau înarmaţi şi aveau 6 mitraliere. După ce au aşezat mitralierele în poziţia de atac, au luat sub ameninţare 9 căruţe cu cai şi cîte un om de căruţă, ca să le conducă. Urmăriţi de jandarmi, bandiţii au lăsat căruţele şi au fugit spre comuna Staro-Cazaci. Aici, au luat poziţie de atac pe un deal şi au deschis focurile cu cele 6 mitraliere ce le aveau. Sosind şi alte detaşamente de jandarmi, s-au dat o luptă care a ţinut toată ziua, au fost răniţi: locot. **Stoenescu, 3 soldaţi grăniceri şi un străjer.** La miezul nopţii, s-a început din nou lupta, iar bandiţii, strecurîndu-se au reuşit să scape. Pe poziţia ocupată de bandiţi, s-au găsit, la ziuă, 6 cadavre dezbrăcate. S-a constatat că unii din cei morţi aveau răni mai uşoare, dar aceşti răniţi au fost ucişi de tovarăşii lor, spre a nu cădea prinşi de vii. In această din urmă luptă, din partea noastră au murit: un sergent de jandarmi şi 2 străjeri comunali; au fost răniţi: un plutonier, 2 caporali şi 2 soldaţi din jandarmerie.

In drumul lor spre Palanca, bandiţii s-au întîlnit cu un detaşament din regimentul 7 Prahova, cu care a dat o scurtă luptă. Din partea noastră a căzut un soldat rănit.

Banda, favorizată de întuneric, a fugit spre pichetul Liman. Aci, erau grănicerii, care îi aşteptau.

S-a dat între grăniceri şi bandiţi o luptă, care a durat pînă la orele 6 dimineaţa, cînd bandiţii au reuşit să treacă pe o insulă din apropierea pichetului de grăniceri, iar de aci, pestre Nistru. În insulă, s-au găsit: grenade, bombe, dinamită şi manifeste.

In ziua de 6 octombrie, pe teritoriul comunei Isacova, jud.Orhei, 4 bandiţi veniţi de dincolo de Nistru, au omorît, fiind de faţă mai mulţi ţărani ce erau cu căruţele; pe un anume Cernovski, polonez, fost căpitan de rezervă în armata rusă, care era agent de asigurare la Societatea „Urania" din oraşul Bălţi şi pe care l-au luat drept agent de siguranţă.

In noaptea de 14–15 oct., între satul Caplai şi pichetul de grăniceri Racotescu, a trecut o bandă înarmată şi a atacat patrula de grăniceri, omorînd un grănicer. Banda s-a retras în pădurea Caplai.

In noaptea de 24–25 octombrie, au trecut din Ucraina, în dreptul comunei Nemirovca, 14 indivizi călări şi înarmaţi. Somaţi, prin focuri de armă, de jandarmii postului Voroncău, jud. Soroca, aceştia s-au predat.

In noaptea de 24–25 octombrie, o bandă de 15 inşi, trecînd Nistrul, au atacat casa perceptorului din Părcăuţi, voind a jefui casa percepţiei. Ei au fost respinşi de jandarmi şi de o patrulă de infanterie.

In noaptea de 9–10 noiembrie, a fost atacat de focuri de armă şi mitralieră pichetul de grăniceri Talmaz-Sud. Postul de observaţie fix al grănicerilor dintre Talmaz-Sud şi Talmaz a dispărut.

In noaptea de 8–9 decembrie, o bandă de 40 oameni înarmaţi cu arme, mitraliere, grenade şi rachete a încercat să treacă Nistrul în dreptul comunei Chiţcani (jud. Tighina), la punctul Cotul-Chirilă. Fiind surprinşi şi respinşi cu focuri de arme bandiţii s-au retras în pădurea Faraoana-Tiraspol, după ce au tras vreo 200 focuri de armă, mai multe grenade şi rachete.

In seara de 17 decembrie, orele 18, seara două bande de cîte 15 indivizi au trecut Nistrul, pe gheaţă, strecurîndu-se printre posturile de grăniceri, în dreptul comunei Calaraşovca, cu scopul de a jefui mănăstirea de la Calaraşovca. Grănicerii, prinzînd de veste, au dat lupta cu bandiţii, timp de o oră. Bandiţii au fost respinşi, lăsînd pe teren 8 morţi. Din partea noastră a căzut rănit un soldat.

CINE SÎNT VICTIMELE?

Domnilor deputaţi, iată cum a fost executat pe anul 1921 prima parte a programului revoluţionar; iată ce au fost atacurile armate săvîrşite uneori cu complicitatea directă a soldaţilor roşii întotdeauna sub protecţia acestora.

Aceste atacuri, aceste jafuri şi asasinate, aceste acte de tulburare a graniţei noastre de răsărit, au continuat în anii următori cu mai mult sau mai puţină intensitate, dar au continuat şi continuă şi azi.

D. IONAŞ GRADIŞTEANU: Domnule Tătărăscu ar fi bine ca să se publice un tablou al tuturor soldaţilor omorîţi precum şi al tuturor civililor care au fost omorîţi de bandele bolşevice.

D. G. TATARESCU *subsecretar de stat la ministerul de interne*: Se va face.

D. IONAŞ GRADIŞTEANU: ... pentru edificarea umanitariştilor din Occident.

D. G. TATARESCU *subsecretar de stat la ministerul internelor*: Domnilor deputaţi ziceam că aceste atacuri au continuat în tot intervalul acestor patru ani în urmă[1]. Nu vă voi obosi cu înşirarea lor – ne-ar trebui o serie întreagă de şedinţe în acest scop. De altfel, deosebindu-se prin rezultate ele se aseamănă avînd aceeaşi organizare şi avînd acelaşi scop.

ATACURI ŞI INCURSIUNI ÎN 1924

Voi trece deci peste toate atacurile din anii 1922 şi 1923; iar în 1924 nu vă voi cita, din Buletinul Marelui Stat Major, decît pe cele executate în lunile iunie-iulie, august şi septembrie 1924; în această din urmă lună au avut loc evenimentele cunoscute la Tatar-Bunar şi împrejurimi.

În ziua de 2 iunie o luntre încercînd să treacă Nistrul în dreptul satului Lapatina grănicerii noştri i-au somat să stea însă li s-a răspuns cu focuri de armă din barcă şi din partea grănicerilor ruşi. În urmă deschizînd focul şi grănicerii noştri, cei ce voiau a trece Nistrul au fost siliţi a se retrage.

În noaptea de 2– 3 iunie 1924, patrula pichetului Lascăr Catargiu a fost atacată cu 15 grenade pe cînd se înapoia la post; soldaţii roşii de pe malul opus au deschis focul de mitraliere trăgînd peste 400 focuri.

În noaptea de 2–3 iunie, 2 soldaţi grăniceri din pichetul 185 au fost atacaţi cu focuri de armă.

În noaptea de 7–8 iunie, pichetele Negorini şi Varşovia (Jud Hotin) au fost atacate de bande comuniste, ce reuşiseră a trece Nistrul (20 indivizi). În lupta ce s-a dat au fost răniţi, un bandit şi 2 grăniceri; restul au trecut rîul.

În seara de 20–21 iunie, 2 grăniceri romåni aflaţi în patrulare, au fost atacaţi cu focuri între satele Todolna şi Lopatna. Banditii au fost respinşi şi trecuţi peste Nistru.

În noaptea de 20–21 iunie o bandă de 25–30 indivizi cu arme, mitraliere şi grenade au trecut Nistrul în 6 bărci între Bernova şi Moşineţ, atacînd patrula grănicerilor pe care a ţinut-o sub focuri 2 ore reuşind apoi a pătrunde în interior îndreptîndu-se spre satele Şivinş-Mihailowka (Mămăliga).

În noaptea de 25–26 iunie patrula de grăniceri din pichetul Vasile Lupu a fost atacată cu focuri de armă de pe malul stîng al Nistrului de 4 indivizi care se pare că aveau intenţia de a trece rîul, pentru jafuri.

În ziua de 2 iulie 2 bărci cu 7–8 soldaţi bolşevici au venit în faţa cetăţii Hotin cu intenţia de a trece Nistrul. S-au deschis focuri reciproce şi un soldat bolşevic a fost omorît.

FOCURI DE ARME CONTINUE LA NISTRU

În noaptea de 19–20 iulie s-au tras focuri de armă asupra pichetului Dubăsari pentru a susţine trecerea a 4 indivizi care fiind observaţi prea tîrziu au reuşit a debarca şi a dispărea în întuneric.

În noaptea de 23 iulie pe Liman 3 bărci au încercat să treacă spre malul nostru. S-au tras focuri de armă şi mitralieră. Cele trei bărci nu au reuşit a trece apa.

În noaptea de 24–25 iulie mai mulţi indivizi au încercat a trece Nistrul în dreptul satului Krocmazi; au fost respinşi trăgîndu-se focuri de ambele părţi.

În noaptea de 27–28 iulie pe marginea Limanului o patrulă de grăniceri a fost atacată cu focuri de revolver şi grenade. Un grănicer a fost rănit.

În noaptea de 28– 29 iulie, 4 indivizi au trecut Nistrul cu intenţia de a jefui. Urmăriţi de grănicerii noştri s-a deschis un viu foc de arme, care a silit pe bandiţi a se retrage în pădure.

În noaptea de 10–11 august o bandă de terorişti a încercat să treacă Nistrul. S-a încins o luptă violentă cu grănicerii. Banditii s-au refugiat în viile de lîngă Cetatea Albă, lăsînd pe teren material de război.

În noaptea de 18 august o patrulă bolşevică călare a tras 2 focuri de armă asupra santinelelor noastre în dreptul pichetului 25.

În noaptea de 26 august 4 indivizi au încercat să treacă Nistrul la Talmaz. Fiind surprinşi au deschis focuri de armă şi granade fiind susţinuţi şi de pe malul stîng. Un individ a fost ucis, iar restul au dispărut.

În perioada de 17–18 septembrie s-au tras 40 focuri de armă asupra grănicerilor din pichetul C. A. Roseti (Zălăuceni).

În noaptea de 25–26 septembrie în dreptul satului Maiaki au sosit cîteva bărci care au tras focuri asupra santinelelor noastre de la Pichetul Gura. După un schimb de focuri, cei ce încercau a trece rîul, au fost respinşi.

*

* *

Domnilor deputaţi, iată în ce constă acţiunea de teroare executată pe Nistru, din anul 1920, de cînd începe să se realizeze programul elaborat de birourile Internaţionalei a III-a, la atentatul de la Tatar-Bunar; iată cum a fost executată prima parte din acest program.

Cum s-a executat partea a II-a: atacuri, jafuri şi atentate în interior?

Nu voi înşira aci atentatele săvîrşite în restul ţării care sînt însă tot urmarea acţiunii revoluţionare internaţionale cum a fost atentatul de la Senat, săvîrşit de Max Goldştein care are aceeaşi origină şi e încă proaspăt în mintea dumneavoastră; nu voi vorbi de încercarea de atentat monstruos, pregătită la Chişinău la Teatrul Naţional în 1922, şi care trebuia să surpe întreg edificiu peste publicul ce se găsea acolo; nici de deraierile provocate de mîini pregătite dincolo de Nistru, şi nici de celelalte atentate care au însîngerat Basarabia în ultimi ani; pentru ca să nu vă obosesc prea mult, nu vă voi vorbi decît de atentatele acestea interne, care au avut loc în Basarabia numai în anii 1923 şi 1924 şi care culminează cu acel de la Tatar-Bunar.

Mă voi sluji, pentru acest scop, de o presă oficială, de „Buletinul informaţiilor Statului Major al Corpului de Jandarmi".

Adaug, din capul locului, că nu voi citi din aceste buletine decît acele fapte, care după ce au fost cercetate, au putut să dovedească limpede amestecul curierilor şi agenţilor veniţi cu scopuri bine hotărîte de dincolo de Nistru.

INFORMAŢII DIN „BULETINUL STATULUI MAJOR AL CORPULUI DE JANDARMI"

ALTE CRIME ŞI ATENTATE

În noaptea de 7 aprilie, indivizi înarmaţi au atacat localul Ocolului Silvic Olăneşti, rănind pe gardianul de pază.

În ziua de 15 aprilie, la orele 20, pe cînd jandarmul sergent Saramet Nicolae, împreună cu încă un jandarm de la post, se găseau în serviciul de patrulare, au fost atacaţi şi împuşcaţi mortal de către indivizi necunoscuţi.

În ziua de 15 aprilie, pe cînd 3 jandarmi de la postul Streşeni transfera un grup de arestaţi au fost atacaţi în drum de alţi indivizi cu scopul de a înlesni evadarea celor arestaţi. În timpul luptei între jandarmi şi bandiţi, au fost omorîţi 2 jandarmi, iar bandiţii au dispărut.

În ziua de 17 aprilie, trenul 337 ce venea de la Chişinău la Tighina a fost atacat cu arme şi mitraliere în apropiere de staţia Bolboca, au fost 4 morţi şi 7 răniţi.

În ziua de 17 aprilie, o bandă de 12 indivizi armaţi cu puşti, grenade şi mitraliere, au atacat şi jefuit 50 persoane pe şoseaua Hotin-Noua-Suliţă.

În noaptea de 19 aprilie, indivizi necunoscuţi şi armaţi au atacat postul Sărăţica-Nouă. Unul din jandarmii aflaţi la post a fost omorît, iar celălalt dezarmat. Fiind urmărit de jandarmii secţiei, s-a încins o luptă în care 3 dintre bandiţi au fost omorîţi, 2 arestaţi şi restul dispăruţi. În această ultimă luptă a fost rănit mortal încă un jandarm.

În ziua de 22 aprilie, mai mulţi bandiţi armaţi cu puşti şi grenade au atacat locuinţa negustorului Grunberg. Intervenind jandarmii, au dispărut bandiţii. Au fost omorîţi 2 jandarmi.

În seara zilei de 25 mai, o bandă puternică de 15–20 indivizi armaţi şi mascaţi, avînd cu ei grenade şi puşcă mitralieră, au atacat satul Vorticăuţi, jefuind casele mai multor locuitori, atacînd şi postul de jandarmi cu grenade. Jandarmii răspunzînd cu focuri de arme au respins pe bandiţi, iar în timpul luptei au fost omorîţi 2 jandarmi.

În noaptea de 3–4 iunie, patrula de jandarmi locală a fost atacată cu focuri de mitralieră de indivizi necunoscuţi, care în urmă au dispărut. Unul dintre jandarmi a fost omorît.

În ziua de 14 iulie, ora 7,30, jandarmii secţiei şi postului Volontirovca au arestat în casa locuitorului Celmente Butescu pe 2 bandiţi terorişti: C. Boşnov şi Emil Popov, veniţi de peste Nistru. Prinderea s-a făcut în urma unei adevărate lupte, care a durat 5 ore şi după ce s-a dat foc casei. În luptă a fost împuşcat un soldat de infanterie.

În ziua de 4 octombrie, 3 bandiţi înarmaţi au jefuit diligenţa, care face cursa între Hotin şi Dărcăuţi, jefuind-o de 6 milioane lei, după care au dispărut.

În seara zilei de 18 octombrie, 4 indivizi înarmaţi cu puşti şi grenade au pătruns în spitalul Soroca, unde era bolnav deţinutul Isaia Sudacovce, care avea la activul său mai multe crime şi tîlhării. Au ameninţat cu moartea personalul spitalului şi au înlesnit evadarea deţinutului, dispărînd cu toţii.

ATENTATE ŞI „LOVITURI" ÎN ANUL 1924

În seara de 3 ianuarie, o bandă de 8 indivizi a atacat şi jefuit administraţia moşiei Leontea, legînd personalul şi un agent fiscal.

În ziua de 9 februarie, patrula postului Ganez, a fost atacată pe neaşteptate de nişte indivizi ascunşi într-o casă, cu focuri de armă. Unul dintre jandarmi a fost omorît. Banda a dispărut în pădurea din apropiere.

În noaptea de 6 mai, o bandă de 16 indivizi, armată cu mitraliere şi grenade a intrat în satul Ciuciulea pentru a jefui; dîndu-se alarma, bandiţii au fost înconjuraţi şi, în timpul luptei, au fost împuşcaţi 5 bandiţi, iar dintre jandarmi au fost omorîţi,

jandarmul plutonier, Amariei Ioan și un jandarm caporal. În urmă, bandiții au dispărut.

În noaptea de 8–9 iunie, jandarmii din batalionul de instrucție fiind în patrulare, au prins în hotarul comunei Cimișeniu un locuitor care transporta cu căruța la Chișinău lăzi cu cartușe de mitralieră.

În ziua de 23 iunie o bandă de 6 indivizi apărînd în marginea satului Bocșani și fiind urmărită de jandarmii posturilor din împrejurimi care ajungîndu-i în pădurea Cipilinți, s-a dat o luptă în care au fost omorîți 3 bandiți. Dintre jandarmi au fost omorîți doi.

În ziua de 10 iulie ora 14, pe cînd jandarmii postului Tipala se aflau în patrulare, în marginea satului Sangera a întîlnit 3 indivizi într-o căruță, pe care, voind a-i controla, au răspuns cu focuri de armă trăgînd asupra jandarmilor, după care au dispărut.

În noaptea de 4–5 august, Compania III-a din Reg. 13 infanterie, (jud. Hotin) a fost atacată de o bandă de 20–30 inși îmbrăcați rusește, înarmați cu puști, grenade și puști mitraliere. În timpul luptei, indivizii au aruncat o grenadă, care a rănit 5 străjeri de la pichetul de alarmă și un soldat. Faptul s-a petrecut la pichetul de frontieră.

În noaptea de 9–10 august o patrulă de grăniceri a surprins un grup de 12 indivizi în dreptul satului Vadul-lui-Vodă. Patrula somîndu-i să stea, au răspuns cu focuri. În ajutorul patrulei noastre, a venit pichetul de grăniceri. S-a dat o luptă, în care au căzut 2 grăniceri.

În noaptea de 12 august un grup de 28 indivizi înarmați cu puști și grenade, în dreptul punctului Vadul-lui-Vodă, au atacat conacul moșiei Corsacov, la 8 km. depărtare de acest punct, omorînd pe d-na Corsacov, proprietara; pe d-na Iarosievici și d-na Gornovici, venite de cîteva zile. Au jefuit pe 7 servitori, obiecte de valoare, bijuterii, cai și trăsuri, trecînd înapoi Nistrul.

În noaptea de 13–14 august, orele 9 seara, o bandă de 150 călăreți, bine înarmați, au trecut Nistrul și au intrat în satul Ianauți, unde au jefuit pe propietar, au atacat postul de jandarmi, distrugîndu-i arhiva, apoi s-a retras spre Nistru. Pe drum trecînd prin satul Palivanov, bandiții călăreți au fost urmăriți de patrulele noastre de cavalerie. A fost rănit locotenentul care comanda patrula noastră și învățătorul din acest sat.

În noaptea de 14–15 august, o bandă a atacat cu focuri de armă plutonul de jandarmi Corjova și pichetul Dubăsarii-Vechi. O altă bandă a mai atacat și o patrulă, între pichetele Corjova și Malul Torgatein, încercînd să treacă Nistrul cu o barcă. Patrula noastră i-a respins.

În noaptea de 27–28 iulie controlorul Sasu cu soția și vizitiul au fost atacați în pădurea din apropierea comunei Briceni de către bandiții bine înarmați. Bandiții au fost prinși și arși de vii și găsiți carbonizați.

În ziua de 16 august, ora 19 o bandă de 5 indivizi a atacat escorta care transfera de la postul Lipcani la parchet 2 indivizi. În dreptul pădurii Zelma, deschizîndu-se focuri de către indivizi au omorît un jandarm, iar transferații și cu banda au dispărut.

În seara de 6 septembrie, indivizi necunoscuți au baricadat linia ferată între Vasile-Lupu și Pîrlita, punînd șase șine de fier, după care au dispărut. Grație vigilenței mecanicului s-a putut evita o catastrofă.

În noaptea de 26–27 septembrie patrula de jandarmi de la postul Saba fiind în serviciul de patrulare, a fost atacată cu focuri de armă de niște indivizi necunoscuți care în urmă au dispărut. Un jandarm a fost rănit.

În noaptea de 7–8 octombrie, necunoscuți au arestat pe străjerii care făceau de pază la postul No. 12 C.F.R., din comuna Mămăliga, minînd podul și rupînd linia pe distanță de 1 metru, după care au dispărut.

*

* *

D-lor deputați iată stadiul realizării celui de-al doilea punct din programul amintit; iată cîteva din rezultatele acțiunii întreprinse pentru organizarea de atentate, de jafuri, „lovituri" făcute cu scopul să atragă după sine o stare generală de deprimare a populației și prielnică pentru succesul tuturor propagandelor, și totodată să scadă prestigiul autorităților, în ochii acestei populații.

Fără a mai stărui asupra altor încercări nereușite de alte atentate similare din acest interval, trec la examinarea celui de-al treilea punct din programul organizațiilor teroriste, al constituirii nucleelor de propagandă revoluționară, și al cuiburilor și depozitelor de arme, muniții și material necesar pentru punerea în aplicare al atentatelor.

Voi utiliza, pentru acest examen, și potrivit metodei de la care nu mă voi abate în tot decursul acestei expuneri – numai acte și documente care cuprind faptele și date corespunzînd, fiecare, realității și adevărului.

ORGANIZAȚII DE SPIONAJ MILITAR ORGANIZAȚII TERORISTE

DIN CERCETĂRILE ȘI DESCOPERIRILE SIGURANȚEI STATULUI

Iată tabloul întocmit de Direcțiunea Generală a Siguranței Statului cuprinzînd descoperirile acestor organizații; extrag din ele cele privitoare la anii 1923 și 1924, mai apropiați de organizările care trebuiau să pregătească lovitura de la Tatar-Bunar.

La 3 februarie, s-a descoperit în orașul Cetatea-Albă, o organizație de spionaj militar, în legătură cu organizațiile sovietice. S-au găsit manifeste incendiare și multă literatură comunistă. S-au mai găsit informațiuni militare ce urmau a fi expediate peste Nistru. Au fost arestați 12 ruși.

S-au descoperit apoi succesiv:

La 28 aprilie, în comuna Troița județul Tighina, o organizație teroristă de subminare a C.F.R. S-au găsit explozibile și grenade. Au fost arestați 7 ruși.

La 2 mai în comuna Cubei, judeţul Cetatea Albă, o organizaţie de spionaj militar, propagandă şi agitaţie politică, avînd şi o secţie teroristă. S-a găsit literatură comunistă tipărită în Odesa, manifeste incendiare, arme şi muniţii. Au fost arestaţi 26 ruşi şi evrei.

La 5 mai, în comuna Volontirova, jud. Cetatea Albă, o organizaţie teroristă şi spionaj militar. *S-au găsit arme muniţii şi explozibile.* Au fost arestaţi 22 indivizi, din care 18 ruşi. În timpul arestărilor a fost împuşcat soldatul Bute Vasile din reg. 10 infanterie şi alţi doi soldaţi răniţi. La 1 septembrie, în comuna Chelmenţi, jud. Hotin, o organizaţie teroristă şi spionaj. S-au găsit puşti, mitraliere, grenade, revolvere şi muniţii. Au fost arestaţi 15 indivizi toţi ruşi. Cu ocazia arestării au fost lupte între organele militare şi terorişti.

La 22 septembrie, în comuna Mihăileni, jud. Hotin, o organizaţie teroristă şi spionaj militar. S-au găsit muniţii, explozibile şi manifeste incendiare. Au fost arestaţi 15 indivizi ruşi.

La 2 decembrie, în gara Ocniţa, jud. Soroca, o organizaţie de spionaj militar. S-au găsit infomaţii militare ce urmau a fi expediate peste Nistru, cum şi ordine instructive. Au fost arestaţi 4 ruşi şi 2 evrei.

În timpul anului 1924 s-au descoperit:

La 26 mai, în Chişinău, o organizaţie de spionaj militar, agitaţie şi propagandă politică. S-a găsit corespondenţă şi informaţii care urmau să fie expediate peste Nistru. Au fost arestaţi 39 indivizi, ruşi şi evrei.

La 31 mai, o organizaţie comunistă teroristă, comuna Paguceni, jud. Tighina, care transporta muniţii şi explozibile de peste Nistru. Cu ocazia cercetărilor s-a găsit un sac cu ecrazită* şi muniţii. Au fost arestaţi 3 indivizi ruşi.

La 21 iunie, în comuna Gorodiştea şi Tipova, jud. Orhei, o organizaţie de spionaj militar şi agitaţie cu o secţie teroristă. S-au găsit arme muniţii şi ordine instructive de la centrele revoluţionare ruse. Au fost arestaţi 10 ruşi şi doi moldoveni.

La 9 iulie, în comuna Goreşti, jud, Chişinău, o organizaţie teroristă şi propagandă revoluţionară. S-a descoperit un depozit de arme şi explozibile.

La 2 august, în jud. Cetatea Albă, o organizaţie de spionaj militar şi teroristă. S-au găsit grenade, arme muniţiii şi corespondenţă. Au fost arestaţi 8 ruşi şi trei evrei.

La 31 august, în comuna Sabolat, jud. Cetatea Albă, o organizaţie teroristă; cu prilejul arestării lor s-au dat lupte cu organele poliţieneşti. S-au arestat 6 indivizi, la care s-au găsit revolvere, grenade şi ordine instructive.

La 2 septembrie, în comuna Mascăuţi, jud. Orhei, o organizaţie de spionaj militar, propagandă şi agitaţie contra Siguranţei Statului. S-a găsit corespondenţă şi informaţii ce urmau a fi expediate peste Nistru. Au fost arestaţi 4 ruşi şi doi moldoveni.

La 30 septembrie, la Chişinău s-a descoperit o organizaţie de spionaj militar. S-au găsit informaţii militare şi schiţe ce urmau a fi expediate peste Nistru cum şi un cifru pentru scrisori. Au fost arestaţi 5 indivizi ruşi.

---

* ecrazită: exploziv pe bază de acid picric (n. ed.)

DIN ISPRĂVILE SECȚIILOR TERORISTE

La 10 noiembrie, în stația Străşeni, o secție teroristă de subminare a C.F.R., care pregătise un atentat în acel punct cu dinamită, aşezate sub linia ferată şi instrumente pentru demontarea liniei. La locul unde s-a încercat atentatul au fost scoase buloanele pe o distanță de 100 metri. Au fost arestați 28 de indivizi în majoritate ruşi cu legături peste Nistru. Cu ocazia urmăririlor s-au dat lupte între indivizi şi organele militare.

La 26 noiembrie, în Chişinău, o organizație de spionaj. S-au găsit informații ce urmau a fi trimise peste Nistru şi manifeste incendiare. Au fost arestați 2 indivizi evrei.

La 26 decembrie,în comuna Chelmeți şi Iarova, jud. Hotin, o organizație teroristă. Au fost arestați 5 indivizi ruşi şi 2 moldoveni. S-au găsit arme, muniții şi ordine instructive.

*
* *

Domnilor, iată ceea ce s-a putut descoperi, grație vigilenței, sîrguinței şi devotamentului organelor polițieneşti în Basarabia în ultimi doi ani. După cum vedeți şi al treilea punct din program a fost pe de-a-întregul executat.

Atacuri şi incursiuni pe Nistru, jafuri şi atentate săvîrşite de agenții speciali din interior, nuclee comuniste şi conspirative în anumite puncte alese – acțiunea internaționalei a III-a se continuă persistent şi metodic în ultimii patru ani în toată Basarabia în vederea pregătirii „loviturii“ finale, a actului decisiv care trebuia să întroneze în toată Basarabia sau într-o parte a acestei provincii revoluția comunistă.

ATENTATUL DE LA TATAR-BUNAR

VĂZUT ÎN LUMINA ADEVĂRULUI CERCETAT ŞI STABILIT DE JUSTIȚIE

În planurile organizațiilor, atentatul de la Tatar-Bunar trebuia să constituie acest act.

Ce a fost acest atentat?

Domnilor deputați, ca şi pentru celelalte fapte, mă voi sluji în toată această analiză numai de documente şi date necontestate.

Rolul meu în expunerea evenimentelor de la Tatar-Bunar, e şi mai uşor. Atentatul a fost judecat. Faptele au fost cercetate; documentele şi dovezile au fost discutate pe larg şi contradictoriu. Am aci dosarul procesului cu tot adevărul pe care îl cuprinde.

Acest proces a fost instruit timp de un an.S-au ascultat toate glasurile care puteau aduce vreo lămurire, s-au audiat sute de martori în acuzare ca şi în

descărcare, s-au cercetat toate documentele, s-au confruntat actorii și martorii: lumină deplină a fost făcută.

Din dosarul acestui proces voi rupe un singur act, care consemnează întreg rezultatul tuturor cercetărilor și care astfel, cuprinde ***adevărul***, stabilit judecătorește: ***ordonanța definitivă***, pe temeiul căreia s-au trimis în judecată autorii și complicii atentatului precum și pe cei care s-au găsit în legături cu organizarea lui.

Ce conține această ordonanță definitivă?

Vă voi citi din ea numai părțile esențiale care pot lămuri pe oricine ce a fost atentatul de la Tatar-Bunar, cu ce mijloace a fost executat atentatul de la Tatar-Bunar și mai ales care a fost țelul acestui atentat.

Vă voi cere întreaga atenție; fiecare cuvînt din această ordonanță să sprijină pe o documentare. Să ascultăm, deci pe comisarul raportor:

MĂRTURISIRILE DOCUMENTELOR

„Pentru organizarea comitetelor revoluționare în Basarabia a fost însărcinat „de către Oficiul Central din Odesa, comisarul bolșevic Andrei Culșnicov zis Nenin, „agentul bolșevic Nicole Sișman care lucrau în organizațiile revolționare din anul „1918.

„Agenții bolșevici veniți de peste Nistru pentru organizarea comitetelor „revoluționare în Basarabia, în cap cu comisarul bolșevic Andrei Culșnicov zis „Nenin și agentul bolșevic Nicole Sișman, spre a încuraja populația pașnică a „Basarabiei la revoluție – făceau propagandă revoluționară îndemnînd pe locuitori „la revoluție, spunîndu-le – între altele – că întreg teritoriul Basarabiei și chiar „vechiul regat sînt organizate pentru revoluție și că se așteaptă momentul pentru ca „Rusia sovietică să intre în Basarabia spre a o ocupa. '

„Comisarul bolșevic Nenin, colindînd satele din sudul Basarabiei, a format „comitetele revoluționare în județul Cahul, Ismail și Cetatea Albă, ajutat de către „agenții bolșevici Nicolae Sișman și Colotov.

Pentru înțelegerea lucrurilor, domnilor deputați, trebuie să adaug că acest Nenin care este sufletul și animatorul acestui atentat și care este șeful politic și executorul ordinelor ce primea de dincolo de Nistru, a fost dovedit că a făcut în tot timpul anului 1924 naveta între Odesa și centrele basarabene; la dosar există, în afară de depozițiile martorilor, un document care n-a putut fi contestat și nu se poate contesta: o fotografie făcută la Odesa, care reprezintă pe acest Nenin împreună cu cei doi locoteneți militari ai săi, Babac și Covali, acesta din urmă fotografiat în uniformă militară a armatei roșii. Această fotografie a fost găsită printre alte documente la tovarășul lui Nenin, un oarecare Bastislev care a și fost condamnat la muncă silnică pe viață. Această fotografie are pe verso o interesantă mențiune, scrisă și datată din Odesa, 31 iunie 1924; prin urmare cîteva luni înainte de comiterea atentatului cu următorul cuprins: „În amintirea trecutului și în nădejdea viitorului incendiu mondial adică ***Republica Sovietică Moldovenească***".

ACTIVITATEA UNUI COMISAR BOLŞEVIC

Să vedem care a fost activitatea acestui Nenin:

„Astfel a organizat în acelaşi timp cu alcătuirea comitetului revoluţionar de „la Tatar-Bunar, comitetele revoluţionare în comunele: Cişmeaua rusă, Cişmeaua „văruită, Neruşai, Gibsieni, Vîlcov, Caracurt, Vaical, Banovea, Fîntîna zînelor, „Cairaclia Nou Karagaci, Chilia Nouă, Furmanka, Draculea, Sofiena, Sichirlichitai, „oraşul Ismail, Duluchioi, Caşliţa şi alte localităţi din judeţul Ismail; Plaktievka, „Divizia, Saba, Acmanghit, judeţul Cetatea Albă, Găvănoasa; Pelenei Moldoveni, „Vulcăneşti, judeţul Cahul şi în oraşul Cahul.

„Centrul acestor comitete revoluţionare era în Tatar-Bunar.

„Literatura, broşurile şi manifestele revoluţionare se aduceau din Rusia prin curier special. Acestea erau trecute în taină din mînă în mînă pentru a fi citite de către toţi aderenţii.

„Mai în toate comunele ruseşti din sudul Basarabiei, comisarul bolşevic Nenin cu ajutoarele sale a înfiinţat comitetele revoluţionare săteşti.

Alegerea cîmpului de operaţiuni

Este iarăşi necesar, d-lor, de a arăta că terenul pentru executarea acestui început de organizare revoluţionară nu a fost ales fără rost.

Toate aceste sate sînt, exclusiv, sate locuite de ruşi; în ele nu se găsesc decît cîteva familii de moldoveni cu totul izolate şi înăbuşite de ambianţa rusească. Comitetele revoluţionare au fost alcătuite exclusiv din ruşi şi lipoveni.

Reţineţi, vă rog, acest fapt pentru momentul cînd veţi examina singuri, concluziile ce se desprind din toate aceste amănunte, şi acum urmăriţi activitatea acestor comitete:

„Aceste comitete săteşti au fost reunite în organizaţii mai mari numite „comitete de sub-raioane care au luat fiinţă în centrele mai importante.

„Comitetele de sub-raioane erau sub ordinele comitetelor regionale. „Comitetele săteşti erau sub ordinele directe ale sub-raionului.

„Afară de comitetele săteşti în fiecare comună se forma un detaşament de „luptă (*boievoi otreiad*), detaşament de atac, care trebuia să atingă umărul de cel „puţin de 30 membrii, sub conducerea unui comandant.

„Detaşamentele de luptă aveau însărcinarea să întrunească oamenii „pregătindu-i pentru luptă, să primească arme şi muniţii formînd depozite şi să le „împartă luptătorilor cu puţin timp înainte de izbucnirea revoluţiei.

CUM AU FOST ORGANIZATE COMITETELE DE LUPTĂ

„Fiecare comitet sătesc trebuia să aibă un curier care să ţină legătura cu sub- „raionul, de asemenea şi cu comitetele săteşti învecinate.

„Înainte de a lua fiinţă curierii, comitetele săteşti corespondau prin parolă.

„Comitetele revoluţionare atît cele de sub-raioane, cît şi cele săteşti aveau „instrucţiuni să numească cîte un informator cu însărcinarea de a procura

„informaţiuni precise relativ la dislocarea unităţilor militare şi de jandarmi, „armamentul de care dispun, numărul locuitorilor care fac parte din organizaţiile „revoluţionare, precum şi armamentul ce posedă.

„Prin luna august 1924, biroul central de la Odesa avînd informaţii de „rapoartele şi dările de seamă ale comitetelor revoluţionare din Basarabia sînt „organizate şi gata de luptă, a delegat cu operaţiunile militare în sudul Basarabiei „pe agentul bolşevic Osip Poliacov zis Platov, numindu-l conducător militar al „Basarabiei.

Cine a fost conducătorul militar

Acest Osip, Poliacov zis Platov domnilor, este un fost pescar din Vîlcov, familia lui trăeşte şi actualmente în Vîlcov, ademenit de sume foarte mari care i s-au pus la dispoziţie de către Biroul central de la Odesa, a primit această însărcinare ca să fie conducătorul militar al întregii insurecţii locale, care trebuia să aibă loc.

În momentul în care primeşte această însărcinare, de comandant militar, acest Platoc dă un ordin de zi, al cărui original se găseşte în dosarul procesului, în care arată care este rolu său şi ce aşteaptă de la tovarăşii săi. Daţi-mi voie să vi-l citesc:

SCUMPI TOVARĂŞI

„Consider ca o datorie a mea a vă anunţa că încă eu nu am fost pus pînă azi „în legătură cu organizaţiile voastre; dar am fost numit conducător militar al „regiunei dunărene.

„Acum sînt deja în legătură cu organizaţiile voastre prin intermediul „tovarăşului Nenin, care este reprezentant şi preşedinte al comitetului revoluţionar „din sudul Basarabiei şi conform hotărîrii voastre de a interveni la centru pentru ca „eu să fiu numit conducător militar în sudul Basarabiei, intervenţia a fost aprobată „drept care vă comunic spre ştiinţă.

„Actualmente lucrările în sub-regiunile mai sus menţionate se consideră ca „terminate, iar unde nu sînt terminate i s-a făcut cunoştinţă tovarăşului Nenin, care „va continua lucrările de organizare, şi de aceea în noi trebuie să concentrăm şi să „aşteptăm semnul de atac. Este necesar a lua măsuri de atenţie spre a nu cădea „victimele provocatorilor oportunişti; de asemenea de a nu produce atacuri „separate, spre a nu cauza daune întregii noastre organizaţii, afară de însărcinările „ce se vor da unor grupuri separate de către centru prin tovarăşul Nenin sau prin „subsemnatul şi care vor trebui executate întocmai.

„În prezent organizatorilor sub-regionali li se vor da însărcinări pentru „pregătiri pur militare tehnice şi serviciul de spionaj.

„Consider opera voastră organizatoare realizată de comun acord cu „organizatorii comitetelor săteşti, în cursul acestui an de grea încercare „complectamente satisfăcătoare, pentru care vă trimit nu ca decoraţie, ci ca dar „personal din parte mea, tuturor tovarăşilor mai sus menţionaţi, cîte un medalion „cu portretul marelui conducător mondial al revoluţiei V.I. Lenin, care trăieşte în „sufletele noastre insuflîndu-vă ideile comuniste.

„Datoria noastră este să îndeplinim poveţele lui Lenin.

„Trăiască revoluția! Trăiască războiul civil! Trăiască internaționala „comunistă! Trăiască Republica socialistă sovietică moldovenească alături de „S.S.S.R.!

„Tovarăși fiți gata ca la primul semn al meu să mergeți cu toți pe front, spre „victorie!

Conducătorul Militar al
Basarabiei de Sud
(ss) I. Platov

„Tovarăși! Cred de cuviință să vă reamintesc că toate dispozițiile pînă în ziua „fixată pentru atac vi se vor transmite prin tov. Nenin sau prin subsemnatul, iar noi „la rîndul nostru primim toate *directivele de la centru*

(ss) I. Platov

În toate documentele găsite asupra atentatorilor, nu se întrebuințează niciodată, cînd se menționează autoritatea superioară care organizează această întreprindere revoluționară decît cuvîntul „*centru* ".

Iată prin urmare un ordin de zi, prin care comandantul militar al trupelor din Sudul Basarabiei, ia în primire postul său de conducător.

Domnilor deputați, cea dintîi grijă a acestui conducător militar este organizarea depozitelor de muniții de grenade, arme, gata ca să fie puse la dispoziție la cel dintîi semnal, detașamentului militar pe care trebuiau să-l formeze.

De unde aveau arme acești oameni? De unde aveau muniții acești oameni? De unde transmitea Platov cu ordine pregătitoare armele și munițiile sale?

Iată ce spune asupra acestui punct ordonanța definitivă:

„Armătura, munițiile și tot felul de explozibile se aduceau din Rusia de către „agenții bolșevici sub comanda lui Platov conducătorul operațiunilor militare din „sudul Basarabiei.

„Transportul se făcea cu bărci și armătura era adusă mai întîi în bălțile „Vîlcovului în stufiș la punctul numit „Solemnai-Cut". De aci era încărcată în alte „bărci mai mici și transportată în bălțile Jibrienilor, iar de acolo transportată în „căruțe la comuna Nerusaj, unde se formase un depozit clandestin cu armătură la „Ivan Robotă din acea comună, care făcea parte din organizațiile revoluționare.

„S-a mai format un depozit clandestin cu armătură și la Leonte Timascenko „din comuna Cișmeaua rusă unde iarăși se transportau arme sosite din Odesa în „bălțile comunei Jibrieni.

„O parte din armătură a fost ascunsă în bălțile Vîlcovului și ale Jibrienilor, în „bărci, așteptîndu-se momentul izbucnirii revoluției spre a fi distribuită la „revoluționari.

„În primăvara anului 1924, luna mai, transportîndu-se din Rusia pentru „organizațiile revoluționare din Basarabie mai mult de una mie arme și multe lăzi „cu cartușe, acestea au fost distribuite în mod clandestin comitetelor revoluționare „din sudul Basarabiei de către agentul bolșevic Teodor Venogradiv, la cîmp în „marginea Iată ordinul:

ORDINE PENTRU DISTRIBUIREA ARMELOR

Într-un alt ordin al lui Platov, care s-a găsit – asupra lui Nenin s-au găsit toate originalele ordine de zi date de Platov, – se arată limpede cum erau distribuite aceste arme. Iată ordinul:

Tovarăşe Nenin,

„Trimit arme pentru a fi transportate sub-regiunile Ismail, Bolgrad şi Cahul.

„Eu cred că bombele în cantitate de 300 bucăţi sînt suficiente pentru trei „subregiuni iar cele ce vom mai primi le vom distribui după putinţă altor puncte.

„Carabinele să le expediaţi tot acolo.

„Materialul explozibil trimit 3 puduri cu toate accesoriile.

„Distribuiţi-l personal punctelor: Reni, Bolgrad şi Plahtivka. Foarfecele să le „distribuiţi celor trei subregiuni, iar cheile le veţi distribui punctelor Reni, Bolgrad „şi Plahtiecvka.

„Tovarăşe Nenin, eu am primit o ştire că în Ismail se află în prezent trupe „româneşti, în număr de cinci mii de oameni. Eu am scris ca în fiecare oraş şi sat să „fie numit cîte un informator; Rog dacă pînă în prezent nu au fost numiţi atunci „necondiţionat să fie numiţi imediat şi să facă tot posibilul ca să clarifice precis „conform instrucţiunilor mele din 12/8/1924.

„Rog a da informaţii despre dislocarea trupelor române. Eu v-am rugat că „dacă puteţi veniţi d-voastră şi tovarăşul Stanţenvo spre a elabora planul, să faceţi „tot posibilul ca să aduceţi informaţii deoarece fără ele elaborarea planului n-are „nici un rost.

„Vă aşteptăm Duminică seara şi dacă vă veţi putea prezenta în acel timp, „comunicaţi-mi. Vă rog însă să nu mă reţine-ţi aci, căci eu am predat armele şi sînt „liber, voi fi gata de drum dar trebuie să elaborez acum planul şi de aceea vă rog „grăbiţi-vă şi veniţi cu informaţiile şi cu toate cele ce v-am scris în instrucţiunile cu „data de 19/2/1924.

Conducătorul militar
al Basarabiei de Sud
(ss) I. PLATOV

D-lor deputaţi, iată prin urmare, cum s-a făcut pregătirea atacurilor succesive care au avut loc la Tatar-Bunar şi în împrejurimi.

Cum au fost ele executate?

EXECUTAREA ATACURILOR DE LA TATAR-BUNAR ŞI ÎMPREJURIMI

FAPTE STABILITE PRIN ORDONANŢA JUSTIŢIEI MILITARE

Iată ce lămuriri ne dă în această privinţă ordonanţa definitivă:

„Pe la începutul lunii septembrie 1924 cînd bolşevicii credeau că totul este „pregătit pentru revoluţie voind a da un atac de încercare asupra tîrgului „Nicolaevca judeţul Ismail, care era primul semnal al revoluţiei pe de o parte

Grup de teroriști de la Tatar-Bunar dezarmați în ziua arestării

„pentru a se încredința dacă populația Basarabiei e de partea lor și de felul cum se „comportă oamenii din organizații; iar pe de altă parte pentru a jefui pe „comercianții tîrgului în scop de a procura îmbrăcăminte și cele necesare pentru „hrană, dezertorilor din armata română aflați în serviciul lor care stăteau ascunși „prin bălțile Vîlcovului și ale Jibrienilor.

„În ziua de 11 septembrie 1924, o bandă înarmată cu puști, revolvere și „grenade, compusă de mai bine de 20 de indivizi, toți din comitetele revoluționare „aflate sub comanda agentului bolșevic Ivan Bejan zis Pugaciov, zis Colțov, la care „au luat parte și dezertorii din armata română Feodor Coroski din Nerușai, județul „Ismail și Ivan Grigorenco din Galilești, județul Ismail împreună și cu alți indivizi „din organizațiile revoluționare din Nerușai și Vîlcov au atacat tîrgul Nicolaevka. „Tăind firele telefonoce și telegrafice au izolat complet tîrgul Nicolaevka de „celelalte comune și punînd stăpînire pe acest tîrg au mers la primărie unde au „omorît pe primarul comunei Iancowski Tanislav, cu focuri de revolver „străpungîndu-l și cu baioneta. Glontele trecînd prin corpul primarului a omorît și „pe un țăran care se afla în spatele acestuia.

PRELUDIILE UNEI MIȘCĂRI REVOLUȚIONARE

„După ce au omorît pe primar și au jefuit primăria furînd sume de bani, „bandele au dat foc localului primăriei, astfel că a ars întreaga arhivă. Cadavrele „victimelor au fost carbonizate.

„După aceasta, bandiții s-au îndreptat spre locuința primarului pe care au „jefuit-o și au asasinat și pe soția acestuia.

„Mergînd în tîrg au început a trage focuri și ivindu-se 2 jandarmi care se aflau „în patrulare, a început lupta între bandiți și jandarmi. Bandiții fiind mulți la număr „au omorît și pe jandarmi.

„Bandele, jefuind pe comercianții aflați în tîrg, de mărfuri, bani, alimente, „etc., încărcară toată această pradă a lor în mai multe căruțe rechiziționate de la „țăranii aflați în tîrg.

„Înainte de a părăsi tîrgul bandiții au adunat toată populația *și agentul „bolșevic Pugaciov zis Colțov a ținut un înflăcărat descurs spunând populației că „este trimis din Rusia pentru a face revoluție în Basarabia și îndemnînd pe locuitorii „pașnici la revoluție citindu-le manifestele revoluționare.*

Iată preludiul mîșcării.

ÎN NUMELE CUI SE PLĂNUIA UN ATAC GENERAL ÎN BASARABIA

Cum au decurs celelalte atacuri?

Să ascultăm mai departe expunerea comisarului raportor:

„Atacul dat de către bande asupra tîrgului Nicolaevka, a avut un rezultat „defavorabil bolșevicilor, căci începîndu-se imediat arestările, printre cei arestați au

„fost şi unii din capii organizaţiilor revoluţionare şi astfel aceştia au fost stînjeniţi în „planurile lor de atac.

„După acest atac comisarul bolşevic Nenin, urmînd a da atacul general, în tot „cuprinsul Basarabiei, a adunat, în ziua de 14 septembrie 1924, la Justin „Batiscevnko; din Tatar-Bunar, ajutorul său, şi organizatorul comitetului „revoluţionar din acea comună, pe capii comitetelor revoluţionare, între care a luat „parte şi Leonte Ţurcan, preşedintele comitetului revoluţionar din comuna „Neruşai, judeţul Ismail; acesta a adus la cunoştinţa comisarului Nenin că în „Neruşai cu ocazia atacului dat la Nicolaevka, s-au făcut mai multe arestări şi că sînt „arestaţi şi unii dintre membrii comitetelor revoluţionare care au luat parte la atac.

„LA ACEASTĂ ADUNARE NENIN A SPUS CELOR DE FAŢĂ CĂ RUSIA ESTE GATA DE RĂZBOI ŞI CĂ ATACUL ÎN BASARABIA POATE SĂ ÎNCEAPĂ.

„S-au mai sfătuit asupra însărcinărilor ce urmau să i se dea fiecărui comitet „revoluţionar.

„Au fost anunţaţi imediat toţi capii comitetelor revoluţionare să fie gata şi să „aştepte ordine pentru începerea atacului.

DELIBERAREA CONDAMNAŢILOR

„În ziua de 15 septembrie 1924, în ajunul atacului ce a avut loc „la Tatar-„Bunar, s-a ţinut iarăşi o adunare, sub preşedenţia lui Nenin, în casă la Chirilă „Nazarenko din Tatar-Bunar.

„Aci Nenin a întocmit planul ce urma să fie dat asupra comunei Tatar-Bunar „şi planul pentru toate celelalte comitete din sudul Basarabiei, ca în noaptea de „15–16 septembrie 1924, revoluţia să izbucnească în tot sudul Basarabiei.

„În seara zilei de 15 septembrie 1924, comisarul Nenin, a însărcinat pe capii „revoluţionari din Tatar-Bunar, şi în special pe Nikita Lisavoi şi Justin Batiscenko, „ajutoarele sale să anunţe pe indivizii din Tatar-Bunar ce făceau parte din „comitetele revoluţionare, precum şi pe cei recrutaţi pentru aceste comitete, să se „adune chiar în acea noapte la Chirilă Nazarenko, unde se afla Nenin, pentru a fi „înarmaţi şi repartizaţi pe grupe, cu scopul de a începe atacul în comuna Tatar-„Bunar.

Trec peste amănuntele atacului comunei Tatar-Bunar, amănuntele fiind îndeobşti cunoscute.

Extrag numai din ordonanţa definitivă partea privitoare la cele ce s-au petrecut după ocuparea comunei, fiind cu totul edificatoare asupra scopurilor urmărite de şefii mişcărei:

„Punîndu-se stăpînire pe această comună, comisarul Nenin, a ordonat să se „instaleze sentinele la toate intrările şi ieşirile comunei, şi să se prezinte imediat la „dînsul, primarul, preceptorul, notarul, dirigintele oficiului poştal şi funcţionarii „aflaţi în Tatar-Bunar, arborîndu-se totodată în toată comuna drapele roşii. „Individul Justin Bastiscevnko ajutorul lui Nenin, însărcinat cu executarea acestor „ordine, a postat imediat santinele la toate intrările şi ieşirile comunei, precum şi în

„centrul comunei pe străzile principale, ordonînd tuturor locuitorilor să arboreze „drapele roşii".

„Revoluţionarii răspîndiţi prin comune înarmaţi cu arme cazone şi avînd la „dînşii drapele roşii, strigau locuitorilor că este revoluţie, că Basarabia s-a „proclamat republică moldovenească sovietică şi că toţi bărbaţi trebuie să se adune „la primăria comunei spre a primi ordine de la comisarul Nenin. Autorităţile „comunei cu parte din locuitori adunîndu-se la primărie, comisarul Nenin a ţinut un „discurs arătînd că Basarabia s-a declarat republică moldovenească sovietică şi că „Romînia nu mai are nici o legătură cu această provincie.

„A mai spus la această adunare că armata roşie a intrat în Basarabia pentru a „alunga armatele române, sfătuind pe locuitori să se înarmeze spre a lupta contra „trupelor române alături de armata roşie.

„După terminarea discursului s-au tras de către bande slave de focuri, „strigând: „Trăiască republica moldovenească sovietică.

D-lor deputaţi, ţin iar să adaug că, în tot cursul acestui atac, şefii mişcării, pentru a intimida populaţia, spuneau că trupele sovietice au intrat în Basarabia, că o vor cuceri şi după aceea vor cuceri întreaga ţară românească.

Este util apoi de menţionat, pentru stabilirea unor anumite complicaţii că în tot acest interval în zilele de 15, 16 şi 17 septembrie, în decursul cărora au avut loc evenimentele de la Tatar-Bunar, artileria rusă de la Ovidiopol făcea exerciţii de tragere pe malul Nistrului, astfel încît conducătorii bandelor puteau spune populaţiei, că artileria sovietică a şi intrat în acţiune pe teritoriul Basarabiei.

Iată ce a fost mişcarea la Tatar-Bunar.

O acţiune teroristă

Ceea ce s-a petrecut la Tatar-Bunar, s-a petrecut în toate celelalte comune atacate de către bandele teroriste; este caracteristic că bandele din fiecare comună, nu au numărat mai mult de 20 pînă la 30 de indivizi, care însă au intimidat restul populaţiei, prin ameninţări şi prin anunţarea intervenţiei armatei roşii pe care o arătau că ar fi ocupat Basarabia alungînd trupele române.

Această acţiune de intimidare a avut loc în toate statele şi numai prin această acţiune de intimidare bandele au putut să obţină colaborarea unora şi pasivitatea altora.

Domnilor deputaţi, ştiţi ce s-a petrecut apoi şi ştiţi cu cîtă grabă au intervenit apoi jandarmeria şi armata; cunoaşteţi cu toţi împrejurările care au întovărăşit acţiunea acestei armate care în cîte-va zile a restabilit ordinea în cele cîteva sate ocupate şi terorizate de bande, şi de aceea mă opresc aci cu punerea faptelor în legătură cu acest eveniment.

Concluziile se desprind singure, concluziile sînt cuprinse în însăşi expunerea faptelor.

Ceea ce însă trebuie să reţineţi iese că în afară de cîţiva rătăciţi, conducătorii, autorii şi complicii acestei acţiuni revoluţionare sînt aproape în unanimitate ruşi, lipoveni şi nu moldoveni.

Din 287 de acuzaţi, nu sînt decît 9 moldoveni, iar din cei 85 condamnaţi nu există nici un moldovean. Ceea ce dovedeşte că comunismul revoluţionar este o maladie asiatică care nu prinde în sufletul ţăranului moldovean.

Osip Poliacov zis Platov comandantul grupelor teroriste din sudul Basarabiei

Nenin, Babac, Covali

Nistrul: frontieră nu numai a două lumi dar şi a două concepţii de viaţă

Şi acum că am încheiat acest lung pomelnic de date, de fapte şi de citate, să ne întrebăm: de ce aceste atentate, de ce aceste incursiuni de ce aceste atacuri, de ce „Tatar Bunarul?".

Domnilor deputaţi, cred că este ceasul să vorbim limpede şi hotărît pentru ca să putem lămuri şi pe acei care în necunoştinţa împrejurărilor plecînd urechile numai la glasurile interesate au putut să-şi formeze o imagine alterată a stărilor de lucruri din Basarabia.

Să punem în lumină situaţia noastră: Nistrul nu este numai o frontieră care separă două popoare, nu este numai linia de demarcare a două state; Nistrul este hotarul care separă şi două lumi şi două concepţiuni de viaţă.

Nistrul separă două lumi din care cea nouă nu se poate ridica şi nu poate dura decît prin dărîmarea prin moartea celei vechi; Nistrul separă două concepţii de viaţă: în locul vechii concepţii, în locul concepţiei, a transformării lente şi evolutive a omenirii spre o lume realizînd treptat şi paşnic tot mai multă perfecţiune şi tot mai multă dreptate caută să se substituie concepţia cealaltă, a transformării brutale a societăţii prin teroare şi violenţă.

Concepţia aceasta, deşi nu nouă, – îmi amintesc că d. profesor Iorga ne arăta astăvară că această concepţie nu este nouă, şi desigur nu este nouă – această concepţie deşi nu nouă se reazemă azi pe un stat care are la baza lui o constituţie comunistă.

Statul acesta cu debuturi incerte şi nesigure, tinde să se organizeze şi să dureze.

Comunismul s-a scoborît din lumea utopiilor în lumea realităţii şi realizărilor cu tot cortegiul său de confuzii şi dezordini.

Iată faptul cel nou.

Regimul născut din această doctrină nu se poate menţine şi nu se poate mărgini în hotarele înăuntrul cărora s-a născut şi s-a organizat; el trebuie să se reverse, căci altminteri este ameninţat cu moartea. De aceea încă din primul ceas, în mintea conducătorilor mişcării comuniste ruseşti a apărut limpede necesitatea de a se organiza revoluţia mondială ca o condiţie vitală a dăinuirii statului comunist.

Pentru a se ajunge la această revoluţie mondială s-a creat instrumentul de acţiune şi de propagandă care este Internaţionala a III-a de la Moscova, şi a cărei organizare şi mijloace de luptă sînt îndeobşti cunoscute; pentru a se ajunge la o revoluţie comunistă în Basarabia s-au creat în Karkov, Kiev, la Odessa, la Moghilev, la Kamenetz-Podolsky, şi de-a lungul malului celuilalt al Nistrului oficine pentru organizarea ei.

Iată realitatea. – Şi această constatare nu este o afirmare fantezistă ci este însemnată în fiecare zi cu rănirea şi asasinarea soldaţilor şi agenţilor noştri.

În faţa acestei ameninţări a stat şi stă Basarabia noastră.

Patriotismul populaţiei basarabene

Domnilor deputaţi, în faţa acestei ameninţări, noi ne-am apărat avînd în primul rînd drept pavăză, bunul simţ, sănătatea morală şi patriotismul populaţiei basarabene.

Nicăieri nu s-a evidenţiat mai mult acest bun simţ, această sănătate morală şi acest patriotism, decît cu prilejul atacului colectiv de la Tatar Bunar.

Acei care au făcut această vastă conspiraţie au nădăjduit şi au crezut că întreaga Basarabie se va ralia, din primul ceas, la bandele de terorişti şi că mişcarea se va întinde spre nord pentru ca să azvîrle în flăcări, întreaga Basarabie, iar apoi trebuiau să încingă toată ţara românească.

Din cîte fapte sînt la dosarul acestui proces, din documentele scrise, rezultă limpede că **„centrul“** acela misterios de dincolo de Nistru credea că era de ajuns ca o zdreanţă roşie să fluture deasupra unei Primării, pentru ca aceasta să fie semnalul revoluţiei în întreaga Basarabie.

Este adevărat că populaţia din sudul Basarabiei s-a mişcat , dar nu s-a mişcat pentru a pactiza cu bandele, nu s-a mişcat pentru ca să pactizeze cu atacatorii, ci s-a mişcat pentru ca să se pună din primul ceas în slujba armatei ţării, împotriva dezordinii din armată.

Şi aceasta n-au făcut-o numai cum era firesc, şi normal moldovenii, ci a făcut-o populaţia basarabeană de altă origină, au făcut-o germanii, au făcut-o bulgarii (aplauze prelungite).

Am fost astăvară ca să răsplătesc, în numele guvernului, dovezile de credinţă ale acestei populaţiei, am văzut-o la ea acasă, şi am văzut şi acolo manifestări emoţionante de încredere şi nădejde în statul nostru: d-lor, credeţi-mă: în mahalalele de la Tatar Bunar s-au spulberat cele din urmă iluzii ale celor care sperau în înstrăinarea sufletului basarbean (aplauze prelungite).

GUVERNUL ŞI-A FĂCUT DATORIA!

S-A LUAT DISPOZIŢIA PENTRU PREVENIREA ŞI REPRIMAREA ATENTATELOR. SE MENŢIN ÎN UNELE ZONE MĂSURILE EXCEPŢIONALE

Dar, noi nu ne-am apărat numai cu bunul simţ şi cu sănătatea morală a populaţiei basarabene; ne-am apărat în faţa acestei ameninţări – şi o spunem cu oarecare mîndrie, – cu voinţa nestrămutată şi hotărîtă a guvernului de a lua la timp măsurile necesrae, pentru a preveni şi reprima atentatele.

Este, poate locul ca în treacăt, să ne apărăm de învinuirile care ni s-au putut din cînd în cînd, aici, şi aiurea, în ceea ce priveşte măsurile luate de guvern, şi care au fost arătate ca prea severe.

Domnilor deputaţi, să ne luăm fiecare răspunderea: putem noi lăsa liberă şi nestăvilită propaganda comunistă revoluţionară?

Putem noi lăsa liberă şi nestăvilită toată această acţiune, organizată dincolo de hotarele statului şi tinzînd la dezorganizarea statului?

Domnilor, dacă crezul comunist poate fi prezentat, aiurea, ca un ideal suprem, ca idealul de perfecţiune, către care trebuie să tindă întreaga omenire, dacă religia comunistă poate fi arătată aiurea ca aceea care poate aduce fericirea eternă pe pămînt, socotesc însă că aici la noi, în colţul acesta de lume, unde trăieşte un popor dornic de libertate şi de claritate, căruia îi repugnă şi excesele sîngeroase şi

robiile tiranice, un popor stăpînit de dragostea de proprietate individuală şi de brazdă, cît şi de puterea unui instinct, şi care este legat prin toate fibrele sale de regele şi dinastia sa, – aici, la noi, propaganda comunistă este un atentat îndreptat împotriva sufletului însuşi al neamului nostru.

Şi dacă alte popoare mai bătrîne ca noi, au putut lăsa ca pămîntul lor să fie transformat într-un laborator „de experienţe sociale", şi dacă preţul de sînge cu care au plătit aceste experienţe nu li s-a părut nici prea mare şi nici prea crud, apoi nu de la ele vom lua pildă noi, popor tînăr, care de-abia ne-am închegat forţele risipite, care nu ne-am spus încă cuvîntul în istoria civilizaţiei lumii.

Avem la baza vieţii noastre de stat, un patrimoniu de aşezăminte, moştenite din truda şi jertfele veacurilor; pentru apărarea acestui patrimoniu, am mobilizat toate forţele statului.

Am apărat, şi apărăm încă proprietatea individuală, împotriva acţiunii de propagandă pentru comunizarea ei: am apărat şi apărăm regimul reprezentativ împotriva dictaturii de clasă şi pentru această apărare nu am ezitat să recurgem la rigoarea tuturor legilor şi a tuturor măsurilor, şi pentru această operă nu cred că ni se poate aduce vreo învinuire.

Ni s-a spus, uneori, că am exagerat aplicînd măsurile exceţionale la răsăritul graniţei noastre.

MĂSURILE EXCEPŢONALE LA NISTRU

Domnilor deputaţi, noi ştim că starea măsurilor excepţionale, apasă greu asupra populaţiei de la Nistru; guvernul ar fi doritor să o ridice cu un ceas mai curînd, dar socot, că atunci cînd toată Basarabia este cutreerată de agenţi care într-o mînă aduc grenade şi într-alta aur, cînd pachetele de diamită se aşează de-a lungul liniilor ferate, cînd uneori zările roşesc de flăcările depozitelor de muniţiii aruncate în aer, cred că nu există conştiinţă românească care să nu accepte starea măsurilor excepţionale la Nistru, ca o jertfă necesară pentru apărarea colectivă a siguranţei statului.

Ni s-a mai spus iarăşi că această situaţie o avem creată din pricină că n-am reluat raporturile normale cu Sovietele.

Nu eu am căderea şi competenţa ca să vorbesc asupra acestei chestiuni, dar pot afirma, cum fiecare din dumneavoastră poate afirma,că poporul nostru e setos de linişte şi de pace.

Această pace am făcut-o cu toţi vecinii cu care am fost în război, am dorit şi dorim, încă să reluăm raporturi normale şi cu guvernul Sovietelor. Ştiţi bine, însă, că pacea ni s-a oferit anul trecut la Viena în condiţii care au fost refuzate de toată suflarea românească.

Ori care ar fi însă soarta gestului pe care l-am repeta, căutînd aceste raporturi, sînt dator să scot în evidenţă, cu acest prilej, un adevăr în lumina căruia trebue privită pentru viitor situaţiunea în Basarabia.

Pacea cu Sovietele nu înseamnă pacea cu Internaţionala a III-a.

VOCI: Foarte bine, bravo!

RELAȚIILE POLITICE ALE ALTOR STATE CU SOVIETELE

D. G. TATARESCU, subsecretar de stat la ministerul de interne:

Statele care sînt în pace cu Sovietele au făcut această experiență.

Astfel guvernul estonian nu a putut fi ferit prin pacea cu guvernul sovietelor de acțiunea revoluționară, organizată toată și pregătită toată de Internaționala a III-a și care în anul trecut era să-i primejduiască existența. Guvernul britanic care este în pace cu Sovietele, nu este ferit de întreaga acțiune revoluționară a Internaționalei a III-a purtată în lumea islamică și care a fost dusă pînă în Metropolă cu atîta intensitate, încît zilele trecute acest guvern a fost silit să ia măsuri fără precedent împotriva comuniștilor.

Guvernul francez, care se găsește în pace cu Sovietele, nu este scutit de acțiunea Internaționalei a III-a, ale cărei uneltiri și complicități au fost găsite pînă și în ultimele incursiuni din nordul coloniilor africane.

Situața este identică pentru toate statele care se găsesc în pace cu guvernul sovietelor.

Orice observator poate face dimpotrivă, o altă constatare pe măsură ce se sporesc acordurile politice și economice cu sovietele, în aceiași măsură se intensifică și acțiunea Internaționalei a III-a, în țările care fac asemenea acorduri. Iată realitatea.

În fața acestei realități trebuie să ne așezăm și să constatăm că atâta timp cît există un comunism imperialist, cît timp Internaționala a III-a nu dezarmează, – atîta vreme amenințarea rămîne întreagă. Basarabia continuă să rămînă ceea ce ea este astăzi – **fereastra deschisă prin care Internaționala a III-a își întinde arma încărcată spre inima Europei.**

Nu stă în mîna noastră ca să închidem această fereastră; dar stă în posibilitatea noastră să veghem și să o apărăm.

Această operă de veghe și de apărare am făcut-o pînă azi – o vom face cu aceeași tărie mîine.

Jertfa noastră nu este încă la capăt.

Atentate, ca acela de la Tatar Bunar, atentate plănuite dincolo de Nistru și executate cu material și cu tehnicieni instruiți în școlile teroriste de dincolo de Nistru, pot să mai fie încercate mîine; sînt sigur că vor mai fi încercate. Dar vă rog să fiți cu toții bine încredințați, că toate aceste încercări vor întîmpina ca și în trecut mîna de fier a guvernului, care va ști să le oprească în acțiunea lor și să le zădărnicească în țelurile ce urmăresc.

Vom continua să ne apărăm, și în același timp să apărăm și pe alții, căci putem să o spunem cu mîndrie, apărăm aci și rosturile și liniștea și ordinea internă a altor neamuri.

Posturile noastre de veghe de la Nistru, nu sînt numai propriile noastre posturi de apărare, ci sînt și posturile de apărare ale formei de civilizație în care trăiesc popoarele apusului. Ele constituie reduta înaintată de care se izbește năvala comunistă revoluționară.

A doua oară în istoria lumii cetăţile sure care se înşiră de la Hotin la Cetatea Albă îşi îndeplinesc misiunea de a stăpîni şi de a sfărîma năvala sălbatică a răsăritului împotriva civilizaţiei apusului.

Vom continua să străjuim la această graniţă a lumii şi vom îndeplini această misiune ca şi în trecut, prin jertfa şi prin sîngele soldaţilor noştri.

Să ne amintim această jertfă şi de aceea domnilor, nu cred că această expunere să poată fi încheiată altfel decît îndreptîndu-ne cu toţii cu recunoştinţă către toţi cei care şi-au dat viaţa la Nistru căzînd îndoită jertfă, pentru Basarabia şi pentru civilizaţie!

TABLOUL NUMERIC CRONOLOGIC AL ORGANIZAȚIILOR TERORISTE DESCOPERITE ÎN BASARABIA ÎN CURSUL ANILOR 1919–1925

Nr. curent	Localitatea unde a fost descoperită	Data: Anul	Data: Luna	Data: Ziua	Felul organizației	Numărul arestaților
1	3		4	5	6	7
1	Chilia Nouă	1918	Decembrie	19	Mișcarea revoluționară	6
2	Tighina	1919	Decembrie	18	Răspîndirea de manifeste revoluționare	
3	Chilia Nouă	1918	Iunie	29	Mișcarea revoluționară	90
4	Cetatea-Albă	1919	Iulie	1	Spionaj militar	10
5	Leova 1919	1919	»	10	Propagandă revoluționară	3
6	a) Tighina		»			6
	b) Comrat		»			16
	c) Chirsova	1919	»	10	Idem	27
	d) Cedar Lunga		»			2
	e) Besalma					2
7	Leova	1919	»	27	Mișcarea revoluționară	7
8	Chișinău	1919	August	1	Spionaj militar	128
9	Leova 1919	1919	»	23	Mișcarea revoluționară	19
10	Chilia Nouă	1919	Decembrie	19	Propagandă comunistă	12
11	Chișinău	1920	Martie	20	Curieri comuniști	5
12	Chișinău 1920	1920	Iulie	2	Agenți de propagandă comunistă	12
13	Orhei	1920	»	2	Idem	3
14.	Chișinău	1920	»	4	Spionaj militar	3
15	Chișinău	1920	»	7	Idem	11
16	Tighina	1920	August	2	Curieri comuniști	4
17	Chișinău	1920	»	2	Spionaj miliar	7
18	Chișinău	1920	Martie și	25	Spionaj militar, politic	
		1920	August	20	și economic	98
19	Orhei	1920	August	3	Curieri comuniști	2
20	Tighina	1920	»	4	Curieri și răspînditori	
			»		de manifeste incendiare	10
21	Cahul	1920	»	4	Mișcări revoluționare	15
22	Mihalovca (jud. Soroca)	1920	Septembrie	13	Curieri comuniști	3
23	Hotin	1920	Octombrie		Curieri comuniști	3
24	Chișinău	1920	»	27	Idem	4
25	Chișinău	1920	Noiembrie	10	Teroriști și propagandiști revoluționari	6
26	Chișinău	1920	Noiembrie	11	Spionaj și propagandă revoluționară	20
27	Chișinău	1920	»	30	Curier comunist	6
28	Chișinău	1920	Decembrie		Spionaj militar și propagandă revoluționară	20
29	Chișinău	1920	»	19	Curier comunist	2

1	2	3	4	5	6	7
30	Chişinău	1920	Decembrie	19	Curier comunist	2
31	Chişinău	1920	»	30	Spionaj şi propagandă revoluţionară	5
32	Tighina	1920	»	31	Curieri comunişti	3
33	Orhei	1921	Ianuarie	10	Propagandă comunistă	15
34	Tighina	1921	Februarie	2	Spionaj	5
35	Chişinău 1921	1921	»	5	Spionaj militar	24
36	Ismail	1921	»	5	Spionaj, propagandă	14
37	Tatar Bunar (Cahul)....	1921	Martie	10	Propagandă revoluţionară	2
38	Orhei	1921	»	23	Spionaj militar	4
39	Chişinău	1921	Aprilie	2	Agent comunist	3
40	Bălţi	1921	»	14	Spionaj militar	4
41	Şerpeni (Tighina).........	1921	»	14	Idem	
42	Chişinău	1921	Mai	2	Spionaj militar Propagandă comunistă	24
43	Chişinău	1921	»	2	Curier comunist şi răspînditor de manifeste	2
44	Ismail	1921	Iunie	10	Spionaj militar şi agitaţie	9
45	Tighina	1921	»	12	Idem	6
46	Chişinău	1921	»	13	Idem	4
47	Tighina	1921	»	13	Răspîndirea de manifeste	4
48	Tîrnova (Soroca)..........	1921	Iulie	6	Idem	2
49	Tighina	1922	»	30	Curieri comunişti	3
50	Ismail	1921	»	6	Idem	3
51	Chişinău	1921	Iulie	10	Răspândiri de manifeste	5
52	Chişinău	1921	»	12	Spionaj miltar	3
53	Olăneşti Cetatea Albă1	1921	»	12	Răspândiri de manifeste	2
54	Leova	1921	»	21	Agenţi comunişti	2
55	Chişinău	1921	August	16	Spionaj militar	2
56	Chişinău	1921	»	17	Spionaj militar, propagandă	29
57	Cetatea Albă	1921	»	24	Teroristă-comunistă	17
58	Chişinău	1921	Septembrie	2	Propagandă comunistă	5
60	Tarascova (Orhei)	1921	Octombrie	2	Curier comunist	1
61	Tichina	1921	»	11	Propagandă comunistă	10
62	Clementi (Hotin)	1921	Decembrie	8	Terorişti	16
63	Orhei	1921	»	27	Spionaj militar	16
64	Hotin	1921	»	28	Idem	10
65	Cetatea Albă .... (com. Bairamcea)	1921	»	28	Idem	6
66	Ismail	1921	»	29	„Komsomol", terorişti	9
67	Tighina	1925	Februarie	7	Spionaj militar	7
68	Tighina	1922	»	28	Terorişti	12
69	Tighina	1922	»	28	Idem	12
70	Orhei	1922	»	28	Curieri comunişti	3
71	Orhei	1922	Martie	24	Curieri şi propagandişti revoluţionari	11
72	Tighina	1922	Aprilie	28	Curier comunist	4
73	Chişinău	1922	Mai	1	Curieri comunişti	4

1	2	3	4	5	6	7
74	Bălţi	1920	Mai	1	Curieri icomunişti	2
75	Chişinău	1922	Iulie	11	Teroristă	
76	Chişinău	1922	„	31	Spionaj	3
77	Chişinău	1922	August	12	Curier comunist	3
78	Tighina	1922	Octombrie	19	Teroristă, spionaj	10
79	Tighina	1922	Decembrie	6	Teroristă, spionaj militar şi revoluţionar	22
80	Cetatea Albă	1923	Februarie	3	Spionaj militar, politic şi econimic	10
81	Troitca (Tighina)	1923	Aprilie	28	Curier şi propagandişti	7
82	Cubei (C. Albă)	1923	Mai	2	Spionaj, propagandă	14
83	Cetatea-Albă	1923	Mai	4	Spionaj politico-economic	8
84	Cetatea-Albă (Volontirovca)	1923	Iunie	24	Teroristă	43
85	Hotin	1923	Septembrie	1	Curieri şi propagandişti comunişti	13
86	Hotin	1923	Septembrie	30	Spionaj militar şi teroristă	14
87	Tighina	1923	Noiembrie	11	Curieri comunişti	9
88	Tighina	1923	„	23	Spionaj militar	6
89	Saba	1924	Martie	6	Curieri comunişti	2
90	Bălţi	1923	Decembrie	2	Spionaj militar	3
91	Chişinău	1924	Aprilie	7	Lansatori de manifeste incendiare	4
92	Chişinău	1924	Mai	26	Idem	9
93	Chişinău	1924	„	31	Curieri comunişti	3
94	Orhei	1924	Iunie	14	Idem	1
95	Orhei	1924	„	31	Spionaj	10
96	Gorăşti (Chişinău)	1924	Iulie	9	Teroristă, propagandă şi agitaţie	89
97.	Cetatea-Albă	1924	August	2	Spionaj militar	8
98	Orhei	1924	Septembrie	2	Curieri comunişti	2
99	Orhei	1924	„	20	Curieri comunişti	3
100	Chişinău	1924	Octombrie	6	Spionaj	5
101	Saba (Cetatea-Albă	1924	Martie	5	Propagandă revoluţionară	6
102	Chişinău	1924	August	14	Agenţi de spionaj	3
103	Jud. Cetatea-Albă	1924	Septembrie	14	Agenţi de spionaj	3
	(Tatar-Bunar)	1924	Septembrie	14	„	818
104	Jud. Ismail (Jebrieni,... Nerusai, etc)	1924 1924	„	14	„	799
105	Staseni (Chişinău)	1924	Noiembrie	20	Terorişti	28
106	Chişinău	1924	„	16	Curieri comunişti	12
107	Caracut (Ismail)	1924	Decembrie	4	Rebeliune	7
108	Hotin	1924	„	26	Curieri comunişti	7
109	Chişinău	1925	„	14	Răspînditori de manifeste	2
110	Chişinău	1925	Februarie	7	„Komsomol"	7
111	Chişinău şi Ungheni	1925	Aprilie	23	Răspînditori de manifeste	13
112	Tighina	1925	Mai	5	Curieri comunişti	5
113	Chişinău	1925	Mai	5	Curieri comunişti	5

1	2	3	4	5	6	7
114	Cetatea-Albă (Mologa)...	1925	Iunie	1	Idem	1
115	Tighina	1925	Iulie	1	Răspânditori de mani-	
	(Borisovca)			1	feste	16
116	Chişinău	1925	Maiu	16	Spionaj militar	
117	Chişinău	1925	Iulie	1	Spionaj militar şi propa	
	....				gandă comunistă	39
118	Chişinău	1925	Septembrie	1	Idem	11
					TOTAL	3002

BIBLOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

1. *DOCUMENTE*

BOGA, L. T., ***Documente basarabene,*** vol. I – XX, Chişinău, 1928 – 1938:
BOGDAN, I., ***Documentele lui Ştefan cel Mare,*** vol. I – II, Bucureşti, 1913;
BOGDAN, D. P., ***Acte moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare,*** Bucureşti, 1931;
CODRESCU, T., ***Uricariul,*** vol. I – XXV, Iaşi, 1852 – 1892;
CORFUS, O., ***Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone.*** Secolul al XVI-lea, Bucureşti, 1979;
COSTĂCHESCU, M., ***Documentele lui Ştefan cel Mare,*** Iaşi, 1933;
GHIBĂNESCU , G., ***Ispisoace şi Zapise,*** vol. I – XXV, Iaşi, 1906 – 1933;
HURMUZACHI, EUDOXIU DE, ***Documente privitoare la istoria românilor,*** vol I – XIX, Bucureşti, 1988 – 1922;
IORGA, N., ***Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor,*** vol. I – III, Bucureşti, 1895 – 1897;
IDEM, ***Studii şi documente cu privire la istoria românilor,*** Bucureşti, 1901 – 1916;
VERESS, A., ***Documente cu privire la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti,*** vol I – X, Bucureşti, 1929 – 1938;
DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA. Seria A. MOLDOVA, vol. I, Bucureşti, 1975;
DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI. Seria A. MOLDOVA, VOL. I, Bucureşti 1954;

2. *CRONICI ŞI CRONICARI*

BOGDAN, I., ***Cronicile inedite atingătoare de istoria românilor,*** Bucureşti, 1895
IDEM, ***Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche,*** Bucureşti, 1891;
CANTEMIR, DIMITRIE, ***Descriptio Moldaviae,*** traducerea în limba română de Gh. Guţu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1973;
CHIŢIMIA, I. C., ***Cronica lui Ştefan cel Mare,*** Bucureşti, 1939;

COSTIN, MIRON, *Opere*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965;
NECULCE, ION, *Opere,* ediţie îngrijită de Gabriel Ştrempel. Editura Minerva, Bucureşti, 1982.

3 *PERIODICE*

Adevărul, Bucureşti, 1924;
Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice. Seria a III-a, Bucureşti;
Anuarul Arhivei de Folclor 1898;
Ardealul (Transilvania). Gazeta săptămînală pentru românii transilvăneni aflători în Rusia, Chişinău, 1917 – 1918; 1926 – 1927; vezi şi *România nouă*;
Basarabia, (dir. Iosifescu – Vranişte, red. S. Kalihman). Ziar de propagandă naţională şi de apărarea cetăţenească, Bălţi, 1934;
Basarabia, Ziar pentru propagandă Naţională, Bucureşti, 1926 – 1927; 1930, 1932;
Basarabia, Ziarul noii vieţi româneşti, Bucureşti, Chişinău, Bucureşti, 1941 – 1944;
Basarabia, Organ al Partidului Naţional Român din Basarabia, Chişinău, 1905;
Basarabia, Organ cotidian politic şi independent, Chişinău, 1918 – 1919;
Basarabia, Ziar de propagandă naţională, Chişinău, Soroca, 1924 – 1925; 1931;
Basarabia, Ziar independent săptămînal, Chişinău, 1930; vezi şi Basarabia noastră.
Basarabia, Literatură artistică, politică şi socială, Chişinău, 1929 – 1930;
Basarabia, (dir. C. Zarida Sylva şi I. Petrescu), ziar pentru apărarea drepturilor naţionale ale poporului român din Basarabia, Chişinău, 1926;
Basarabia, (dir. Gheorghiu, prim-redactor C. Popescu Pasăre), Chişinău, Bucureşti, 1931;
Basarabia, Ziar de informaţie, Chişinău, 1939/1940;
Basarabia, Craiova, 1915 – 1916;
Basarabia, Număr festiv. În amintirea comemorării centenarului răpirii Basarabiei, Iaşi, 1912;
Basarabia agricolă, Chişinău, 1919 – 1919;
Basarabia creştină, Organ de luptă pentru frontul românesc, Chişinău, 1935 – 1938;
Basarabia de azi,. Cernăuţi, 1932;
Basarabia economică, Chişinău, 1919 – 1923;
Basarabia economică şi socială. Bălţi, 1924;
Basarabia fructiferă, Bucureşti, 1934;
Basarabia ilustrată, Revistă săptămînală. Cuprinde literatură, istorie, biografii, artă, cinema, sport, şah, etc. Chişinău, 1933;
Basarabia literară, Chişinău, 1924 – 1943;
Basarabia militară, Chişinău, 1918;
Basarabia nouă. (dir. N. Mitulescu, prin red. Dem Rădulescu), Bucureşti, 1934;
Basarabia plugarului, Chişinău, 1929;
Basarabia reînoită, Iaşi, 1907;
Basarabia românească, (redactor şef. C. Mâţu), Chişinău 1932;
Basarabia sovietică, Chişinău 1940;
Basarabia de sus, Soroca, 1921 – 1922;

Basarabia vînătorească, Chişinău, 1943 – 1944;
Bugetul ţinutului Dunărea de Jos, Chişinău, Bucureşti, 1938 – 1941;
Bugetul general de venituri şi cheltuieli, Chişinău, 1939 – 1940;
Bugul, Primul cotidian românesc din Transilvania, Odesa, 1943;
Buletinul Ministerului Afacerilor Interne, Bucureşti, 1941 – 1943;
Buletinul Societăţii de istorie şi literatură B. P. Haşdeu, Chişinău, 1921;
Buletinul agricol. Chişinău, 1925;
Calendarul, (dir. Nichifor Crainic), Bucureşti, 1932 – 1933;
Cetatea Albă, Cetatea Albă, 1930 – 1938;
Cetatea Moldovei, Revistă săptămînală, Iaşi, 1940 – 1943; 1944;
Convorbiri literare, Bucureşti, 1920 – 1944;
Curentul, (dir. Pamfil Şeicaru), Bucureşti, 1918 – 1944;
Cuvîntul, Organ al Partidului Democrat Muncitoresc din Basarabia, Chişinău, 1919;
Cuvîntul Basarabiei, Chişinău, 1923;
Cuvîntul Basarabiei, Reni, 1936 – 1939;
Cuvînt moldovenesc, Gazetă săptămînală, Chişinăiu, 1926 – 1944;
Dacia, (dir. Octavian Tăslăoanu) Bucureşti, 1941 – 1942;
Dacia, Organ al solidarităţii naţionale, Bucureşti, 1929 – 1933; Chişinău, 1927 – 1933;
Dreptatea, Serie nouă, Bucureşti, 1990;
Epoca, Bucureşti, 1930 – 1944;
Glasul Nistrului, (director I. M. Minculescu-Voia), Gazeta moldovenilor dintre Nistru şi Bug, Odesa, 1941 – 1944;
Graiul nostru, Bălţi, 1926;
Graiul nostru, Tighina, 1935 – 1938;
Graiul românesc, Organ al societăţii „Graiul românesc", Bucureşti 1927 – 1934;
Graiul satelor, Cahul, 1935 – 1937;
Însemnări creştine, Bălţi, 1938 – 1943;
Însemnări ieşene, Revistă bilunară, Iaşi, 1936 – 1940;
Lupta, Bucureşti,1921 – 1937;
Lupta antibolşevică, (redactor responsabil Aurel Gociman), Cluj, 1927;
Moldova, Revistă de cultură, Bolgrad, 1939 – 1940;
Moldova, Chişinău, 1990;
Moldova de la Nistru, Revistă ilustrată scrisă pe înţelesul poporului, Chişinău, 1920 – 1922, 1925;
Moldova noastră, Revistă literară a cercului „Mărăşti", Chişinău, 1921;
Moldova nouă, Revistă de observaţiuni şi mică critică, Chişinău 1936;
Moldova nouă, (dir. N. P. Smochină) Organul Asociaţiei culturale a transnistrienilor, Iaşi, Bucureşti, 1935 – 1936, 1939;
Moldova de la răsărit, Ziar independent săptămînal. Cultural, economic, social şi politic. Cu tot felul de ştiri din ţară şi din străinătate, Chişinău, 1931 – 1932.
Monitorul municipal, Chişinău, 1936 – 1940, 1942 – 1943;
Plugarul, buletin al Camerei de agricultură a judeţului Bălţi, Bălţi, 1926 – 1930;
Plugarul, Foaie pentru educaţia poporului, Cahul, 1922;
Plugarul roşu, Tiraspol, 1924 – 1940;

Revista copiilor, Apare de două ori pe lună sub îngrijirea Comitetului Asociației învățătorilor din orașul și județul Bălți, Bălți 1933;
Revista Federației studenților ingineri agronomi din România, Chișinău, 1935;
Revista literară științifică a Societății „Mihai Eminescu", Chișinău, 1931 – 1938;
Revista Societății amatorilor antichității din Basarabia, Chișinău, 1942;
Revista Societății culturale „Iulia Hașdeu", Chișinău, 1934;
Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău, Chișinău, 1919 – 1934; vezi Trudî Bessarabskogo țerkovorogo istorico-arheologhiskogo;
România creștină, Organul sindicatelor ziariștilor creștini din Basarabia, Chișinău, 1935 – 1938;
România Mare, „Foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria" publicație cu caracter democratic și antimonarhic, apare săptămînal, sub conducerea lui Sever Bocu, redactor șef, în colaborare cu Gh. Popp și Filaret Doboș, Kiev, iunie 1917 – ianuarie 1918;
România nouă, Organ de propagandă pentru unitatea politică a tuturor românilor, Chișinău, 1918, 1926 – 1927; vezi „Ardealul";
Secera, Gazeta Partidului Tărănesc din Județul Bălți, Bălți, 1923 – 1927;
Secera, Organul Partidului țărănesc Basarabean, Ismail, 1922, 1932;
Scutul legii, Organul Colegiului Ministerului Afacerilor Interne al R.S. Moldova, Chișinău, 1990 – 1991;
Scutul național, Chișinău, 1923 – 1935;
Semănătorul, Buletinul Camerei Agricole a județului Ismail, Ismail, 1932 – 1937;
Sfat țărănesc, (dir. S. Botezatu), Cahul, 1927, 1931 – 1933;
Sfatul țărăneac, (girant responsabil N. Lohan) ziarul Partidului Național Țărănesc din județil Cahul, Cahul, 1934 – 1935;
Sfatul Țării (alfabet chirilic), Chișinău, 1917 – 1918;
Sfatul țării, Organ al Parlamentului republicii moldovenești, Chișinău, 1918 – 1921;
Soldatul moldovean, Gazetă politică pentru soldați și țărani, scoasă de Sfatul deputaților moldoveni basarabeni, Chișinău, 6 sept. 1917 – 1 ian. 1918.
Școala, Organ al Asociației Corpului didactic din Basarabia, Chișinău, 1921 – 1922;
Școala basarabeană, Revistă de cultură pedagogică și de apărare a intereselor învățătorești, Chișinău, 1933;
Școala Basarabiei, Chișinău, 1918 – 1923;
Școala românească, Buletin oficial al Ministerului, București, 1941 – 1944;
Școala satelor, Revistă de cultură generală, Bălți, 1925, 1932 – 1934;
Școala de viață, Revistă pedagogică a Asociației Corpului Didactic din județul Hotin, Hotin 1921;
Transnistria, Gazeta redeșteptării naționale a românilor dintre Nistru și Bug, București, 1941 – 1943;
Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru și Bug (redactor șef I. Zaftur, redactori: V. Ciulină, Sever Pop), Cluj, 1935 – 1938)
Transnistria creștină, Revista misiunii ortodoxe române în Transnistria, Tiraspol, 1942 – 1943;
Tribuna românilor transilvăneni, (dir. Ștefan Bulat), Chișinău, 1927 – 1928;
Tribuna școalei, Revista asociației Corpului didactic din România Secția Chișinău, Chișinău, 1921;

Tribuna tinerimii, Publicaţie bilunară independentă, creştină şi naţională, Chişinău, 1936 – 1938;
Ţara Bugului, Revistă de literatură şi artă pentru românii dintre Nistru şi Bug, Odesa, 1942 – 1943;
Ţără lui Duca-Vodă, Revistă lunară, Balta, 1943;
Ţara noastră, (fondator Octavian Goga, dir. Stan Ghiţescu), Bucureşti, 1938;
Viaţa Basarabiei, Organul Partidului Ţărănesc din Basarabia , Chişinău 1921 – 1932;
Viaţa Basarabiei, Chişinău, 1932 – 1938;
Viaţa Basarabiei, Revistă lunară editată de Asociaţia Culturală „Cuvînt moldovenesc"(director Pan Halippa), Chişinău, 1932 – 1944·
Viaţa în Bălţi, Gazeta săptămînală politico-socială literară şi economică, Bălţi, 1932 – 1938;
Viaţa Creştină, Foaie de zidire sufletească, Soroca, 1936 – 1939;
Viaţa economică din Bălţi şi Soroca după dezrobire. Buletinul economic al Camerei de Comerţ şi de Industrie Bălţi, Bălţi 1942 – 1943;

II. LUCRĂRI ŞI STUDII GENERALE

1. *ISTORIA ROMÂNILOR*

GIURESCU, C.C., *Istoria Românilor,* vol. I-III, Bucureşti, 1935 – 1937;
IORGA, N., *Istoria Românilor,* vol. I-X, Bucureşti, 1936 – 1939;
IDEM, *Istoria românilor prin călători,* vol. I-IV, Bucureşti, 1928 – 1929;
PASCU, ŞTEFAN, *Voievodatul Transilvaniei,* vol. I, ed. a-II-a, Cluj, 1927
PÂRVAN, VASILE, *Consideraţii asupra unor nume de rîuri daco-scitice,* în „Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice, seria a-III-a, trim. I, Bucureşti, 1923;
IDEM, *Dacia. Civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene,* ediţie îngrijită de Radu Vulpe, Bucureşti, 1967;
IDEM, *Getica. O protoistorie a Daciei,* ediţie îngrijită şi note de Radu Florescu, Editura Meridian, Bucureşti, 1982;
PHILIPPIDE, A., *Originea românilor,* vol. I-II, Iaşi, 1923 – 1928;
XENOPOL, A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană,* ediţie îngrijită de I. Vlădescu, vol. I-XIV, Bucureşti, 1928 – 1930;

2. *ORIGINILE*

ALTHEIM, F., *Die Soldaten-kaiser,* Frankfurt, 1939;
ANDRIEŞESCU, I., *Les arts des temps préhistoriques en Roumanie,* «Artă şi tehnică grafică», nr. 4 – 5/1938 – 1939.
BRĂTIANU, G. I., *O enigmă şi un miracol istoric; poporul român,* Bucureşti 1940;
IDEM, *Origines et formation de l'unite roumaine,* Bucurest, 1943;
DRĂGANU, NICOLAE, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei,* Bucureşti, 1933;
DUMITRESCU, V., *L'art préhistorique en Roumanie,* Bucarest, 1937.

GROUSSET, R., *L'empire des Steppes*, Paris, 1939;
KRUPNICKYI, B., *Geschichte der Ukraine*, Leipzig, 1939;
LOMÉNIE, BEAU E. DE, *Naissance de la nation roumanie. De Byzance à Étienne le Grand de Moldavie*, Bucarest, 1937;
NICORESCU, P., *Garnizoana romană în sudul Basarabiei*, Analèle Academiei Române, Istorie, XIX, 1937;
IDEM, *Scavi e scoperti a Tiras*, Roma, 1924;
PANAITESCU, P. P., *De ce au fost Ţara Românească şi Moldova ţări separate*, în volumul *Interpretări româneşti*, ediţie îngrijită de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994;
PAPACOSTEA, ŞERBAN, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988;
IDEM, *Românii în secolul al XIII-lea, între cruciadă şi imperiul mongol*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1933;
POPESCU-SPINENI, MARIN, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978;
VULPE, R., *Piroboridava*, Bucureşti, 1931;

3. *MOLDOVA ÎNAINTEA RAPTULUI RUSESC*

BABINGER, F., *Întîiul tribut al Moldovei pentru Sultan*, Omagiu Al. şi I. Lepădatu, Bucureşti, 1938;
BĂNESCU, N., *Maurocastrum – Mo(n)casto – Cetatea Albă*, Analele Academiei Române, Istorie, XXII, 1939;
BRĂTIANU, G. I., *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*. Bucarest, 1935;
DIACONESCU, EMIL, *Vechi drumuri moldoveneşti*, Iaşi 1939;
ERBICEANU, C., *Istoria mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888;
IORGA, N., *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899;
IDEM, *Întinderea spre răsărit a Moldovei lui Ştefan cel Mare*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice, seria a-III-a, trim. XX, Bucureşti 1938;
LOZOVAN, E., *Românii orientali: de la Nistru la Vladivostok* (sec. XI – XX), în „Moldova", I, nr. 5/1990, Chişinău;
NEGULESCU, PAUL, *Istoricul judeţelor în România*.în „Revista de drept public", XVII, nr. 1 – 2/1942;
NICORESCU, P., *Cetatea Albă*, Bucureşti, 1929;
NISTOR, ION, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau*, Gotha 1911;
IDEM, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, Wien, 1910.
IDEM, *Handel und Wandel in der Moldau*, Czernowitz, 1912;
ONCIUL, D., *Originele Principatelor Române*, Bucureşti, 1899;
PANAITESCU, P. P., *La route commerciale de la Pologne à la mer Noire au Moyen Âge*, Revista istorică Română, III, 1933, vezi şi versiunea românească: *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în vol. P. P. Panaitescu, *Interpretări româneşti*; Bucureşti, 1994;
ROSETTI, R., *Despre originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, Analele Academiei Române, Istorie, XXV; 1906;
IDEM *Pămîntul, sătenii şi stăpînii* în Moldova, Bucureşti, 1907;
SPINEI, VICTOR, *Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, 1982;

4. *MOLDOVA RĂPITĂ*

ADAMOV, A., *Le problème bessarabien et les relations russo-roumaines,* Le mode slave, V., 1928;

ALDEA, CONSTANTIN, *Pagini dintr-o istorie zbuciumată. Basarabia pînă în anul 1920,* Editura Academiei de înalte studii militare, Bucureşti, 1933;

ANDREESCU, C., *La France et la politique orientale de Catherine II,* vol. I-II, Paris, 1929 – 1930, vezi şi versiunea românească în volumul: *Imperialisme înconjuratoare,* antologie, ediţie îngrijită şi note de Florin Rotaru, Editura Semne '94, Bucureşti, 1995;

BABEL, A., *La Bessarabie,* Paris 1926;

BELEA, G., *Mesianismul sovietic,* în „Ţara noastră", 18 iulie 1935;

BERG, L. S., *La Bessarabie,* (en russe) Pétrograde, 1918;

BERINDEL, DAN., *Diplomaţia românească modernă de la începuturi la proclamarea independenţei de stat,* Editura Albatros, Bucureşti, 1995;

BOLDUR, A. V., *Autonomia Basarabiei sub stăpînirea rusească* în 1812–1828, Chişinău, 1929;

IDEM, *Istoria Basarabiei,* vol. I-III, Chişinău, 1938–1940;

IDEM, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines,* Paris, 1927;

IDEM, *Muzica în Basarabia. Schiţă istorică,* Bucureşti, f. a.;

BRĂTIANU, G. I., *Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877–1878,* Bucarest, 1928;

IDEM, *Politica externă a lui Cuza Vodă şi dezvoltarea ideii de unitate naţională,* Revista istorică română, II, 1932;

IDEM, *La Roumanie et l'U.R.S.S.,* Bucarest, 1935;

BRUHIS, MIHAIL, *Rusia, România şi Basarabia* 1812, 1918, 1924, 1940, Editura Universitas, Chişinău, 1992;

BUZATU, GH., *România cu şi fără Antonescu.* Documente, studii, relatări şi comentarii, Iaşi, 1991;

CASSO, LEON, *Rusia şi bazinul dunărean,* traducere Ştefan Berechet, Iaşi, 1940;

CERNOVODEANU, PAUL, *Basarabia. Drama unei provincii istorice româneşti în context politic internaţional 1806–1920,* Editura Albatros, Bucureşti, 1993;

CIMPOI, MIHAI, *Basarabia sub steaua exilului,* Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 1994;

CIOBANU, ŞTEFAN, *Basarabia,* Chişinău, 1926;

IDEM, *La Bessarabie, sa population, son pansé, sa culture,* Académie Roumaine. Études et recherches XIII, Bucarest, 1941;

IDEM, *Unirea Basarabiei. Studii şi documente,* Bucureşti, 1929;

CLARK, CH. U., *Bessarabie,* New-york, 1927; vezi şi versiunea românească în volumul: *Basarabia română,* antologie, ediţie îngrijită, şi note de Florin Rotaru, Editura Semne '94, Bucureşti, 1995;

CIORĂNESCU, GEORGE, *Bessarabia. Disputed land between east and west,* Bucureşti, 1993;

CONSTANTIN, ION, *Basarabia sub ocupaţia sovietică de la Stalin la Gorbaciov,* Bucureşti, 1994;

IDEM, ***România, marile puteri și problema Basarabiei.*** Editura Enciclopedică, București,1995;
CONSTANTINIU, FLORIN; SCHIPOR ILIE, ***Trecerea Nistrului,*** 1941. Editura Albatros,1995;
EAST, G., ***The Union of Moldavia and Wallachia***, Cambridge, 1929;
GIURESCU, C. C., ***Tîrguri sau orașe și cetăți moldovenești din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea,*** București, 1967;
GORIAINOV, S., ***Le Bosphore et les Dardanelles,*** Paris, 1910;
HILLGRUBER, ANDREAS, ***Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu,*** București, 1993;
IONIȚĂ, ELISABETA, ***Ecaterina Arbore,*** București, 1973;
IORGA, N., ***Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoarele apusene: luarea Basarabiei și Moneziștii***; Analele Academiei Române, Istoria, 1911;
IDEM, ***Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși,*** Vălenii de munte, 1912;
IDEM, ***Historie des relations russo-roumaines***, Iassy; 1917; vezi versiunea românească în volumul: N. Iorga, ***Istoria relațiilor române,*** Antologie, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, Editura Semne '94, București, 1995;
IDEM, ***Neamul românesc în Basarabia,*** București, 1905;
IDEM, ***La vérité sur la passé et le présent de la Bessarabie,*** București, 1931;
LAGARDE, E., ***La reconnaissance du gouvernememt des Soviets,*** Paris, 1924;
LEBEDEV, V.; ANANIEV, K., ***M. V. Frunze,*** București, 1962;
MIHAIL, PAUL; MIHAIL, ZAMFIRA, ***Acte în limba română tipărite în Basarabia***, vol. I (1812 – 1830), Editura Academiei Române, București, 1933;
MIHAILOVICI, PAUL, ***Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 pînă la 1918***, București, 1941;
MILIUKOV, P., ***Bessarabie, Roumania and Russia,*** New-York, 1919;
MINCEV, D. N., ***Bulgarii din Basarabia de sud,*** Constanța, 1938;
MORARU, ANTON, ***Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria 1812 – 1993,*** Chișinău, 1995;
MURGOI, G. M., ***La population de la Bessarabie***, Paris, 1920;
NARTSOV, I., ***Les destinées historiques de la Bessarabie et de la Moldavie***, (en russe), Istorik marksist 9/85, 1940;
NEGRESCU, I., ***Figuri culturale din trecutul Basarabiei***, Chișinău, 1926;
NICA, A., ***Monahismul în Basarabia, 1912–1918***, Bălți, 1940;
NICU, VLADIMIR, ***Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi. Îndreptar bibliografic***, Editura Universitas, Chișinău, 1991;
NISTOR, I., ***Istoria Basarabiei***, Cernăuți, 1923;
IDEM, ***Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene***, Analele Academiei Române, Istorie, XXI, 1938–1939;
PANDEA, ADRIAN; ARDELEANU, EFTIMIE; ***Românii în Crimeea, 1941–1944***, Editura Militară, București, 1995;
PANOPOL, V., ***Romånce văzute de străini***, București, 1943;
PAPACOSTEA, VICTOR, ***Drepturile românilor asupra Basarabiei***, în „Universul", București, 11 și 12 iulie 1941;

PĂCURARIU, MIRCEA, *Listele cronologice ale ierarhiilor Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Rmână", 93, nr. 3–4/1975;
PELIVAN, I., *La Bessarabie sour le régime russe (1812–1918)*, Paris, 1919;
POKROVSKI, M. V., *Diplomatie et querres de la Russie imperiale au XIX-ièmè hècle* (en russe), Moscove, 1923;
POPOVICI, A., *The political status of Bessarabie*, Washington, 1931;
POPOVSCHI, N., *Istoria bisericii din Basarabia*, Chişinău, 1931;
RIKER, T. W., *The making of Roumania, study of on international problem*, Oxford–London, 1931;
ROTARU, JIPA; BURCIN, OCTAVIAN; ZODIAN, VLADIMIR, *Mareşalul Antonescu. Am făcut războiul sfînt împotriva bolşevismului*, Editura Cogito, Oradea, 1994;
SCURTU, IOAN; DUMITRU, ALMAŞ, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1994;
SIMION, AURICĂ, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979;
SMOCHINĂ, N. P., *Die Rumänien in Sowjetrussland*, Iaşi, 1939;
STROIA, MARIAN; SIMA HORAŢIU, *Componenţa Consiliului de Miniştrii* (23 august 1944–31 decembrie 1975), în „Revista arhivelor", 55, nr. 2/1978;
TEMPERLEY, H., *The traty of Paris of 1955 and ist execution*, „The Journal of modern History", IV, 1932;
* * *, *Trei ani de guvernare 6 septembrie 1940–6 septembrie 1943*, Bucureşti, 1943;
TUDORICĂ, MIOARA; BURLACU IOANA, *Guvernele României între 1866–1945. Liste de miniştri*, în „Revista arhivelor", 47, nr. 2/1970;
UHLIG, C., *Die Bessarabische Frage*, Breslau, 1926;
WERTH, ALEXANDER, *Un corespondent englez pe frontul de est*, Bucureşti, 1970.

III. ISTORIA PRINCIPALILOR DOMNI AI MOLDOVEI

ANDREESCU, C. U., STOIDE C. A., *Ştefăniţă Lupu, domn al Moldovei (1659–1661)*, Bucureşti, 1938;
BABINGER, F., *Originea lui Vasile Lupu*, în „Analele Academiei Române, Istorie, XVII–XIX, 1936–1937;
DAVID, Gh. , *Petru Şchiopul*, Bucureşti, 1984;
FILITTI, C. I., *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834–1848*, Bucureşti, 1915;
IDEM, *Frământările politice şi sociale în Principatele române de la 1821 la 1828; Principatele române de la 1828 la 1834*, în volumul „Opere alese", ediţie de Georgeta Penelea, Bucureşti, 1985,
GIURESCU, DINU, C., *Ioan-Vodă cel Viteaz*, ediţia a II-a revăzură şi completată, Bucureşti, 1966;
GOLIMAS, A. H., *Un domnitor. O epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, voievod al Moldovei*, Bucureşti, 1980;
GOROVEI, ŞTEFAN S., *Petru Rareş*, Bucureşti, 1982;
HAŞDEU, P. B., *Ion Vodă cel Cumplit*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1896;

IORGA, N., *Istoria lui Ştefan cel Mare*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1906,
MARINESCU, C., *Jacques Basilicos „le Despote" principe de Moldavie, écrivan militaire*, in Mélanger d'histoire générale, II, Cluj, 1939;
MINA, I., Dimitrie Cantemir, Iaşi, 1926;
PALL, FR., *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient orthodox et particulierement avec le Patriarcat de Constantinopole*, in „Balcania", VII, 1945;
PANAITESCU, P. P., *Alexandru cel Bun*, Bucureşti, 1932;
PAPADOPOL-CALIMAH A., *Despre Gheorghe Ştefan voievod domnul Moldovei (1653–1668)*, Bucureşti, 1886;
PUNGA, GHEORGHE, *Ţara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu*, Editura Universităţii „Alexandru I. Cuza", Iaşi, 1994;
STOURDZA, A., *Reque de Michel Stourdza*, Paris, 1904,
URSU, I., *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1925;
IDEM, *Die auswärtige Politk der Peter Raresch*, Wien, 1909;
URSU, H., *Ştefăniţă Vodă*, Cluj, 1940.

IV. ARTĂ ŞI CIVILIZAŢIE

BALŞ, G., *Bisericele şi mînăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea 1527–1582*, Bucureşti, 1928;
IDEM, *Bisericile şi mînăstirile moldoveneşti din veacurile al XVI-lea, şi al XVII-lea*, Bucureşti, 1933,
BERZA, MIHAIL, *Pentru o istorie a vechii culturi româneşti*, culegere de studii editată, cu o introducere şi note de Andrei Pippidi, Bucureşti, 1985;
CARTOJAN, N., *Istoria literaturii române vechi*, prefaţă de Dan Zamfirescu, postfaţă şi bibliografii finale de Dan Simionescu, Bucureşti, 1980;
CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1982;
CONSTANTINESCU-IAŞI P., *Basarabia arheologică şi artistică, Chişinău, 1933; De la Academia Mihăileană la Liceul Naţional 1835–1935*, Iaşi, 1936;
DUŢU, Al., *Cultura română în civilizaţia europeană modernă*, Bucureşti, 1978;
CÁLDI, L., *Les mots d'origines néo-grecque en roumain*, Budapest, 1939;
HENRY, P. *Les églises de la Moldavie du Nord, des origines à la fin du XVI-e siècle*, Architecture et peinture, Text et Album 2 vol., Paris, 1930;
IORGA, N., *Istoria literaturii româneşti*, ediţia a II-a, 2 vol., Bucureşti, 1925;
IDEM, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, ediţie îngrijită de Barbu Theodorescu, 2 vol., Bucureşti, 1969;
IDEM, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, ediţie şi note de Rodica Rotaru, 3 vol., Bucureşti, 1983,
IDEM, *Istoria literaturii româneşti contemporane*, ediţie îngrijită de Rodica Rotaru, 2 vol., Bucureşti, 1986;
Istoria literaturii române, vol. I, comitet de redacţie: Al. Rosetti, Mihai Pop, I. Perivan, Al. Piru, Bucureşti, 1964;
MIHAILA, G., *Cultură şi literatură română veche în context european*, Bucureşti, 1979;
NICULESCU, ALEXANDRU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2 vol., Bucureşti, 1965 – 1978;

OPRESCU, GEORGE, *L'art du paysan roumain,* Bucarest, 1937;
OȚETEA, ANDREI, *Renașterea și Reforma,* București, 1968;
PASCU, GEORGE, *Istoria literaturii române* (sec. XVI-XVIII), 4 vol. București-Iași, 1921 – 1927;
PIRU, Al., ***Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830,*** București, 1977;
PUȘCARIU, SEXTIL, ***Istoria literaturii românești, epoca veche.*** Sibiu, 1930;
ROSETTI, ALEXANDRU, ***Limba română în secolul al XVI-lea,*** București, 1932;
RUSSO, D., ***Studii istorice greco-române,*** opere postume publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, 2 vol., București, 1939;
SLATINEANU, BARBU, ***Ceramica românească,*** București, 1938;
THEODORESCU, RĂZVAN, ***Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturale medievale românești, (sec, X – XIV),*** București, 1974;
IDEM, ***Civilizația românilor între medieval și modern***, 2 vol., București, 1987;
IDEM, ***Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*** (400 – 1 400), București, 1976;
VĂTĂȘIANU, V., ***Élements de style Renaissance dans l'art moldave,*** in Acta Historiae Aritum, 1967;
IDEM, ***Istoria artei feudale în țările române,*** vol. I, București, 1959;
ZAMFIRESCU, DAN, ***Contribuții la istoria literaturii române vechi,*** București, 1981.

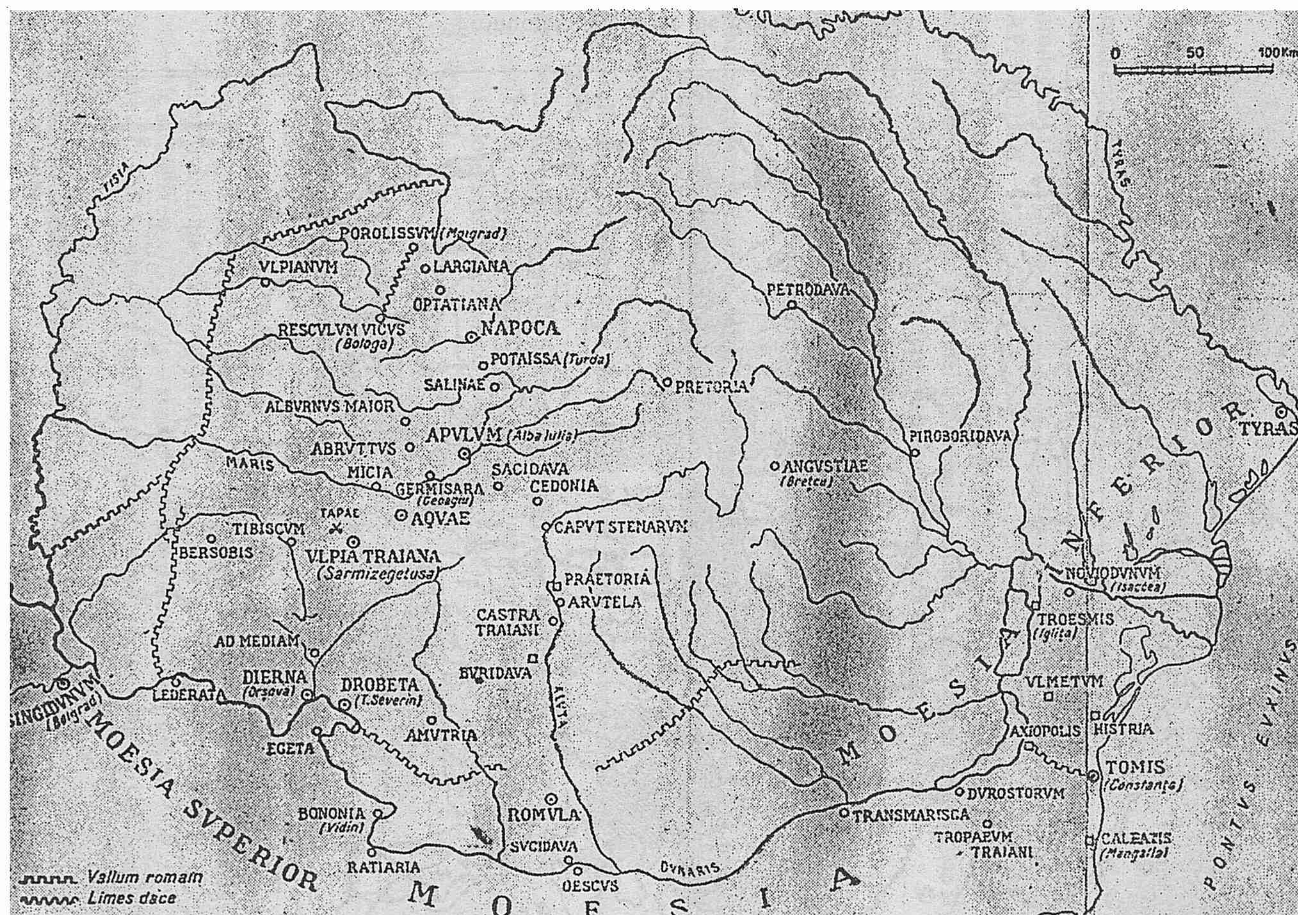
V. LUCRĂRI ȘI STUDII SPECIALE

BĂLAN, STEFAN, ***Școala primară la românii transnistrieni în timpul revoluției rusești***, în „Tribuna românilor transnistrieni", II, nr. 41/1924;
BEZVICONI, G., ***Roirea familiilor românești peste Nistru***, în „Cetatea Moldovei", II, nr. 14/1941;
BOGDAN, DAMIAN P., ***Despre elementele românești în limba ucrainiană, Despre bolohoveni***, București, 1940;
BOGOS D., ***La răspîntie. Moldova de la Nistru în anii 1917–1918***, Chișinău, 1924;
BULAT, ȘTEFAN, ***Congresul de la Tiraspol***, în ***„Tribuna românilor transnistrieni***", I, nr. 3/1927;
IDEM, ***„Polcul moldovenesc***", în „Tribuna românilor transnistrieni", II, nr. 8–9/1928;
IDEM, ***Protestul românilor transnistrieni înaintat Ligii Națiunilor***, în „Viața Basarabi4ei", I, nr. 3/1932;
IDEM, ***Răsunetul Congresului de la Tiraspol***, în „Tribuna românilor transnistrieni", II, nr. 4/1928;
BULAT, TEODOR, T., ***O călătorie la românii din gubernia*** Kamenitz-Podolsc, Iași, 1906;
IDEM, ***Ocălătorie în spatele moldovenești din gubernia Cherson***, Iași, 1893;
CIOBANU, ȘTEFAN, ***Republica moldovenească de peste Nistru și cultura română***, în „Graiul Românesc", I, nr. 1/1927;
IDEM, ***Românii de peste Nistru***, în „Școala Basarabiei", IV, nr. 6/1992;

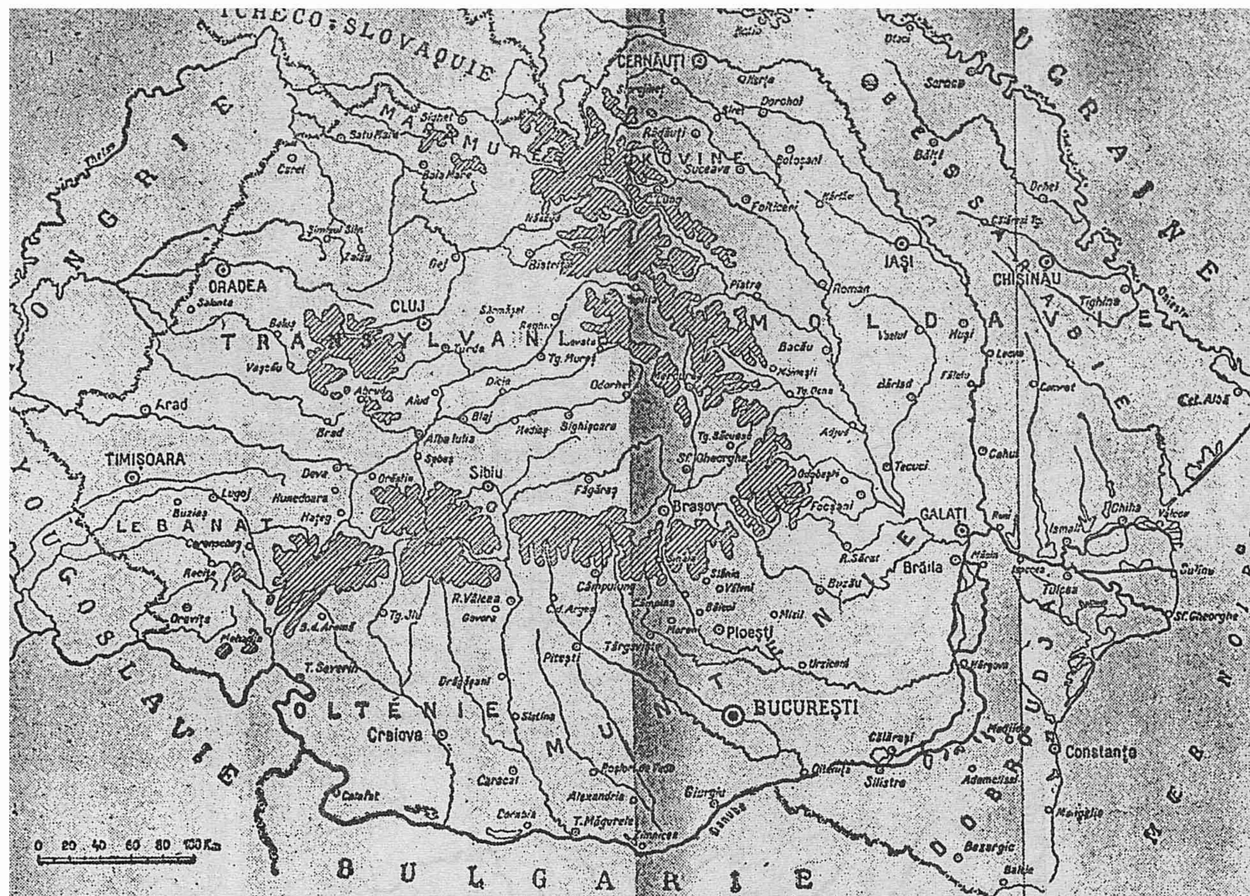
CIORNEANU, I., ***Lupta românilor transnistrieni în anul 1917–1918***, în „Tribuna românilor transnistrieni", II, nr. 6/1928;
CIULINA, V., ***Pacifismul societelor***, în „Transnistria", I, nr. 1/1935;
CONSTANTINESCU, N. A., ***Ce reprezintă Basarabia?***, în „Dacia" 15 iunie 1941;
CONSTANTINIU, FLORIN; SCHIPOR, ILIE, ***Trecerea Nistrului***, 1941, București, 1995;
CUSIN, A. C., ***Rusia naționalistă de mîine***, în „Calendarul ", 14 oct. 1933;
DABIJA, NICOLAE, ***Moldova de peste Nistru – vechi pămînt strămășesc***, Chișinău, 1990;
DAMIAN, I., ***Orașul antic Olbia și vechile popoare în spațiul dintre Nistru și Bug***, București, 1942;
DAN DIMITRIE, ***Protopopul Mihail Strilbițki***, Cernăuți, 1912;
xxx – ***Decizia nr. 48 a Președinției Consiliului de Miniștri***, în „Buletin Ministerul Afacerilor Interne", nr. 4/1941;
DIACONESCU, EMIL, ***Românii din răsărit***. Transnistria, Iași, 1942;
IDEM, ***Țara și românii transnistrieni***, în „Glasul Nistrului", II, nr. 59/1943;
* * *, ***Din problemele românilor de peste Nistru. Pahod na Sibir***, în „Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru și Bug", I, nr. 5–6/1935;
DRĂGHICESCU, D.; MURGOCI, ***Les Roumaines d'Ukraine***, Paris, 1919;
DRAGOȘ, GR., ***Politica minoritară a Rusiei sovietice. Pînă unde merge greșeala***, în „Țara noastră", sept. 1934;
DIMUTRAȘCU, ION, ***Transnistrienii în Rada Ucrainiană în 1918***, în „Glasul Nistrului", II, nr. 46/1943;
IDEM, ***De ce românii de peste Nistru fug în România?*** în „Universul", 8 iulie 1932;
EPURE, Al., ***Moldovenii de peste Nistru***, în „Școala românească", I, nr. 4–5/1942;
FLORIN, M. (pseudonim), ***Sovietele, emigrația și Republica moldovenească***, în „Viața Basarabiei", III, nr. 2–8/1934;
FLORESCU, SERGIU, ***Situația disperată a poporului rus sub dominația bolșevică. Tragedia refugiaților de peste Nistru***, în „Țara noastră", martie–aprilie 1934;
FRĂȚIMAN, IUSTIN ȘTEFAN, ***Administrarea bisericească la românii transnistrieni, în „Buletinul Societății de Istorie și literatură B. P. Hașdeu"***, vol. I, Chișinău, 1921;
IDEM, ***Administrarea bisericească a românilor de peste Nistru***, în „Revista Societății de istorie și arheologie bisericească", vol. XII, Chișinău, 1922;
IDEM, ***Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila)***, Chișinău, 1923;
GIURESCU, CONSTANTIN C., ***Populația moldovenească de la gura Niprului și a Bugului în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, în „Glasul Nistrului"***, II, nr. 54/1943,
GHIBU, ONISIFOR, ***Un cuvînt către conducătorii României libere și către românii transnistrieni refugiați la noi***, în „Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru și Bug", II, nr. 1/1936;
GOGA, EUGEN, ***Primul bolșevic în țară***, în „Țara noastră", 18 oct. 1934;
HAREA, VASILE, ***Numărul românilor transnistrieni***, în „Tribuna românilor transnistrieni", I, nr. 2/1927;

IDEM, ***Românii de peste Nistru***, Bucureşti, (f.a.);
HOLBAN, TH., ***Contribuţii la problema originii şi localizării bolohovenilor***, în „Studii. Revista de istorie“, 21, nr. 1/1968;
HOTNOG, T., ***Românii de peste Nistru***, Universitatea Populară din Chişinău, Chişinău, 1925;
IONESCU, HORAŢIU, ***Guvernămîntul Transnistriei şi noua reşedinţă de la Odesa***, în „Transnistria“, II, nr. 64/1942;
IDEM, ***Poetul şi prozatorul transnistrian în lumina adevărului literar***, în „Viaţa Basarabiei“, XI, nr. 5–6/1942;
IORGA, NICOLAE, ***Românii de peste Nistru***, Iaşi, 1918;
ILIIN, PAUL ŞTEFAN, ***Transnistria şi Ucraina***, Bucureşti, 1941;
INCULET ION, ***S.S.S.R.***, în „Universul“, aprilie–mai/1932;
LOHAN, GR., ***Moldova de peste Nistru***, în „Epoca“ 4 februarie 1933;
* * *, ***Marile reforme româneşti pentru noua viaţă a populaţiei transnistriene***, în „Glasul Nistrului“, II, nr. 56/1943;
* * *, ***Măsuri administrative româneşti în Transnistria***, în „Basarabia“, I, nr. 72/1941;
MIHAILOVICI, P., ***Acte de contribuţie românească la războiul Crimeii şi fondarea Odesei***, în „Viaţa Basarabiei“, XI, nr. 5–6/1942;
MIREA, ILIE I., ***Presa românească în Transnistria***, în „Glasul Nistrului“, II, nr. 50/1943;
IDEM, ***Publicaţiile românilor transnistrieni***, în „Glasul Nistrului“, II, nr. 49/1943;
MUNTEANU, RÂMNIC D., ***Cea dintîi tipografie românească peste Nistru*** în „Transnistria“, I, nr. 2/1941;
NEMOIANU, PETRU, ***Prima Alba-Iulia. Voluntarii români în Războiul pentru întregirea neamului***, Timişoara, 1922;
NETA, VASILE ***Transnistria***, Bucureşti, 1943;
NICA, ANTIM ***Viaţa religioasă în Transnistria***, în Transnistria creştină, II, nr. 1–2/1943;
NICORESCU, P., ***O garnizoană română în sudul Basarabiei***, în „Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice, tom. XIX, 1937;
NISTOR ION, I., ***Problema ucraineană în lumina istoriei***, Cernăuţi, 1934;
IDEM ***Ucraina în oglinda cronicilor moldoveneşti***, în „Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice, seria a III-a, tom. XXIV, Bucureşti, 1941;
IDEM ***Vechea graniţă de nord a Moldovei***, Bucureşti, 1939;
NISTOR, IOAN SILVIU, ***Istoria românilor din Transnistria***, Bucureşti, 1995;
* * *, ***Noua organizare administrativă a Transnistriei***, în „Ministerul Afacerilor Interne. Supliment informativ al Buletinului nr. 2/1941“;
NOUR, ALEXIS ***Transnistria.*** Hartă, Bucureşti, 1943;
PANDEA, ADRIAN; ARDELEANU, EFTIMIE, ***Românii în Crimeea.*** 1941–1944; Bucureşti, 1995;
PASCU, DIM. P., ***Colinde şi cântece de peste Nistru***, în „Convorbiri“, LXXV, Bucureşti, 1940;
PILAT, ION ***Românii de peste Nistru***, în „Universul“, martie–aprilie 1932;

POPESCU, SEBASTIAN *Organizarea administrativă a Transnistriei*, în „Buletin. Ministerul Afacerilor Interne", nr. 1/1942;
POPOVSCHI, N., *Mişcarea de la Balta*, Chişinău, 1925,
POPP N. M., *Hotare drepte*, în „Transnistria", I, nr. 3/1941;
IDEM, *Românii din răsărit*, în „Transnistria", I, nr. 12/1941;
* * *, *Protocolul şedinţelor celei dintîi Adunări Moldoveneşti a ţăranilor şi soldaţilor din ziua de 17 decembrie 1917, în oraşul Tiraspol*, în „Tribuna românilor transnistrieni", I, nr. 3/1927;
SAVA, A., *Documente moldoveneşti privitoare la românii de peste Nistru (1574–1829)*, în „Moldova nouă", nr. 1–3/1941;
SEISANU, ROMULUS *Românii dintre Nistru şi Nipru*, în „Universul", 11 aprilie 1932;
SMOCHINĂ, Al. N., *Componenţa etnică a Republicii Moldoveneşti, Bucureşti*, 1942;
IDEM, *Moldova de dincolo de Nistru*, în „Dacia" I, nr. 5/1941;
SMOCHINĂ, NICOLAI P., *Autonomia Republicii Moldoveneşti a Sovietelor*, în „Moldova nouă", I, nr. 4/1936;
IDEM, *Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei*, Bucureşti, 1930,
IDEM, *Din amarul rommânilor transnistrieni*, Bucureşti, 1941,
IDEM, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, în „Anuarul Arhivei de folclor, V, 1939;
IDEM, *Hotărîrea de a ne uni cu Românii*, în „Transnistria", I, nr. 3/1941;
IDEM, *Istitutul de cercetări ştiinţifice din Republica Moldovenească*, în „Însemnări ieşene", V, nr. 3/1938;
IDEM, *Les Roumains de Russie Sovietique*, în „Moldova nouă", V, nr. 5/1939;
IDEM, *Masacrele din pădurea Olăneşti*, în „Transnistria", III, nr. 78/1943;
IDEM, *Militari români în Rusia*, Bucureşti, 1940;
IDEM, *Organizarea satului la românii de peste Nistru*, în „Moldova nouă", V, nr. 5/1939;
IDEM, *Românii de peste Nistru*, Bucureşti, 1941,
VAIDOMIR, N. P., *Drepturi româneşti în Transnistria*, Mediaş, 1942;
VLADICA, T., *Aspectul naţional în economia Moldovei sovietice*, în „Moldova nouă", I, nr. 1/1933;
VULPE, RADU, *De unde vine numele Odessei?* în „Transnistria", I, nr. 13/1941;
IDEM, *Tyrageţia. Numele antic al Transnistriei*, în „Transnistria", I, nr. 15/1941;
URSU, I., *Căile de pătrundere a elementului etnic românesc în Rusia*, în „Viaţa Basarabiei", XI, nr. 5–6/1942;

Dacia romană

Frontierele definitive ale României în 1923

CUPRINS

Culegere și tehnoredactare computerizată
Editura SEMNE

Tipărit la Tipografia SEMNE '94